

T.C
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

SİVİL İTAATSİZLİK BAĞLAMINDA BİR SAVAŞ KARŞITI HAREKET OLARAK:
VİCDANİ RED

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
MUHAMMED KÖRLEGEN

TEZ DANIŞMANI
YRD. DOÇ.DR. FATİH TÜRE

EYLÜL, 2013
MUĞLA

T.C
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

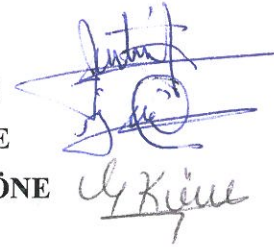
SİVİL İTAATSİZLİK BAĞLAMINDA BİR SAVAŞ KARŞITI HAREKET OLARAK:
VİCDANİ RED

MUHAMMED KÖRLEGEN

Sosyal Bilimler Enstitüsünce
“Yüksek Lisans”
Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 07-10-2013
Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 30.09.2013

Tez Danışmanı : Yrd.Doç.Dr. Fatih TÜRE
Jüri Üyesi : Yrd.Doç.Dr. İlknur TÜRE
Jüri Üyesi : Doç.Dr. Aylin Çiğdem KÖNE



Enstitü Müdürü: Prof. Dr. Namık Kemal ÖZTÜRK

EYLÜL, 2013
MUĞLA

TUTANAK

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 19/09/2013 tarih ve 1685/10 sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 24/6maddesine göre, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek lisans öğrencisi Muhammed Körlegen'in "Sivil İtaatsizlik Bağlamında Bir Savaş Karşıtı Hareket Olarak: Vicdani Red" adlı tezini incelemiş ve aday 30/09/2013 tarihinde saat 13.30'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 60 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin **kabul** edildiğine **oy birliği** ile karar verildi.

Tez Danışmanı

Yrd.Doç.Dr. Fatih TÜRE

Üye

Yrd.Doç.Dr. İlknur TÜRE

Üye

Doç.Dr. Aylin Çiğdem KÖNE

YEMİN

Yükseklisans tezi olarak sunduğum “Sivil İtaatsizlik Bağlamında Bir Savaş Karşıtı Hareket Olarak: **Vicdani Red**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

07/10/2013

Muhammed KÖRLEGEN



YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN

MERKEZİMİZCE DOLDURULACAKTIR.

Soyadı : KÖRLEGEN

Adı : MUHAMMED

Kayıt No:

TEZİN ADI

**Türkçe : SİVİL İTAATSİZLİK BAĞLAMINDA BİR SAVAŞ KARŞITI HAREKET OLARAK:
VİCDANİ RED**

**Y. Dil : IN THE CONTEXT OF CIVIL DISOBEDIENCE AS ANTI-WAR MOVEMENT:
CONSCIENTIOUS OBJECTION**

TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans

Doktora

Sanatta Yeterlilik

●

○

○

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ

Üniversite : MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ

Fakülte : İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ

Enstitü : SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Diğer Kuruluşlar :

Tarih :30.09.2013

TEZ YAYINLANMIŞSA

Yayımlayan :

Basım Yeri :

Basım Tarihi :

ISBN :

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı : TÜRE,FATİH

Ünvanı : YRD.DOÇ.DR

TEZİN YAZILDIĞI DİL : TÜRKÇE

TEZİN SAYFA SAYISI:CXXXIX-139

TEZİN KONUSU (KONULARI) :

1. BASKIYA KARŞI DİRENME
- 2.MODERN DEVLETLERDE HUKUK VE VİCDAN
- 3.YASALARA KARŞI DİRENME

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER :

1. SİVİL İTAATSİZLİK
- 2.VİCDANİ RED
- 3.MİLİTARİZM
- 4.SAVAŞ KARŞITI HAREKET
- 5.BARIŞ HAKKI

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER:

1. CIVİL DISOBEDIENCE
2. CONSCIENTIOUS OBJECTION
3. MİLİTARİZM
- 4.ANTİ-WAR MOVEMENT
5. RIGHT TO PEACE

- 1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum
- 2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir
- 3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir

Yazarın İmzası :



Tarih : 07/10/2013

ÖZET

Bu çalışma; adil olmayan ve vicdanlara seslenmeyen bir yasaya karşı gelmenin ulus-devlet yapılanması ve hukuki sistemi içinde ne anlama geldiğini ve bunun sonucunda da nelerin elde edilip nelerin elde edilemeyeceğinin anlaşılmasına yardımcı olmak amacı ile hazırlanmıştır. Baskıya karşı direnme olgusu içerisinde bir araç olarak kullanılan sivil itaatsizlik ile militarist yapılara karşı çıkan vicdani reddin sunulan teorik çerçeveleri ile önce konuya bir derinlik kazandırılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda daha yaşanılabilir bir dünya hayal eden savaş karşıtı hareketler ile ilgili olarak, sivil itaatsizlik ve vicdani ret olgularının ilişkilendirilmesi üzerinden yapılan sınırlı sayıdaki çalışmaya bir katkı sağlaması amacı ile hazırlanan bu çalışma, toplumsal hareketlerde yaşanan son dönem gelişmeler de dikkate alındığında, savaş karşıtı hareketlerinde bu gelişmelerden etkilenmesi ve yeni alternatiflerin aranması son derece olağan bir durum olarak karşımıza çıkar. Dolayısıyla bu çalışma yeni bir alternatifin oluşturulabilmesi yönünde bir tartışma yürüterek, sorunların çözümüne yönelik bir bakış geliştirecek ve Türkiye’de yaşanan son dönem eylem pratiklerini de içine alan genel bir değerlendirme yapacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sivil itaatsizlik, Vicdani Ret, Militarizm, Savaş Karşıtı Hareket, Barış Hakkı

ABSTRACT

This study has been prepared to help being understood what means in the structure of nation-state and regal system to defy a law that is not just and not spoken to consciences and in the result of this, whatever has been gotten. Before all else, it has been worked to be gotten dept to the topic with presented theoretical limits of conscientious objection that defies militarist structures with civil disobedience being used like a tool in the fact of opposition to constraint. By means of this, when it is taken note of final developments on social activities and the stualy being prepared to give some help to limited studies done with making contact with civil disobedience and conscientious objection facts by concerned with activities opposed to war that imagine a more liveable world, it is appeared normally that activities opposed to war are influenced from these developments and looked for new alternatives. Consequently this study will develop a view for solition of problems by making a go of argument for been a new alternative and will do a general evaluation that contains final activity practises in Turkey.

Key words: Civil Disobedience, Conscientious Objection, Militarizm, Anti-war Movement, Right to Peace

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
------------------	---

GİRİŞ.....	1
------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM SİVİL İTAASİZLİK

1.KAVRAMSAL ÇERÇEVE	4
1.1.Sivil İtaatsizliğin Tanımı.....	4
1.2.Sivil İtaatsizliğin Temel Unsurları.....	6
1.2.1.Yasadışılık.....	6
1.2.2.Açıklık	7
1.2.3.Hukuki Sorumluluğun Üstlenilmesi.....	8
1.2.4.Şiddet Dışılık.....	9
1.2.5.Ortak Adalet Anlayışına Çağrı.....	11
1.2.6.Sistem Dışılık	11
2.SİVİL İTAATSİZLİĞİN TARİHSEL TEMSİLCİLERİ.....	12
2.1.Sokrates'in Savunmasının Önemi.....	12
2.2.H.David Thoreau Ve Doğal Yaşam.....	15
2.3.Mahatma Gandhi Ve Pasif Direniş	18
2.4.Martin Luther King.....	21
3.SİVİL İTAATSİZLİK VE DEMOKRASİ.....	23
3.1.Devlet(Politik Otorite).....	23
3.2.Genel Olarak Demokrasi	25
3.3.Sivil itaatsizlik ve Toplum Sözleşmesi	27
3.4.Demokratik Sistemlerde Sivil İtaatsizliğin Rolü.....	30
4.TÜRKİYE'DE SİVİL İTAATSİZLİK PRATİKLERİ.....	35
4.1.1969 Tarihli Öğretmen Boykotu	35
4.2.Cumartesi Anneleri	36

4.3.Bergama Eylemleri	39
4.4.Kürt Hareketi İçindeki Son Dönem Sivil İtaatsizlik Eylemleri.....	41
4.4.1.Değerlendirme	49

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME, SAVAŞ KARŞITI HAREKETLER VE VİCDANİ RET

1.KÜRESELLEŞME VE KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ.....	56
1.1Küreselleşme Kavramı.....	56
1.2.Küreselleşme Teorileri.....	58
2.KÜRESELLEŞME VE SİSTEM KARŞITI HAREKETLER.....	63
2.1.Sistem Karşiti Hareket Olgusu.....	63
2.2.Ortak Düşmana Karşı Yeni Oluşumlar.....	65
2.3.Yeni Sosyal Hareketler.....	70
2.3.1.Savaş Karşiti Hareket.....	72
2.3.1.1.Savaş Olgusu.....	75
2.3.1.2.Genel Olarak İnsan Hakları.....	78
2.3.1.3.Kolektif Haklar.....	81
2.3.1.3.1.Bir İnsan Hakkı Olarak “Barış Hakkı”.....	84
3.BİR SAVAŞ KARŞITI HAREKET OLARAK “VİCDANİ RET”	90
3.1.Kavramsal Olarak Militarizm.....	90
3.2.Ulus-Devlet ve Militarizmin Yurttaş Yaratmadaki Rolü.....	92
3.3.Zorunlu Askerliğin Reddedilmesi ve “Vıcdanı Ret”	94
3.3.1.Vıcdanı Ret;Kavramsal ve Hukukı Çerçevesı.....	94
3.3.2.Vıcdanı Ret ve Uluslararası Hukuk.....	99
3.3.3.Vıcdanı Ret ve Alternatıf Hizmet.....	101
3.3.4.Vıcdanı Ret ve Feminist Yaklaşımlar.....	104
3.4. Türkiye’de Vıcdanı Ret.....	108
3.4.1. 1982 Anayasası’nda Vıcdanı Ret.....	112
3.4.2. Yasalar’da Vıcdanı Ret.....	116
3.4.3. Vıcdanı Ret Pratikleri.....	119

SONUÇ.....	126
KAYNAKÇA.....	131

ÖNSÖZ

Bu tezin her aşamasında yardımlarını esirgemeyen ve desteğini üzerimden eksik etmeyen başta tez danışmanım Yrd. Doç.Dr. Fatih Türe olmak üzere sayın Yrd. Doç.Dr. İlknur Türe'ye, lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca fikirleri ile beni yönlendiren Prof. Dr. Eren Deniz Tol ve Prof. Dr. Atilla Göktürk'e teşekkürlerimi sunarım.

Maddi manevi yanımda olan, teşvikleri ve sabırları dolayısıyla sonsuz minnet duyduğum anneme ve babama, ayrıca hayatımda oldukları için kendimi çok şanslı hissettiğim tüm dostlarıma teşekkür ederim.

GİRİŞ

Sivil itaatsizlik kavramı ilk kez 1848 yılında Henry D. Thoreau tarafından kullanılmıştır. 1980’li yıllarda özellikle Avrupa da yoğun olarak tartışılan sivil itaatsizlik son 20 yıldır Türkiye’de de tartışılmaya başlanmış ve oluşan toplumsal hareketler sivil itaatsizlik kavramı çerçevesinde yorumlanmaya çalışılmıştır.

Sivil itaatsizlik kavramı aslında çok net olmayan ve sınırlılıkları bulunan bir kavramdır. Sivil itaatsizliğin beslendiği asıl kaynak baskıya karşı direnme olgusudur. Baskıya karşı direnme hakkı çok uzun yıllardan beri süre gelen bir oluşumdur. Bu hakkın oluşmasında tabii ki devletleri yönetenlerin halk üzerinde uygulamış oldukları baskıcı, adil olmayan ve eşitlik ilkesine uymayan davranışlarının etkili olduğu bir gerçektir. Bu bağlamda sivil itaatsizlik sistemin kendisine karşı değil uygulanan yasaya karşı bir direniştir. Yine bu anlamda uygulanan haksız uygulamaların çokluğu oranında sivil itaatsizliğin farklı tipleri de oluşmaktadır.

İnsanlık, tarih boyunca sürekli olarak bir otorite altında yaşamıştır. Egemen erkin haksız uygulamalarına karşı bir refleks olarak gelişen “ direnme hakkı ” aynı zamanda bir insan hakkıdır. Modern devletle beraber üzerinde çok daha fazla durulan ve bugün devletlerin anayasalarında yer alan, aynı zamanda yer almasının da bir itibar meselesi haline dönüşen “insan hakları” kavramı bugün sivil itaatsizliğin anayasal kaynağıdır ve “Anayasal Sivil İtaatsizlik” kavramını doğurur. Ancak burada sorulması ve üzerinde durulması gereken şey, devlet ve yurttaş arasında, daha önce hiç olmadığı kadar ilişkileri tanımlayan modern yasal ağ içerisinde sivil itaatsizlik nerede durmaktadır?

Ayrıca her şeyin küreselleştiği ve uluslararasılaştığı bu çağda topyekûn savaşlar yerine bölgesel ve mikro ölçekli savaşların yaşandığını görmek mümkündür. Bu düşük yoğunluklu savaşların gerisinde ekonomik ve politik sebeplerin yattığını bunlarında dışında demokrasinin temsilcisi sıfatıyla “Terörist Ülkelere” karşı verilen asılsız mücadeleleri de görmek mümkündür. Bu bağlamda, asılsız savaşların bir parçası olmamak, yaşama ve yaşatma hakkına sahip çıkmak için dünya üzerinde yaşanan ve yaşanması olası çatışmalara dur demek amacı ile oluşan yeni toplumsal hareketler içinde yer alan” savaş karşıtı hareket” bir sivil itaatsizlik fraksiyonu olan

ve militarizme karşı duran “Vicdani Ret” olgusunu kendisine bir yöntem olarak seçmiştir.

Bu çalışmada ele alınacak sivil itaatsizlik türü “vicdani ret” dir. Vicdani ret kavramı son derece insani bir sivil itaatsizlik türüdür. İnsanı insan yapan değerlerin ve bunların sorgulanması neticesinde oluşan bir alt yapısı vardır. Vicdani ret son zamanlarda savaş karşıtı hareket içerisinde vücut bulmaktadır. Bundaki en büyük etken ise 11 Eylül saldırısının ardından dünya üzerinde yoğun bir şekilde artan savaş karşıtı gösterilerdir.

Vicdani reddi kısaca, askere gitmeme ve silah tutmama olarak tanımlarsak bu kavramın muhatabının direkt olarak askeri yapılanmalar ve zorunlu askerlik uygulamalarının olduğu açıklık kazanacaktır.

Bu çalışmada, yasalara karşı gelmenin altında yatan felsefi ve inanç olgularının iyi anlaşılabilmesi için sivil itaatsizlik kavramı teorik ve pratik yönlerden incelenecektir. Bu yönü ile çalışma iki bölümden oluşmaktadır.

İlk bölüm sivil itaatsizliğin kavramsal çerçevesini çizerek şiddetsiz bir eylem olmasında ki temel gerekçelerini ve bunun unsurlarını sıralayacaktır. Sokrates, H.David Thoreau, Mahatma Gandhi ve Martin Luther King gibi tarihsel figürlerin girişmiş oldukları sivil eylemleri teorik çerçevede değerlendirecektir. Son olarak Türkiye’de tarihsel olarak yaşanan önemli sivil eylemlere değinilecektir. Bu eylemlerin en önemli başlığını son dönem yaşanan Kürt Sivil Eylemleri oluşturmaktadır.

İkinci bölümde ise uluslararası bir boyuta sahip olan savaş karşıtı hareketler ile vicdani ret olgusu üzerindeki bağlantı kurulmaya çalışılacak ve bir alternatif olabilir mi? sorusuna yanıt aranacaktır. Vicdani ret, küreselleşme süreci sonucu konuşulmaya ve yayılmaya başlayan bir kavramdır. Bu bize, söz konusu iki kavram arasında bir illiyet bağı, bir neden-sonuç ilişkisi olduğunu gösterir. Bu çalışmada, küresel zihniyetin bilinçli olarak mı vicdani ret diye bir kavramı yarattığını yoksa vicdani ret algısının, küreselleşen insan hakları konseptinin doğal bir sonucu olarak mı ortaya çıktığını açıklamaya çalışacağız

İlk olarak “Küreselleşme” olgusu üzerinde durularak bu yapının oluşturmaya başladığı sosyal hareketler incelenerek daha sonrasında ortaya çıkan “Yeni Sosyal

Hareketler” içerisinde yer almaya başlayan savaş karşıtı hareketlerin genel yapısı açıklanmaya çalışılacaktır. Sivil itaatsizlik ve vicdani ret olguları üzerinden yapılan analizlerde Türkiye de yaşanan ve konumuzla alakalı gördüğümüz bazı olaylar da incelenecek ve bir bağlantı kurulmaya çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SİVİL İTAATSİZLİK

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Sivil İtaatsizliğin Tanımı

İtaatsizlik olgusu ya da daha eski bir oluşum olarak baskıya karşı direnme eylemi insanlık tarihi kadar eski bir kavramdır. İlk örneğine Sokrates'in ünlü savunmasıyla Antik Yunan'da rastladığımız sivil itaatsizlik, özgün halini günümüz devletlerinde bulmaktadır. Çünkü ilerleyen bölümlerde de görüleceği gibi sivil itaatsizliğin genel anlamıyla oluşabilmesi için, demokratik yapılara ihtiyaç duyulur. Bugün için yaşadığımız modern devletlerin tarihinin ortalama 250 yıllık bir geçmişi olduğu düşünüldüğünde, sivil itaatsizlik kavramının da ne kadar yeni olduğu ortaya çıkacaktır.

Sivil itaatsizlik (Civil Disobedience) kavramını ilk olarak ortaya atan kişi Hanri David Thoreau'dur. 1840'lı yıllarda Amerikan hükümetinin yapmış olduğu uygulamaları eleştirmiş muhalif bir kişiliktir. Bu eleştirilerinin sonucu olarak da "Sivil İtaatsizlik Görevine Dair" (On The Duty Of Civil Disobedience) isimli eserini kaleme almıştır. Thoreau bu eserinde, devletin haksız uygulamalarına karşılık her ne koşulda ve karşılığında olunursa olunsun, insanların yapılan adaletsizliğe karşı gelmelerini salık verir. Bu karşı çıkışı insan onuruyla sentezler ve bizi biz yapan insani değerlerimizin bir gereği olarak görür. Her şey egemen varlık olan devlete haiz ise biz insanların neden bir vicdani vardır sorusunu çok sık sorar. Thoreau'nun bu eylemi ve yazdığı eseri, Amerika'da bir itaatsizlik literatürünün ve eylem hareketlerinin oluşmasına katkı sağlamıştır. Oluşan bilinç yükselmesi, çok sayıda adil olmayan yasanın değişmesine katkı sağlamıştır.

Sivil itaatsizliğin bazı düşünürler tarafından daha geniş tanımları yapılmıştır. Rawls sivil itaatsizliği, " Yasaların ya da hükümet politikalarının değiştirilmesini hedefleyen, kamuoyu önünde icra edilen, şiddete dayanmayan, vicdani ancak yasal

olmayan bir eylem.” (Rawls,2001:56) olarak tanımlıyor. Rawls’ın bu tanımında öne çıkan yer “Vicdani ancak yasal olmayan bir eylem” açıklamasıdır. Sivil itaatsizliği bugün önemli kılan nokta da bu özelliğidir. Yani onun vicdani olmasıdır. Bilindiği gibi vicdan kavramı insani bir olgudur. Bizim insani duygularımızla ilgilidir ya da başka bir ifade ile içimizden gelen bir özdür o, içimizden gelen sestir. Bu yönüyle vicdanlarımızı mevcut pozitif hukuk kurallarıyla çatışmaktadır ve kimi zaman istemediğimiz şeyleri yapmak zorunda kalmaktayızdır. Buradaki zorunluluk her bir bireyin kabul etmiş olduğu yurttaşlık sözleşmesidir. Bu kabul ile tüm yurttaşlar devletin zor kullanma tekelini de kabul etmiş olmaktadır. Bu noktada çok önemli bir soruyu Thoreau şöyle sorar, “Yurttaş vicdanını bir an için ya da bir nebze olsun yasa koyucuya devretmeli midir? Eğer devretmeli ise her insanın neden bir vicdanı vardır? Bence önce insan, daha sonra uyruk olmalı ve yasaya değil adalete saygıyı esas almalıyız.” (Thoreau,2001:31). Fakat mevcut hukuk normları içerisinde yasa ihlal edilip vicdan ile hareket edildiğinde, devletin bu tür durumlar ile mücadele etmek için geliştirdiği cezalandırma sistemiyle karşı karşıya kalınmaktadır. İşte bu nokta Rawls’ın tanımında eksik olan noktadır. Bura da daha geniş bir tanımlama yapan Habermas’a göre, “ Sivil itaatsizlik, yalnızca kişiye özgü inançların ve çıkarların temel alınamayacağı ahlaki bir protestodur. Kural olarak önceden bildirilmiş ve polisçe akışın hesaplanabilir olduğu kamuya açık bir eylemdir. Hukuk düzeninin bütününe olan itaati beklenmeksizin, tekil normların kasıtlı olarak çiğnenmesini içermektedir. Ayrıca normun çiğnenmesinin hukuki sonuçlarından sorumlu olmaya hazır bulunmayı gerektirmektedir. Sivil itaatsizliğin gerçekleştiği norm ihlali sembolik bir karaktere sahiptir. Buradan da zaten, protesto araçlarının şiddetten uzak bulunması gerektiği sınırlaması doğmaktadır.” (Habermas,2001:126).

Bu noktadan olmak üzere ileriki bölümlere bir giriş oluşturması açısından sivil itaatsizliğin geneline yönelik bir açıklama ve değerlendirme yapmak yerinde olacaktır. Sivil itaatsizlik bu genel anlamıyla, şiddetten ve bencillikten kaynaklanan, sıradan, yasadışı eylemlerden farklıdır. Sivil itaatsizlik eylemleri özünde insani olan ve her ne kadar genel adalet duygusunun yanında farklı bölgelerde farklı tekil olaylara yönelik bile olsa genel anlamda insanlığın evrensel kurallarına yönelik aykırılıklara karşı çıkan bir harekettir. Sivil itaatsizlik, bir grubun rejimin meşruiyetini reddetmesi ya da politik egemenlik alanını tanımaması sonucu belli bir

bölgede patlayan iç savaştan da aynı şekilde farklıdır. Eylemin amacında yeni bir alternatif rejim getirmek ya da mevcut hukuk kuralını tabandan değiştirmek olmadığı gibi anayasal ilkeleri reddetme de yoktur. Sivil itaatsizlik, kendilerini böyle mutlak bir şekilde soyutlamamış insanların faaliyetleri ile ilgili bir kavramdır. Toplumun içerisinde yer alan ve kendisini keskin çizgilerle bu toplumdan ve politik olandan ayırmayanların başvurduğu bir faaliyettir. Bu anlamıyla eylemci herhangi bir ideoloji kaygısı ile değil, ayrıklık yaratan kimliklerini dışlayarak bizi biz yapan evrensel insani haklarımızı ve kaygılarımızı dikkate alarak yasayı ihlal etme düşüncesine girer. Sonuç olarak eylemci, hükümetin ve politik birliğin meşruiyetini esas olarak kabul eder; sorumluluktan kaçmaya değil, tam tersine yurttaş olarak üzerlerine düşen görevi yerine getirmeye çalışırlar (Dworkin,2001:142).

1.2. SİVİL İTAATSİZLİĞİN TEMEL UNSURLARI

1.2.1. Yasadışılık

Mevcut hukuk kuralına itaatsizliğin arka planında birçok etken yatmaktadır. Bunun içerisinde ideolojik kaygılar olduğu gibi tamamen bağlı olunan bir inanç ya da görüş de olabilir. Öte yandan Sivil itaatsizlik kavramının tüm unsurlarıyla gerçekleşebilmesi için öncelikle ortada mevcut uygulanışından sıkıntı yaşanan bir yasanın varlığı ve bu yasanın ihlal edilmesi gerekmektedir. Diğer unsurlar bu olay gerçekleşikten sonra vuku bulmaktadır. O halde sivil itaatsizlik, işleyişinden memnun olunmayan ve haksızlık yaptığına inanılan bir normun çiğnenmesi kaydıyla gerçekleşen ve bu haliyle de yasadışı bir hal alan faaliyettir. Tabii ki burada önemli olan kuralların tümüne karşı değil spesifik bir kurala karşı itaat etmeme olgusudur.

Sivil itaatsizlik daima illegaldir¹ ve bu tarz protesto eylemleri tekil hukuk normlarının kasıtlı bir ihlalini içerir. İlegalite ile yasa-hukuk yadsınması çerçevesinde bir pozitif hukuk normuna aykırılık dile getirilmektedir. Bu, geniş anlamı ile bir “hukuka aykırılık” değildir. Aslında pragmatik ve ideal, sınırlandırıcı ve statükoyu yargılayıcı bir “hukuk” adına tekil bir pozitif hukuk kuralına

¹ Buradaki “illegal” tanımlaması bilindiği gibi içinde yaşadığımız ulus-devletin çizmiş olduğu hukuk kurallarının dışına çıkılması sonucu oluşan durumu tanımlamak maksadıyla yapılmıştır. Bu tanımlamanın içerisinde vicdani yükümlülükler ve yargılar bulunmamaktadır.

aykırılıktır. Bu aykırılık Anayasal düzenin bozulmasına ya da resmi sözleşmeye bir aykırılık olarak düşünülmemelidir (Ökçesiz,2001:110).

Fakat şunu belirtmek gerekir ki sivil itaatsizlik eylemleri genel hukuk düzenini bozucu ciddi bir örgütlenme içerisine girerek toplu bir şekilde ilgili yasanın ya da yasaların ihlal edilmesi gibi de bir oluşum içerisine girmemelidir ve bu şekilde de anlaşılmalıdır. Böyle bir oluşum örgütlü olarak suç işleme kapsamına girer ki bu durum ilgili devletin ceza hukukunda çok daha farklı tanımlamalar çerçevesinde ele alınır ve farklı yaptırımlara konu olur. Buna ek olarak karşı çıkılan yasa ile bu yasanın haksız olduğunu belirtmek için ihlal edilecek yasanın benzer yasalar olması ya da direkt olarak bu yasa maddesini ilgilendirmesi bazı durumlarda mümkün olmadığı gibi böyle bir şartta aranmamaktadır. Örneğin uluslararası yapılmış olan bir anlaşmanın yurttaşlar tarafından sivil itaatsizliğe konu edilmesi en azından anlaşmanın içeriği ve muhatapları açısından mümkün görünmemektedir. Böyle bir duruma tepkinin gösterilmesi için farklı bir yasa ihlaline gidilmesi hareketin amacı açısından uygun görülmektedir. Bu anlamıyla sivil itaatsizlik kavramı dolaylı ve dolaysız olarak sınıflandırılabilir (Coşar, 2001:10).

1.2.2. Açıklık

Sivil itaatsizlik eylemlerinin yapılış amaçlarından ilki adil olmayan bir yasanın ihlal edilerek uyulmaması ise, ikinci olarak bu durumun kamuoyuna duyurularak bir düşünsel bellek oluşturulmasının sağlanmasıdır diyebiliriz. Eylemin duyurulması ve bu yol ile destek toplanması itaatsizlik eyleminin amaçları ve hedefleri açısından beklenebilir bir durumdur. Kamuoyunun nabzını tutmada, bireysel ya da kitlesel tepkileri ölçmede; ihlal edilen kuralın haklılığını düşünmek ve yediden değerlendirmek yoluyla demokratik ölçümlemeye varmada yararlı olabilir (Aliefendioğlu,1993: 683).

Eylemi gerçekleştirenler, yapacakları eylemi ve buna ilişkin mesajlarını en uygun aracı kullanarak kamuoyu ile paylaşmayı seçmektedirler² ve bu şekilde eylem

² Yapılan bir haksızlığın kamuoyuyla paylaşılmasında, olayı protesto etmeye yönelik olarak şarkılar da bazen bir araç görevi üstlenebilir. 1. ve 2. Dünya Savaşları, Vietnam Savaşı ve Körfez Savaşı, savaş karşıtı şarkılar üretmiş ve bu şarkılar, mazlum halkların bir tür protesto ve çağrı aracı olmalarının yanında kamusal coşkunluğu artırmaya yönelik bir misyon da üstlenmişlerdir (Anbarlı,2006:99).

kendi muhatabını bulabilir hale gelmektedir. Bu konu üzerine Habermas, sivil itaatsizliğin ilke olarak önceden duyurulması ve böylece gelişmesinin polisler tarafından hesaplanabilir olması gerektiğini söyler (Habermas,2001:125).Fakat bu noktada itaatsizlik eyleminin kamuoyuna açıklanması ve aleni bir şekilde yapılıyor olmasının bazı sorunları da beraberinde getirdiğinin vurgulanması gerekmektedir. Sivil itaatsizlik eyleminin önceden duyurulması durumunda, yapılacak eylemin amacını ve sonucunu olumsuz yönde etkiliyor ise bu durumda itaatsizliğin tüm beklentileriyle birlikte gerçekleşebilmesi için açık bir şekilde paylaşılması gerekmektedir. Örneğin hayvan haklarını koruyanların denek hayvanlarını serbest bırakması eylemi, sığınmacının saklanması eylemi ya da Ronald Dworkin'nin verdiği, sahibinden kaçan kölenin saklanması örneği, eylemin önceden söylenmemesini gerektiren hallerdir (Çoşar,2001:11). Bu durum bize “Açıklık” kavramının, eylemin amaçlarına ulaşabilmek için bazı durumlarda ihlal edilebileceğini ve kavrama bir sınırlılık getirebileceğini göstermektedir. Ancak hemen şunu da belirtmeliyiz ki eylemin gerçekleşmesinin ardından itaatsizlik eyleminin kamuya açıklanması gerekmektedir. Bunun amacı, en başta eylemin amaçlarıyla çakışan fiili durumun, yapılan eylemin ardından bir tehlikesinin kalmayıpından ötürü artık açıklanmasında da bir engelleyici unsur kalmamaktadır. Böylelikle yapılan eylem yine kamuoyu ile buluşmuş olur ve gecikmeli de olsa toplumun adalet ve ahlaki beklentilerine karşılık verir.

1.2.3. Hukuki Sorumluluğun Üstlenilmesi

Sivil itaatsizliğin mevcut kavramlarının içerisinde en dikkate değer özelliği, yapılan eylemin hukuki sorumluluğunun üstlenilmesi olsa gerek. Bu durum sivil itaatsizliği diğer eylem ve direniş biçimlerinden keskin bir biçimde ayırmaktadır. Bireyin ya da belli bir grubun yapılan eylemin hukuki sorumluluğunu kabul ediyor olması hem mevcut hukuki düzeni hem de toplum sözleşmesini kabul ettiğini gösterir. Kendisi için verilecek cezayı kabul etmek inanılan değer adına önemli bir özveridir. Böylesine bir özveri, muhataplarından beklenen ilgiyi ve desteği sağlayacaktır. Sistem adına somut bir politika, bir norm çiğnenerek eleştiriliyorsa ve

normu çiğneyenler o sistemin önemli bir yapı taşı niteliğinde olan norm-yaptırım ilişkisini kendileri için reddediyorlarsa çağrılar elbette inandırıcı olmayacaktır. Dolayısıyla hukuki sorumluluğun üstlenilmesi, yapılan itaatsizlik eylemini kamuoyu nezdinde meşru kılmaya yarayacak bir araç olarak tanımlanabilir. Bu özveri ile siyasal iktidar mevcut hukuksuzluğu yeniden düşünmeye itilecek ve adaletsizliğin giderilmesi için ciddi bir algı oluşacaktır. Örneğin Gandhi, mahkûm edilmeyi, hapishanelere atılmayı çoğu zaman eylemlerini destekleyen öğeler olarak değerlendirmiştir. Yaptırıma katlanmanın böylesine pragmatik bir yanı vardır elbette. Thoreau'nun katlandığı hapis cezası ise daha çok haksızlık yapmaktansa haksızlığa maruz kalmanın daha onurlu olacağı yönündedir (Ökçesiz,2001:121). Bu noktada bir ikilem ortaya çıkmaktadır. Hukuki sorumluluğun üstlenilmesinin eylemcilerin samimiyetlerinin bir ifadesi olarak algılayıp bir cazibe merkezi oluşturduğunu ve eylemin çok daha geniş kitlelere yayılmasına bir aracı olacağını savunanların yanı sıra, meşru düzeyde girilen bir eylemden dolayı cezalandırılmayı kabul etmenin doğru olmadığını savunanlar da vardır (Çoşar,2001,12). İlk durum da itaatsizlik karşısında verilen cezaya itaat etmek, sivil itaatsizlik olgusuna o ahlaki özü veren ve bu kavramı diğer eylemlerden ayıran, bunu yaparken de toplumda ahlaki bir bellek oluşturan en önemli özelliktir. Aksi takdirde verilen cezanın uygulanmasını reddetmek bir “sivil itaatsizlik zinciri” kurulmasına sebebiyet verebilir ki bu durum tek tek haksızlıklara karşı verilen bir mücadelesinin dışına taşarak sistemin genel işleyişine yönelik bir eyleme dönüşür.

1.2.3. Şiddet Dışılık

Sivil itaatsizlik eyleminin bir anlamda meşruluğunu sağlayan diğer bir özelliği de eylemlerinde şiddeti reddetmesidir. Yasaya karşı açık bir ihlal içerisine girmesine rağmen şiddet eylemini reddetmesi, bu eylemin odağını oluşturan ahlak dışı yasanın barışçı yollarla protesto edilmesinin amaçlandığının açık bir göstergesidir. Aksi halde çevreye ve insanlara zarar verici bir biçimde yasanın ihlal edilmesi, sivil itaatsizliğin ruhuna uygun bir davranış olmayacaktır. Şiddetsizlik üzerine Gandhi'nin tanımladığı “Satyagraha” ilkesi itaatsizliğin ruhu açısından önemlidir. Ona göre, satyagraha hakikate tutunmak demektir ve bu yüzden hakikatin gücü anlamına gelir. Hakikat ise ruhi ve manevidir. O yüzden satyagraha ruhi güç

olarak bilinir. Satyagraha, insanın mutlak hakikati bilememesi ve bu yüzden de cezalandırmaya yetkili olamaması anlayışına dayalı olarak şiddet kullanmayı dışlar. Bu yönüyle Gandhi, bir olgunun toplum içinde biri ya da birileri tarafından hakikat olarak görülebileceği gibi, bazıları tarafından hata olarak görülebilir olduğunu savunur ki bu tespitinde yanılmaz. Hakikate tutunmak olan satyagraha ile asıl olan muhalifin acı çekmesi değil, kişinin kendisinin acı çekmesi ile gerçeğin görülmesidir. Bu yönüyle Gandhi şiddeti dışlamaktadır (Gandhi, 1997:75).

Sivil itaatsizlik genelde düşmanlıkların derinleşmesinin değil, düşmanlığı gidermenin, karşıtı yok etmenin değil, ikna etmenin bir yöntemi olarak düşünüldüğü için şiddet kullanmak sivil itaatsizliğin hedefleri ile uyumsuz (Çoşar,2001,12). Sivil itaatsizlik, bir yandan yasal protesto ile örnek olay oluşturma arasında, öte yandan vicdani ret ile değişik direniş biçimleri arasında bir şey olarak tanımlanır. Bu çerçevede sivil itaatsizlik yasaya itaatin sınırında yer alan bir nonkonformizm³ biçimidir. Bu anlamıyla sivil itaatsizlik açık biçimde militan eylemden ve engellemeden farklı, şiddete karşı organize direnişten ise tümüyle uzaktır. Militan birey; örneğin, var olan politik sistem de çok daha derin bir karşıtlık içindedir ve sistemi adile yakın ya da belli ölçüde adil olarak değerlendirmez. O, ya sistemin temel ilkelerinden önemli ölçüde saptığına ya da yanlış adalet tasarımı üzerine kurulduğuna inanır(Rawls,2001:60). Oysa sivil itaatsizlik eylemcisi, mevcut hukuk düzenine saygı duyar ve anayasal yapı üzerine bir faaliyet yürütmez. O, sadece mevcut yasanın adil olmadığını savunur ve bunun cezasını da bireysel olarak çekmek kaydıyla yasayı ihlal eder. Bu yönüyle de şiddete başvurmadan meşru kanallar ile toplumun adalet anlayışına seslenmeye çalışır.

³ Türkçeye “uyumsuz” olarak çevrilebilen “nonkonformist” (nonconformist) kavramı özü itibari ile toplum kurallarına uymayan bir kişi ya da grubu açıklamak için kullanılır. Birey, kurumsal yapı içerisindeki aşırı biçimlendirilme amelesine karşı, hoşnutsuzluk, karşı koyma ve bunu kuraldışı eğilimler geliştirmekle açığa vurur. Dolayısıyla, birey, muhalif, aykırı bir söylem ve eylem pratiği de geliştirir. Bireyden bireye değişen bu tepkiler, hiç kuşkusuz, bürokratik auranın, çift yönlü, dual bir dışavurum retoriği ürettiği gerçeğine de bizi götürür(Aytaç,2005:272)

1.2.4. Ortak Adalet Anlayışına Çağrı

Sivil itaatsizlik kavramının önemli bir diğer özelliği de adalet anlayışına yapılan genel vurgu ve çağrıdır. Her ne kadar sivil itaatsizlik eylemi tekil olaylara yönelik, belli kişi veya grup çıkarlarını karşılar nitelikte gibi görünse de itaatsizlik eyleminin hem gerçekleştirilebilmesi için hem de geniş bir alanda destekçisinin sağlanabilmesi için toplumun genel olarak adalet duygusuna bir çağrıda bulunması zorunlu gibi gözükmektedir.

Rawls'a göre, politik düzenin temelinde yatan ortak adalet anlayışına gönderme yapılmalıdır. Belli ölçüde adil demokratik bir sistemde, yurttaşların politik sorunları çözümünde kendilerine referans yaptıkları ve anayasayı yorumlamakta ölçü aldıkları bir kamusal adalet anlayışının varlığı veri olarak kabul edilir. Bu anlayışın temel ilkelerinin uzun dönem devam eden sürekli ve kasıtlı ihlali, özellikle de eşit temel özellikler ilkesinin ayaklar altına alınması ya teslimiyete ya da başkaldırıya yol açar. Sivil itaatsizlik yolu ile bir azınlık grup çoğunluğu, yaptıklarının bu şekliyle anlaşılmasını isteyip istemediğini gözden geçirmeye ya da ortak adalet anlayışına uygun olarak azınlığın taleplerini tanımak isteyip istemediğini incelemeye zorlar(Rawls,2001:58). Bu yönüyle sivil itaatsizlik eylemi, yasa ihlali ile siyasal ve hukuksal alanda illegal bir faaliyet olarak belirlediği gibi, toplumsal anlamda meşru bir araç olarak belirebilmektedir.

1.2.5. Sistem Dışılık

Sivil itaatsizlik eylemleri sistemin geneline karşı değil, tek tek yapılan haksız uygulamalara karşı yapılır. Sivil itaatsizlik zaten özü itibari ile kendisini demokratik bir hukuk devletinde tam anlamıyla ifade edebilmektedir. Sistemin geneline karşı bir tepki bu yönü ile olmamaktadır. Rawls bu konu üzerine şunu söylemektedir; “(...)arada bir ciddi adaletsizlikler yaşansa da, genel anlamda (sivil itaatsizlik) adil olan toplumlar için geçerlidir. Bana göre genel anlamda adil bir durumun ön şartı demokratik bir yönetim biçiminin varlığıdır ve bu anlamda teori, sivil itaatsizliğin yasal demokratik otorite karşısındaki rolü ve uygunluğu ile ilgilidir.” (Rawls,2001:54). Diğer yandan sivil itaatsizlik kavramı bir sistem alternatifi de getirmemektedir. İlgili literatürler tarandığında kavramın sadece tekil haksızlıklara

karşı yapılan bir eylem olduğu çok net olarak ortaya çıkmaktadır. Bir başka deyiş ile sivil itaatsizlik eylemcisi, sistemin genel anlamda adaletli olduğunu varsayar ve bunu değiştirmeye çalışmaz. Bu neden ile sivil itaatsizlik eylemcilerinin ideolojik anlamda görüş birliği içerisinde olmaları gerekmez. Sivil itaatsizlik eylemcisi için önemli olan, karşı çıkılan uygulamalar ya da talep edilen adalet için ortak eylemin hayata geçirilmesidir. Bunun için farklı dünya görüşlerine sahip bireyleri bir araya getiren bu tür birliktelikler taban inisiyatifine dayalı ve demokratik bir görünüm sergilerler (Dağtaş,2008:40).

Sistemin geneline değil, tekil haksızlıklara karşı itaatsizliğin yarattığı diğer bir sonuç ise çözümün sağlandığı noktada itaatsizlik eyleminin de sona ermesidir. Bu yönüyle sivil itaatsizlik eylemi sürekli değil geçicidir. Yani insanlar ortak ve somut bir hedef etrafında, ideolojik görüşleri ne olursa olsun, geçici olarak bir araya gelir ve sorun çözüme kavuşturulduğunda da dağılırlar (Çoşar,2001:14).

2. SİVİL İTAATSİZLİĞİN TARİHSEL TEMSİLCİLERİ

2.1. Sokrates'in Savunmasının Önemi

“Atinalılar” diye başlar Sokrates o ünlü savunmasına. Uğramış olduğu haksız suçlamalara karşı Atina halkına seslenir ve suçlamaların asılsız olduğunu haykırır. Veciz olan bir diğer şey ise, Sokrates'in kendi elinden yazılmış hiçbir eserinin olmayışıdır. Bugün, onun hakkındaki bilgileri öğrencisi Platon'un kaleme aldığı eserlerinden öğreniyoruz⁴.

Sokrates, hayatını bilmeye ve bilgeliğe adanmış, yanlış olan şeyleri eleştirmiş, sorgulanmamış bir hayatın yaşamaya değer olmadığını savunmuş ve bunu insanlara anlatmaya çalışmıştır. Fakat tüm bunları yaparken de ona asıl bilgeliği katan şey- her şeyi bildiklerini iddia edenlerin aksine- kendisinin bilgisizliğinin farkında olduğunu bilmesidir. Sahip olduğu bu erdem, onu doğru bildiği yolda daha çok

⁴ Sokrates'in yargılanmasını anlatan iki yapıt vardır. İlki, Ksenofon'a (Xenophon) (M.Ö 429-347) aittir. Ancak Ksenofon'un yapıtı kısa ve yüzeyseldir. Sokrates'in yargılanması sürecinde bulunduğundan yalnızca duyduklarını yazdığı sanılmaktadır. İkinci kaynak ise Platon'undur (M.Ö 429-347). Ksenofon'un yapıtına oranla, Platon'un yapıtı kuşkusuz gerçeğe daha yakındır. Çünkü Platon, yargılanmayı baştan sona izlemiştir (Selçuk,1993:571).

çalışmaya itmiştir. Her şeyi ve hatta ölümü bile göze alarak yoluna devam etmiştir. Savunmasının bir bölümünde şunları söylemektedir;

“ Sokrates, biz Anytos⁵’un fikirlerine inanmak istemiyoruz, seni serbest bırakacağız ama bir şartla: artık bir daha böyle herkesi sorguya çekmeyeceğine ve filozofluk etmeyeceğine söz vermek şartıyla; bunları yapmakla bir daha suçlanırsan, öleceksin dersiniz, kurtulmam için ileri sürülebilecek böyle bir şarta karşı derim ki: Atinalılar, size saygı ve sevgim vardır; ancak, ben size değil, yalnız Tanrı’ya baş eğerim, ömrüm ve kuvvetim oldukça iyi biliniz ki, felsefe ile uğraşmaktan, karşıma çıkan herkesi buna yöneltmekten ve felsefeyi öğretmekten vazgeçmeyeceğim”
(Platon,2001:28)

Bu cümlelerden de anlaşılacağı gibi, Sokrates yapmakta olduğu şeyi, her ne olursa olsun yapmaya devam edeceğini, itaatsizlik göstereceğini vurgulamaktadır. Sokrates sahip olduğu bilgeliğin kaynağının Tanrı olduğunu söylemektedir. Bu söylemi ile hem kendisine yöneltilen Tanrı tanımaz bir kişi olduğuna yönelik suçlamaları bertaraf etmeye çalışır hem de insanları sorgulayarak onların aslında hiçbir şey bilmediklerini ortaya çıkarmanın kendince doğru olduğunu göstermeye çalışır. Sokrates bu görevin kendisine Tanrı tarafından verildiğini düşünmektedir. Dolayısıyla yaptığı işin kutsal bir yönünün olduğunu da söylemeye çalışır. Böylelikle ona göre asıl uyulması gereken Atina’nın yasaları değil, vicdanına seslenen Tanrının buyruklarıdır. Aksi takdirde Tanrı ya karşı gelmiş olacaktır ki bu istenilen bir şey değildir. Bu durumu savunmasın da ilginç bir örnek vererek şöyle açıklar;

“ O halde, Atinalılar, size Tanrının bir vergisi olan beni mahkûm etmekle ona karşı bir günah işlemeyiniz dediğim zaman, sizin sandığınız gibi kendimi değil, sizi düşünüyorum. Çünkü gülünç bir benzetmeye müsaade edin, beni öldürürseniz, hem büyük, hem cins, ama büyüklüğünden dolayı ağır ve dürtülmek isteyen bir ata benzeyen devleti yerinden oynatmak için, Tanrının musallat ettiği benim gibi bir at sineğine kolay kolay bir halef bulamazsınız, ben Tanrının, devletin başına musallat ettiği bir at sineğiyim, her gün her yerde sizi dürtüyor, kandırıyor, azarlıyorum; peşinizi bırakmıyorum.” (Platon,2001:30).

⁵ Meletos ile birlikte Sokrates’in gençleri doğru yoldan çıkardığını, devletin(ATina’nın) tanrılarını yok saydığını ve yerine yeni tanrılar koyduğunu iddia eden kişidir.

Sokrates, Atina yasalarına uymayarak ve kendisine yaşama şansı verilse dahi yine doğru bildiği şeyleri yapacağını, bu sayede erdemli bir insan olarak yaşayacağını ya da ölecek ise de erdemli bir insan olarak öleceğini söyleyerek yasalara karşı itaatsizliğini göstermektedir. Sokrates'in bu davranışı bugün itaatsizlik ve itaat ya da devlet-yurttaş ilişkisinin sorgulanmasında bizlere önemli bir örnek oluşturmaktadır.

Sokrates'in savunmasını asıl önemli kılan kısım ise verilen ölüm cezasına uyulmasıdır. Verilen cezanın kabul edilmesinde bizi ilgilendiren kısmı ise şudur; Sokrates, adil ve ahlaki olarak görmediği yasaları ihlal ederken, bunların sonucunda kendisine verilen ve haksız olarak nitelendirdiği ölüm cezasını kabullenmekte ve direnmemektedir. Sivil itaatsizliğin kavramları arasında yer alan hukuki yaptırıma karşı rıza gösterme kuralına sıkı sıkıya bir bağlılık vardır. Sokrates'in bu tutumu, ilgili kavrama somutluk kazandırmaktadır. Sokrates, soyut olarak “ceza” yı adil saydığı için, yasayı çiğnemesi sonucu kendisine verilen somut ceza’ya itaat etmiştir. Verilen cezanın işlenen suç karşısında adil olmadığı savunulmaktadır. Fakat Sokrates, verilen cezayı haksız bulmasına rağmen çiğnememiş, aksine çiğnemiş olması durumunda erdemli bir davranış sergilemeyeceğini savunmuştur. Bu konu hakkında derin bir açıklamayı Hayrettin Ökçesiz yapmıştır. Ona göre Sokrates hiçbir zaman haksız bir yasanın koşulsuz izleyicisi olarak tanınmak istememiştir. “İzlemek” kavramının Sokrates açısından, devletin günlük hayatı düzenleyen haksız yasalara uymama (itaat etmeme) yani “yasayı izlememe” olarak algılanması gerektiğini vurgulamaktadır. İtaatsizlik Sokrates açısından kişinin kanaatine, inancına ve bunların tümünün etki ettiği insanın vicdanına ve ahlakına karşılık gelmektedir. “Bununla birlikte izlemek ya da çiğnemek mantıken, yasanın ancak davranış normu için mümkün olabilmektedir. Cezayı izlemek ya da çiğnemek olanaksızdır. Ona yalnızca itaat edilir ya da karşı çıkılır. Sokrates haksız yasaya itaat etmemiş(iç tutum) ve onu çiğnemiştir(gözlemlenebilir dış sonuç)⁶. Cezaya itaat etmiş(iç tutum), ceza normunun öngördüğü davranışı izlemiştir(dış tutum, sonuç).” (Ökçesiz,1991:659).

⁶ Platonun kaleme almış olduğu *Phaidon*'da, Sokrates'in çevresinde bulunanların ona kaçmasını telkin ettiğini ve özellikle Kriton ile olan diyalogunda Sokrates'in isterse kaçabileceğini ya da kendilerinin kaçırabileceğini söylemeleri karşısında Sokrates'in bu çağrılara talepsiz kaldığını görmekteyiz (Platon,1989:123-129).

Ayrıca Sokrates kendi yaşanmışlıklarını ve başına gelen bu talihsiz olayı da sorgulamış ancak yasalarla(devletle) olan sözleşmesini bozmayı, yasalara bağlılıktan vazgeçmeyi düşünmemiştir. Onu sorgulamaya ve bir şeylerin yanlış olduğunu düşünmeye iten şey yasayı uygulayan hâkimlerin (iktidarın, egemen gücün) davranışlarıdır aslında (Arendt,2001:83). Bu yönüyle Sokrates, kural koyanların ve kuralları uygulayanlarında ötesinde “üstün bir hukuk” tezahür etmektedir ve bunun da “vicdan” yani insanın bire bir kendisinin olduğunu ileri sürmektedir.

2.2. H.David Thoreau

Thoreau sivil itaatsizlik(Civil Disobedience) kavramını ilk kullanan kişidir. 1845 yılında sahip olduğu dünya görüşü ve yaşam felsefesi içerisinde, Walden gölü kıyısında bir kulübe inşa etmiş ve iki yıl boyunca burada yaşamıştır. Bu doğal yaşam içerisinde Thoreau, okuyup yazarak, hayvanlarla, kuşlarla, balıklarla arkadaşlık ederek tabiatın yenilenişi ve mevsimlerin geçişi hakkında gözlemler yaparak, ormandaki büyüleyici hayatı tasvir etmiştir (Uçar,1997:8).

Thoreau, inşa ettiği kulübede yaşadığı iki yıl boyunca kilise ve seçim vergilerini (Pol Tax) ödemeyi reddetmiştir. Bunun sonucu olarak hapse girmiş ve hapisanede kaldığı sadece bir günlük süre, onun devleti ve devletin yasalarını sorgulamasına ve bu sorgulamanın “Sivil İtaatsizlik Görevine Dair” (On The Duty Of Civil Disobedience) İsimli esere dönüşmesine sebebiyet vermiştir. Ayrıca dönemin Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) , devletin uygulamaları halk tarafından eleştirilmiş ve muhalif bir grup ortaya çıkmıştır. Mevcut demokratik sistem düşünüldüğünde bu olumsuz koşullardan ayağı yere basan ve devletin haksız uygulamalarına karşı insanların direnebileceğini gösteren yeni bir kavram ortaya çıkmıştır. Konuyla ilgili felsefi bir literatürün oluşmasına neden olan ve ulusal düzeyde bir tartışmaya yol açan ilk politik olay kölelik krizidir. Amerikan iç savaşında önce Kongre, sahiplerinden kaçan kölelere yardımcı olan kuzeylilerin cezalandırılmasını öngören kaçak köleler yasasını(Fugitive Slave Act) çıkarmıştır. Bunun sonucun da birçok insan bu yasayı bilinçli olarak ihlal etmiştir. İkinci krizi ise

dini azınlıklar çıkarmışlardır. Bu dini grup Yehova Şahitleri'dir⁷. Sahip oldukları inanç onların bayrağa selam durmasını yasaklamaktadır. Ancak Amerika'nın birçok eyaletinin yasalarında, çocukların her sabah okula bayrak önünde saygı duruşunda bulunarak başlaması gerektiği yönünde bir kanun maddesi bulunmaktadır. Yehova Şahitlerinin bu yasaya uymayı reddetmesi sonucu yerel mahkemelerde açılan birçok davaya ilişkin Amerikan Yüksek Mahkemesi önemli kararlar vermiştir. Sorun esas olarak sivil itaatsizlik olayı olarak değerlendirilmiştir (Dworkin,2001:140).

ABD'de var olan ve yukarıda belirtilen kölelik sorununa, 1850 yılında Thoreau'nun ilgisi giderek artar. Öyleki, güney devletlerindeki zenci kölelerin kaçışını örgütleyen "Köleliğin Kaldırılması Hareketine" Thoreau da yandaş olur. 1857 yılında Thoreau köleliğin kaldırılması hareketinde aktif olarak çalışan ve köleliği savunanlara karşı silahlı gerilla savaşı sürdüren John Brow ile tanışır. 1859'da Brow adamları ile birlikte bir silah deposuna saldırır ve ciddi bir çatışma yaşanır. Olayın ardından Brow yakalanır ve asılır. Thoreau , bu olay üzerine daha çok sorgulamaya başlar ve yazdığı bir çok yazı ile Brow'u ve eylemlerini savunur (Ökçesiz,2001:31).

Günümüz demokrasilerinde hakim sistem olan çoğunluğun yönetimine yönelik ciddi eleştiriler vardır. Bu eleştiriler tabi ki yeni değildir. Çoğunluğun koyduğu kurallara azınlıklarında kayıtsız bir şekilde sistemin gereği olarak uymak zorunda olmaları anlaşılır gibi görünmemektedir. Thoreau ilk olarak bunu sorgulayarak başlar ve şunları söyler; "İktidar halkın elinde ise, bir çoğunluk yönetiminin oluşabilmesinin ve iktidarda kalabilmesinin pratik nedeni, bu çoğunluğun doğruyu yapması ya da azınlığa karşı adil olması değil, basitçe fiziki olarak en güçlü olmasıdır. Ancak çoğunluğun mutlak hakimi olduğu bir hükümet adil, hatta insanların bu kavramdan anladıkları kadar bile adil olamaz" (Thoreau,2001:31). Bu sözleri ile Thoreau, devletin(hakim iktidarın) fiziki olarak zor kullanma meşruluğuna sahip olmasından dolayı kurmuş olduğu ve yönettiği düzeni

⁷Dini inançlar konusunda Yehova Şahitleri güzel bir örnektir. Yehova'nın Şahitleri, Yehova'ya inanırlar. Kutsal Kitap'ta Yehova isminin binlerce kez geçtiğine ve bunun Tanrı'nın özel ismi olduğuna inanırlar. Sahip oldukları inanç gereği de savaşa katılmayı ya da insan öldürmeyi reddederler. Dolayısıyla kendi tanımlamasındaki ilahi yaratıcının kuralına karşı gelip, pozitif hukuk kurallarını uygulamak bu insanlar için bir çelişkidir (Eren,2006:105)

adil kurallar ile değil, tamamen zor kullanma hakkına dayalı olarak yönettiğini söylemektedir. Bu yöntemi seçen devletin adil davranmamış olduğunu ya da adil davranmış olacağını vurgulamaktadır. Ayrıca, çoğunluğun her şeyin kararını verebilecek bir konumda olmasını da eleştirmektedir ve şunları söylemektedir, “Doğrunun ve yanlışın ne olduğuna çoğunluğun değil de vicdanın karar verdiği bir hükümet kurulamaz mı? (...) Yurttaş vicdanını bir an için ya da bir nebze olsun yasa koyucuya devretmeli midir? Eğer devretmeli ise her insanın neden bir vicdanı vardır?” (Thoreau,2001:31). Thoreau bu soruları sorarken tıpkı Sokrates gibi “üstün hukuk” a olan inancı ile hareket etmektedir. Bizi biz yapan ve her birimize ayrı bir birey olma özelliği veren vicdanımız(iç sesimiz) çoğunluğun verdiği karar karşısında etkisiz mi kalmalı, diye sormaktadır. Sözleşme kuramı çerçevesinde bu durumu ele aldığımızda bir yurttaş olarak devlete itaat etmemiz gerekirken, acaba vicdanlarımızı da mı bu sözleşmeye dâhil etmiştik? Eğer durum buyusa bizim insan olmamızı sağlayan etken neydi ya da bu karşılıklı ilişkide sıra ne olmalıydı? Thoreau, bu durumu da şu şekilde açıklamaktadır; “Bence önce insan, daha sonra uyruk olmalı ve yasaya değil adalete saygıyı esas almalıyız(...) Yasalar insanı bir zerrecik olsun daha adil bir hale getirmedi. Hatta yasalara duyulan saygı ile iyi niyetli insanlar bile her gün adaletsizliğin aleti oluyor” (Thoreau,2001:31). Bu açıklama ile Thoreau herkesin şunu düşünmesini istiyor gibi; bir yurttaş, yasadan ne beklediğini ve uymakla yükümlü olduğu yasanın kendisine(sözleşme kuramına bağlı olarak) ne getireceğini bilmelidir. Buradaki bilinç yurttaşlık kavramı ile bire bir örtüşmektedir. Uyulan yasa adil olmayabilir ya da insanı yapmak istemediği bir şeye sürükleyebilir. Bu durum hukuk ile ahlakın çatışabileceğine yönelik sorunun da kavramsallaşmasıdır. Bu bağlamda içinde yaşadığımız ulus-devletin aşırı teknikleşmiş boyutu ve kuralcılığı göz önüne alındığında bu teknikleştirme içinde insan olmamızdan kaynaklı eylemlerimizin sıkıştığı ve baskı altında alındığını görmekteyiz.

Tüm bu açıklamalar ışığında Thoreau’un temel görüşünü şu şekilde özetleyebiliriz. O adil olmadığına inanılan bir yasaya her ne pahasına olursa olsun uyulmaması gerektiğini söylemektedir. Ona göre haksız yere ceza evlerine atılan ve zulüm görenlerin olduğu bir devlette diğer iyi ve vicdanlı yurttaşlarında yeri cezaevidir. Onun düşüncesinde, haksız bir yasaya uyulacağına, yasaya uymayarak haksızlığın kendisine yapılması erdemi yatmaktadır. Ancak bu şekilde iç huzuru

bulduğunu söylemektedir. “ Yasa, doğası gereği seni zorunlu olarak başkasına yönelik haksızlığa aracı durumuna düşürecek yapıdaysa, yasayı çiğne! Yaşamını makineyi(adaletsiz şekilde işleyen devlet sistemi) durdurmak için kullan. Her durumda dikkat etmen gereken şey, lanetlediğim kötülüğün aracı olmamaktır.” (Thoreau,2001:39)

2.3. Mahatma Gandhi Ve Pasif Direniş

Gandhi'nin görüşlerine geçmeden önce onun yaşamına yönelik bazı bilgileri vermekte yarar vardır. Çünkü daha sonraları oluşturacağı direniş biçimlerinin kaynağını bu yaşanmışlıklar şekillendirmiştir. 1880'li yılların sonunda gittiği Londra'dan, 1890'lı yılların başında gelmiştir. Bu tarihleri özellikle veriyorum çünkü bu tarihler Hindistan'ın İngiliz egemenliği(sömürüsü) altında olduğu yıllardır. Bu bilgide göz önüne alındığında, ülkesini seven ve değerlerine saygı duyan bir insanın iç dünyasında nelere sebep vereceğini az çok anlamamıza yardımcı olur.

Gandhi lise öğrenimini bitirdikten sonra Londra'ya gitmiş(1888-1891) ve burada üç yıl hukuk eğitimi almıştır. Ardından Hindistan'a dönmüş ve bir süre çalışmıştır. Daha sonra bir iş adamının Güney Afrika'da ki davasını üstlenmiştir. Gandhi Güney Afrika'ya geldiğinde burada olumsuz şeylerin olduğunu görmüştür. Burada soydaşlarının küçük görüldüğünü, dışlandığını ve onlara ikinci sınıf insan muamelesi yapıldığını gözlemlemiştir. Bir keresinde yapacağı bir tren seyahatinde-bileti birinci mevki olmasına rağmen- birinci mevkiden alınmış ve başka bir bölümde seyahatine devam etmek zorunda bırakılmıştır. Çünkü o dönemde birinci sınıfta beyazlar seyahat edebilme hakkına sahiptir(Gandhi,1969:104). Bir başka olay ise şu şekildedir; adliyede bir İngiliz yargıç Gandhi'nin elbisesini dikkatli gözlerle incelemiş ve başındaki sarığı çıkarmasını istemiştir. Bu duruma öfkelenen Gandhi duruşma salonunu terk etmiştir. Bunlara benzer diğer bir olay ise, ana caddenin üzerinde bulunan kaldırımdan Gandhi'nin yürümesine beyaz olmadığı için izin verilmemiştir (Çağdaş,1969:45 & Tatlılıoğlu,2010:193).

Bu olumsuz tecrübeleri edinen Gandhi, fikirlerini oluştururken dinden ve geleneksel ritüellerden çokça faydalanmıştır. Eleştirilerinde ve bunun sonucu ürettiği çözüm yollarında Gandhi daha çok din felsefesi yapmaktadır ve insanın özüne hitap

eden fikirler geliştirmektedir. Gandhi “ahimsa” denilen bir kavram geliştirmiştir. Bu kavram insanları her türlü şiddet hareketinden kaçınmaları prensibine uygun bir şekilde hareket etmeleri için belirli bir ruh seviyesine ulaşmalarının gerekliliğini savunur. Bu seviye, kişinin basit, iyi ve kötü anlayışlarının üzerinde ve çok ötesinde yer aldığı, onlardan kurtulabildiği bir seviyedir. Bu seviyeye ulaşabilenler etrafındakileri de kurtarabilecek duruma gelirler (Çağdaş,1969:49). Gandhi, bu seviyeye ulaşamamışlara *ahimsa* kuralını tavsiye etmez. Çünkü bunu anlamak ve gereğini yerine getirmek insan iradesiyle bir anda olabilecek bir şey değildir. Bu işten gelen bir şeydir ve o özü yakalayabilmektir (Karal,1969:28). Gandhi ruhunun kendisini bir yana, bedenini bir başka yana çektiğini, ama bilgi ile ve çıkar beklemeden iş yaparak bu iki kuvvet arasında denge sağlanabileceğine inanmıştır. Bu açıklamayla Gandhi, bedenlerimizin bizi (özümüzü),insani hazlarımızı (nefsimizi) gerçekleştirmemiz konusunda etkilemeye çalıştığını belirtmek istemiştir. Bu insani hazların bir kısmı inançlar doğrultusunda yasaklanan davranışlardır. Ruhsal boyut ise inançlar ve vicdanı temsil eder ve bilgeliğe ulaşmada onun yolundan gidilmelidir. Bu davranış eski Hint felsefe sistemlerinden “samkhya” felsefesine uygun düşer. Çünkü bu sisteme göre, ruh ile beden birbirinden ayrı nitelikte iki gerçektir. Bunlar arasındaki farkı kavrayabilenler en yüce kurtarıcı bilgiye ulaşacaktır (Çağdaş,1969:49).

Gandhi'nin bir direniş biçimi olarak geliştirdiği “satyagraha” kavramı, pasif direnişten oldukça farklıdır. Pasif direniş daha çok çaresiz kalmışların ve ne yapacağını bilmeyen yani alternatif geliştiremeyen zayıfların bir silahı olarak kabul edilir ve amaçlarına ulaşmak için şiddet veya fiziki güç kullanmayı reddetmez; fakat *satyagraha*, en güçlünün silahı olarak kabul edilir ve her durumda şiddet kullanmayı reddeder. *Satyagraha*'nın kök anlamı hakikate tutunmaktır, yani hakikatin gücüdür. Bunun yollarını tek tek açıklamıştır Gandhi. Ona göre *satyagraha*, “sevgi gücü veya ruh gücüdür.” *Satyagraha*'nın uygulanmasında, yani hakikate ulaşmada girişilecek yolların daha ilk başında, kişinin rakip olarak gördüğü karşısındakine zarar verecek ya da onu incitecek şiddeti uygulamaması önerilir. Gandhi, bu yöntemi kendi hayatı içerisinde keşfettiğini belirttikten sonra, karşıdaki kişinin sabır ve şefkatle hatadan kaçındırılması gerektiğini öğütler ve şöyle devam eder; “ bir kişiye hakikat gibi görünen şeyi diğeri hata gibi görebilir. Sabır, kendine acı çektirme anlamına gelir. Bu

yüzden doktrinin muhalifin acı çekmesiyle değil, (kişinin) kendisinin acı çekmesiyle hakikatin gösterilmesi anlamına gelir.” (Gandhi,1997:79).

Gandhi yapmış olduğu yukarıdaki tartışmaların devlet sistemi içerisindeki yansımalarını ve mücadele yöntemlerini ise şöyle anlatır;

“ Politik sahada, kamu yararı için yapılan mücadele çoğu zaman adil olmayan kanunlar şeklindeki hatalara muhalefet etmeyi içerir. Eğer kanun yapıcıya dilekçe veya benzeri yollarla hakikati gösteremezseniz ve hataya teslim olmak istemiyorsanız o zaman size sadece tek bir yol kalıyor, oda fiziki güç ile zorlayarak size teslim olmasını sağlamak ya da kendi şahsınıza acı verecek kanuna direnme cezasını davet etmek.⁸ Bu yüzden *satyagraha*, halkın önüne ya sivil itaatsizlik ya da sivil direniş şeklinde geliyor. O, suç niteliği taşıması anlamında sivildir” (Gandhi,1997:79).

Bu anlamda Gandhi bir “aşram” (çaba yeri) kurar. *Satyagraha*'nın hak ve haklılıkla direnmenin öğretilip yayıldığı bir merkez olur. *Aşram*'a katılanlardan şu kurallara uymaları beklenirdi; doğru ve dürüst olmak, hiçbir mal ve mülk sahibi olmamak, şiddetten uzak durmak, cinsel hayattan uzak yaşamak, bağımsız köy idareleri ve loncalar kurmak, din ile politikayı ayrı yürütmek bunlardan önemli olanlarıdır (Çağdaş,1969:51).

Gandhi, yüksek eğitimini yurt dışında tamamlamış ve batılı değerlerin ağır bastığı bir hukuk eğitimi almıştır fakat modern siyasi ve hukuki değerleri (demokrasi, insan hakları, hukukun ve adaletin üstünlüğü) onlardan çok daha iyi özümsemiştir. Sömürü altındaki ülkesini, aldığı eğitimi ve kendi özünde sahip olduğu ilkeleri birleştirerek insanın insan olmasından kaynaklı özüne ulaşmış ve hâkim iktidara karşı özgün bir direniş kavramı geliştirmiştir. Birçok kez hapishanelere düşmesine rağmen doğru bildiği yoldan dönmemiştir. Kendisinin de

⁸ Bu noktada Gandhi'nin öğretilerini bir formül haline getirmiş olan Johan Galtung'dan faydalanalım. O *satyagraha*'nın eyleme ve direnişe dönüşümünü şu şekilde formüle eder; “ Satyagraha kendine özel bir misyon yükleyerek, dünyayı dolaşır, insanlara: burada ilginç bir sorun var, bırakında sizin için ben çözeyim diyerek, her çelişkiye burnunu sokmaya kalkmamalıdır. Bulunduğu yerden yola çıkmalı, sosyal ve kişisel konumuna göre davranmalıdır. Haksızlığa karşı derhal harekete geçmeli; politik olarak uygun zamanın gelmesini beklememelidir. Ve esasen eylem yapılmalı, bildiri ve yazılarla yetinilmemelidir”(Galtung,2001:214). Bu husus *satyagraha*'nın farklı devletlerde sahip olunan kültüre, dine ve sosyal yapıya göre farklı tanımlamalarının ve araçlarının olabileceğini göstermektedir. Yani *satyagraha* kuralı her toplumda işe yarayabilecek araçları üretmede bir klavuzdur

fikirlerinde işlediği, insanın kendisinin acı çekerek ve sabır ederek ruhi olgunluğa ulaşması öğretisini bu hapisane sürecinde bizzat yaşamış ve tekrar tekrar tecrübe etmiştir.

2.4. Martin Luther King

Gandhi ve King'in sivil itaatsizlik eylemleri daha farklı bir özellik taşır. Bu eylemlerin özünü, insani temel haklar olarak kabul edilen: dini inanç, etnik farklılık ve ırksal ayırımı saygı oluşturur. Sivil itaatsizlik eylemlerini önem sırasına göre sıralayabilseydik- ki buna ilişkin olarak literatür de bir tartışma yoktur- insani temel hakların kazanılmasına yönelik sivil itaatsizlik eylemlerini en üst sıraya koymamız tesadüf değil tamamen onun sahip olduğu kutsallığından kaynaklanırdı. Bu anlamda Gandhi ve King'in itaatsizlik eylemleri, bağımsızlık ve kimlik sorunları yaşayan birçok topluma ve devlete, yukarıda bahsedilen anlamda, örnek oluşturabilecek bir karaktere sahiptir.

Dünya üzerinde yaşanan haksız ve adaletsiz uygulamaların ve bunlara karşı çıkacak grupların düşüncelerinin şekillenmesinde hiç şüphesiz King'in tıpkı Gandhi gibi bir sembol haline gelmiş olması yadsınamaz bir gerçektir. King, kendi ırkının onlarca yıl önce Amerika'ya gelmiş olmasına rağmen, yaşadığı dönem içerisinde hala ayrımcılığa maruz kalmasını kendisine dert edinmiş bir kişidir⁹. II. dünya savaşının hemen ardından dünya üzerinde yükselen hak arayıcı ve talep edici düşünce çerçevesinde birçok olumlu gelişme yaşanmıştır. King bu anlamda dönemin rüzgârına kapılmış ve ırkının hak ettiği yaşama ulaşabilmesi için oturma eylemleri ve pasif direniş biçimlerini içeren bir dizi sivil itaatsizlik eylemine girişmiştir (Dworkin,2001:141). Eylemlerinde pasif direniş yöntemlerini savunan ve bununla ilgili bir literatür geliştiren Gandhi'den faydalanan King, tıpkı Gandhi gibi bu eylemlerini ulusal bazda bir bilinç yükselmesi yönünde planlamıştır (Bennet,1964:34).

⁹ ABD'nin kuruluşundan beri siyahlar hâkim kimlik kodunun dışında bırakılmışlardır. 1861-1865 yılları arasında yapılan Amerikan İç Savaşından sonra yasal olarak kölelik kaldırılmıştır. Fakat yasal düzenleme yapılmış olmasına rağmen bunu toplumsal yapıdan silmesi oldukça zordur. Bunlar için ayrıca bir yaptırım gerekmektedir. Çünkü Kuzeyde ve Güneyde ayrımcılık devam etmiştir ve bunu körükleyecek birçok uygulamada yine yasalara rağmen kural olarak işlemiştir (Takaki,1993:402).

King'in sahip olduğu düşünce yapısı genel olarak bir dünya adaleti üzerine yoğunlaşmaktadır. Kişisel olarak kendi ırkının başına gelenlerden etkilenmiş olsa da, savunduğu görüşler tüm insanlık içindir. Şöyle demektedir King, “Herhangi bir yerde haksızlık yapılıyor ise her yerde adalet tehlikede demektir.” (King,2001:91).

King, sivil itaatsizlik eyleminin meşruluk kaynağını dinden almaktadır. Din öğretileri ile adalet kavramına açıklık getirmekte, önemini vurgulamakta ve yasaların adilliklerinden bahsetmektedir. Adil olunmayan yasaya itaat edilmemesini öğütleyen King, bu yönüyle Ganghi'nin *satyagraha*'sı ile benzeşmektedir. Ona göre yasalar ikiye ayrılır. Bunlar adil olan ve adil olmayan yasalardır. Onun görüşünde, “adil olmayan yasa yasa değildir”. Peki, var olan hukuk sisteminde bir yasanın adil olup olmadığını, kime ve neye göre adil olduğunu ya da hangi öğretiler ile bunun yorumlanacağını nasıl anlayacağız? Bu sorulara King, adil olan ve olmayan yasaları tanımlayarak cevap verir. Adil yasalar, ahlaki kurallar ve Tanrı buyruklarıyla çelişmeyen yasalardır. Adil olmayan yasalar ise, ahlak kurallarına uymayan yasalardır. King bu görüşlerinin devamında şöyle söyler, “İnsanı aşağılayan her türlü yasa adaletsizdir. İrk ayrımcılığı insanın ruhunu bozduğu ve kişiliğine zarar verdiği için tüm ırk ayrımcı yasalar adil olmayan yasalardır. Bu tür yasalar yapıcılarına yanlış bir üstünlük, kurbanlarına ise yanlış bir aşağılık duygusu verir.” (King,2001:196). King, adil olan ve olmayan yasalara yönelik açıklamaları yaptıktan sonra yazısının ilerleyen bölümlerinde bu açıklamalara çok daha iyi bir açıklama getirecek çarpıcı bir örnek verir ve şunları söyler, “ Unutmayalım ki, Hitlerin Almanya'da yaptığı her şey ‘yasal’, Macaristan da ki özgürlük savaşçılarının yaptığı her şey ise “yasadışı” idi. Hitler Almanya'sın da Yahudi'ye yardım etmek ‘yasadışı’ idi.” (King,2001:198). Hitler Almanya'sı her ne kadar diktatörlük ile yönetilmiş ise de, bu örnek devletin egemen iktidarının ve buna bağılı olarak çoğunluk sisteminin oluşturduğu yasanın her zaman “iyi” ve “adil” olmayabileceğini ve bu yönüyle de devlet aygıtının yeniden sorgulanması gerektiği yönündeki görüşleri destekler niteliktedir.

King, itaatsizlik eylemlerini eleştirenlere karşı meşrulaştırıcı bir noktaya değinir. Amerikan Yüksek Mahkemesi'nin 1954 yılında vermiş olduğu bir karar, itaatsizlik eylemlerini ciddi anlamda olumlamaktadır. Mahkeme, devlet okulların da ırk ayrımcılığına son veren bir kararı onaylamıştır. Bunun üzerine gelişebilecek

şiddet olaylarına karşı mücadele etmek amacı ile King ve yandaşları “Toplumsal ve Siyasal Eylem Kurulu” adı altında bir örgütlenmeye gitmişlerdir (Aygün,2006:183). Bir lütuf olarak görülemeyecek temel hak ve özgürlükleri elde etmek için çaba gösteren King, bu amaçla eylemler yapmaya başlamıştır. Bu amaç ile 1955 yılın da 1890 yılından beri ırkçılığı körükleyen ve Jim Crow yasası olarak bilinen; hiçbir siyahın beyazlar ile aynı mekânı paylaşamaması, el sıkışamaması ya da selamlaşamaması gibi anlamsız yasakları protesto etmek amaçlı eylemlere girişildi. Bu anlamsız yasakları delmek için Alabama da Rosa McCauley Park isimli zenci bir kadının, otobüste oturduğu koltuktan kalkmayı reddetmesi sonucunda tutuklanması, Alabama eyaleti Montgomery kentindeki büyük otobüs boykotu için ilk kıvılcımı yarattı. Park, otobüste beyazlar için ayrılmış yere oturmuş ve bunun üzerine kendisini oradan kaldırmaya çalışanlara karşı direnmiştir. Yukarı da bahsedilen yasa gereği tutuklanmıştır. Bunun üzerine harekete geçen Sivil Hak takipçileri, kamuya açık birçok alanda beyazlara özeldir yazılarının altına oturarak bu durumu protesto etmişlerdir.¹⁰

3. SİVİL İTAATSİZLİK VE DEMOKRASİ

3.1. Devlet (Politik Otorite)

İlk olarak 1900 yılında yayınlanan “Üç Unsur Teorisi” (Three Elements Theory)¹¹ ,devletin yapısına ve içeriğine yönelik tasarlanmış ve en çok referans verilen teoridir. Buna göre devlet; insan, toprak ve egemenlik unsurlarının bir araya gelmesiyle oluşur.

Devletin birinci unsuru olan insan topluluğuna hukukta “Millet” adı verilir. Millet birbirine birtakım bağlarla bağlanmış olan insanlardan oluşmuş bir topluluktur. Bu bağlar ortak bir kültüre ve genelde ırka atıfta bulunur. Diğer bir unsur olan toprak kavramına ise hukukta “Ülke” denir. Ülke, belirli bir insan topluluğunun, belirli sınırlar içerisinde egemenlik oluşturabileceği ve diğer milletlere karşı

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bakınız; “Nihayet Özgürüz, ABD’de Sivil haklar Hareketi”,2010, A.B.D. Dışişleri Bakanlığı Uluslar arası Bilgi programları Dairesi,

¹¹ George Jellinek’den aktaran Gözler. L’etat moderne et son droit, Traduction française por Georges Fardis, Paris, V. Giard & Briere, 1911,c.I,s.296

bağımsız kalabileceği hayati bir unsurdur. Üçüncü ve son unsur ise iktidar unsurudur. Bu unsura hukukta “Egemenlik” denir (Gözler,2007:4). Egemenlik kavramı, bugün tartıştığımız sivil itaatsizlik kavramının bir anlamda kaynağını oluşturmaktadır. Çünkü sivil itaatsizliğin reddettiği çoğunluk yönetimi ve bu yönetimi esaslı kılacak araçlar ve aygıtlar bugünün modern devletinin unsurlarıdır. Sahip olunan toprak parçası ya da içinde doğup büyüdüğümüz ve ait olduğumuz millet, farklı görüşler üzerinden biz insanlara doğanın (cosmos) tanımladığı şekilde sirayet etmiş olabileceği gibi, Tanrısal kaynaklara dayandırılarak planlanmış bir olay (kader) olarak da açıklanabilmektedir. Ancak bu yapı içerisinde sahip olunan egemenlik kadere ya da doğaya bırakılamayacak kadar bizden olan bir hadisedir. Bu yapı içerisinde egemenliğin kim tarafından kullanılacağı ve bu egemenliğin sınırlılıkları insanlar tarafından belirlendiği gibi yine insanlar tarafından bozulabilir.

Devletin, bir toplumun kaosa sürüklenmesinde ve bunun sonucunda yok olmasına engel olabilecek bir aygıt olduğu kabul gören bir gerçektir. Devletin böyle bir ihtiyaçtan doğmuş olduğu düşünüldüğünde bu soyut kavramın belli meşruluk temellerine oturtulması elzem bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda egemenlik ve egemenliği elde edenler tarihsel süreç içerisinde farklılaşmışlardır. Örneğin Antik Yunan kent devletlerin de egemenlik soylu olarak kabul edilen, mülk sahibi erkeklere aitti. Bu koşul tabiki toplumun çok az bir kesimine yönelik olan bir durumdur. Platonun idealize ettiği bilge kral tanımlaması, yöneticiyi mutlak doğru olarak kabul ederek devleti de kutsallaştırmaktadır. Orta çağda ise egemenliğin kaynağı doğrudan Tanrısaldir ve Tanrının temsilcisi ise kilisedir. Kilise bu yönü ile mutlak otorite olarak kabul edilir. Kilise meşruluğunu dinsel temelden aldığı bu olağanüstü egemenliği ile tek taraflı söz söyleme yetkisini elinde bulundurur. Bu baskı ortamında hayat bulan ve insanları düşünmeye daha fazla iten “Aydınlanma Düşüncesi” ile toplum devlet karşısında özerklik kazanmaya başlamış ve mevcut egemenlik anlayışları bu gelişme ile sorgulanır hale gelmiştir. Bu durum devletin ve toplumun sekülerleştiği bir konuma doğru evrilmiştir (Karakaş,1998:157).

İlk aşamalarını 16.yy da gördüğümüz modern devlet yapılanması, içinde olduğu dönem de dikkate alındığında iktidarın el değiştirmesine yönelik bir başlangıç olarak nitelenebilir. Modern çağda, modern devletin kurulmasıyla beraber tanımlanan iktidar biçimi ise “Siyasal İktidar” olarak başkalaşır. Devletin kullandığı

iktidara siyasal iktidar denmesinin ilk sebebi, kurulmuş olduğu toprak parçası üzerinde yaşayan insanların tümünü temsil ediyor, yönlendiriyor ve belirlediği genel kurallara uymasını zorunlu kılıyor olmasındandır. Diğer nedeni ise insanlık tarihi kadar eski olan ve sürekli olarak birilerinin diğerlerini yönetmesi üzerinden tanımlanan bir olgudur. Bu yönetimi ya da itaati sağlamanın gerekli araçlarını ise toplum süreç içerisinde oluşturmuştur. Aile içerisinde var olan iktidar yapısından cemaat tarzı ve aşiret tarzı yapılara kadar çeşitli iktidar kalıpları vardır ve bu kalıplar nüfus edebildikleri alanların sınırlılığı nedeni ile ölçek olarak küçük çaplı iktidar tipleridir. Aşama aşama değişikliklerin yaşandığı, tüm toplumsal, ekonomik ve politik tanımlamaları ve kurumların yapısal değişikliğe uğradığı 1789 Fransız İhtilal'i ile mutlak monarşilerin yıkılması ve bunun sonucunda oluşturulan ulus-devlet egemenlik ilk başlarda kısmi de olsa halkın eline geçmiştir. Bu yeni devlette insanların devlet ile olan ilişkisi “Yurttaşlık” bağı ile tanımlanmıştır.

Sonuç olarak siyasal iktidar, “Siyasi toplumun kaderiyle ilgili temel kararları alabilen, kapsayıcı ve merkezileşmiş iktidardır. Analitik olarak, siyasal iktidarın maddi unsuru ‘cebir tekeli’, manevi unsuru ise meşruluk, yani rızaya dayanmasıdır”(Erdoğan,2004:5).

3.2. Genel Olarak Demokrasi

Bugün elimizde bulunan kaynaklara dayanarak kanıtlayabileceğimiz ve halkın önemli bir kısmının yönetime katıldığı (ancak çok ciddi anlamda da eşitsizliklerin olduğu) ilk yönetimlerin Yunanistan da ortaya çıktığı bilinen bir gerçektir. Oluşan bu yönetim kültürü daha sonraları yapılacak değişiklikler için önemli referans kaynağı oluşturur.

Tarihsel olarak edindiğimiz bilgi birikimi ve tecrübe şunu çok iyi ortaya koymaktadır; ezilen insanların bu ezilmişliklerine karşılık gelen bir ideoloji, düşünce ya da din çok hızlı karşılık bulmakta ve yayılmaktadır. Aynı şekilde Hıristiyanlık dini de Roma İmparatorluğunun da köleler ve yoksullar arasında hızla yayılmıştır. Daha sonra Roma imparatoru Büyük Kostantin, 324 yılında Katolik kilisesini devletin ayrılmaz bir parçası olarak saymıştır. Bu gelişme sonucunda kilise kısa zamanda imparatorunda üstünde yer almaya başlamıştır. Öyle ki, krala iktidar yetkisini taç

girdirme töreniyle kilise vermeye başlamıştır (Ateş,2007:41). Bu koşullar altında kalan Avrupa da uzun yıllar boyunca hiçbir şey yapılmamış, karanlık çağ olarak da adlandırılan bu 4 yy- 14 yy arası dönemden, taki 1215 Magna Carta'ya kadar özgürleştirici bir olaya rastlanmamıştır. Magna Carta, kralın yetkilerini kısmi olarak sınırlayan ve keyfiliği engelleyen ilk özgürlük hareketi olarak sayılabilir. Çünkü bu hareket sonunda danışmadan vergi alınmaması, yargılamanın jürilerden oluşan kurullarca yapılması ve kurulacak Halk Temsilciler Meclisine büyük yetkilerin tanınması hakları elde edilmiş ve kralın dokunulmazlığı kaldırılmıştır (Karaköse,2007:171). Daha sonra Avrupa da başlayan ticaret ve bu yolla keşfedilen yeni kıtalar ile artan hareketlilik sonucu düşünsel anlamda da gelişmeler yaşanmaya başlamıştır (Şenel,1996: Ateş,2007). Modern devlet ve liberal demokrasi yine halkın içinde bulunduğu bir ihtiyaçtan kaynaklı olarak belirmiş ve çok önemli bir boşluğu doldurmuştur.

Demokrasinin klasikleşmiş bir tanımını yapacak olursak kelime köklerinden yola çıkmamız gerekmektedir. Yunanca demos (insanlar) ve kratos (yönetmek) sözcüklerini birleştirerek “demokrasi” ya da “demokratia” terimini ilk kullanan Atinalılar olmuştur. Bu kelimeler birleştirilerek ortaya çıkan terimin anlamı da çok basit bir analizle insanların(halkın) yönetimi olarak ortaya çıkmaktadır. “Demos” sözcüğünün Atina da genellikle bütün Atinalılar, bazen de halk, hatta kimi zaman da sadece fakir insanlar anlamına gelmesi de ilginç bir durumdur. Aristokratların yönetimdeki kontrollerinin mücadele sonucu halkın eline geçmesine yönelik olarak, demokrasiyi eleştirdikleri ve sıradan halkın elde ettiği bu kazanımdan dolayı da onları küçük görmek için “demokrasi” terimini kullandıkları belirtilir (Dahl,2001:11).

Demokrasi, sistemi ve kurumları bütün olarak etkileyen kararların, bu sisteme yurttaşlık bağı ile bağlı olan insanlar tarafından alınmasını ve bu kararların alınması sürecinde kullanılan mekanizmalarda tüm bireylerin eşit olarak temsil edilmesini amaçlar. Bu yönü ile demokrasi üstün bir değere sahiptir. Toplum içerisinde bazı insanların diğer insanlardan üstün olduğuna yönelik bir algı yaratan ve bu algısını da doğal bir gerçeklikle ispat etmeye çalışan aristokrat bir anlayışa karşılık demokrasi tüm insanları eşit bireyler olarak görür. Jeremy Bentham'ın belirttiği gibi “Herkes bir sayılmalıdır, kimse birden fazla sayılmamalıdır” (Beetham & Boyle, 1998: 2).

Yaşanan mutlak değişimin sonucunda halk yönetime demokrasi aracı ile katılabilir hale gelmiştir. Bir siyasal rejim olarak bugünün devletlerinde uygulanmasında sorunlar yaşanıyor olsa da, insanlık tarihi boyunca geliştirilmiş en iyi yönetim biçimi demokrasidir (Tekeli,2004:197). Bu ön kabulü belirttikten sonra şunları söylemek sanırım daha kolay olacaktır: demokrasinin şimdiye kadar geliştirilmiş en iyi yönetim biçimi olması demek, daha iyi bir yönetim sisteminin yapılabileceğinin kabulü demektir. Dolayısıyla bugünün ve yarının yurttaşlarının sistemin boşluklarını dolduracak araçları keşfetmeleri ve sistemi bu şekilde revize etmeleri, ilerlemeci bir mantık içerisinde çok olağan bir şey olacaktır. Kaldı ki bizce demokrasinin en büyük özelliği burada yatmaktadır. Sistemin genelini değiştirmeksizin, yönetime katılmanın teknik araçlarının değiştirilmesi ile daha adil bir yönetime pek tabi geçilebilir. Bahsedilen bu sürece girilebilmesi için mevcut liberal demokrasinin, sistemi yenileyecek oluşumlara karşı savunmaya geçmemesi ve kendisini değiştirmesine izin vermesiyle mümkün olacağına da altının çizilmesi gereklidir.

3.3. Sivil İtaatsizlik ve Toplum Sözleşmesi

Sözleşme teorileri, devlet ile insan arasında dokunulmaz “doğal yasa” ların olduğunu savunmaktadır. Genel olarak devletin bu sözleşmeden doğan haklara müdahale edemeyeceğini savunur. Sözleşme, devletin yetkisini sınırlayan ve iktidar alanını daraltan bir konuma sahiptir. Bu yönü ile “liberal düşünce” geleneğine basamak oluşturur. Sözleşme teorileri, toplum ile siyasi yönetim arasında hak ve görevler ilişkisini düzenleyen bir sözleşme olduğu varsayımına dayanırlar. Buna göre devlet, vatandaşların temel hak ve hürriyetlerini korumakla, vatandaşlar ise devlete itaat etmekle mükelleftir (Yayla,2003:23).

Bu noktadan sonra aydınlanma çağı düşünürlerinin bizim konumuzla da yakından ilişkili olan “Toplum Sözleşmesi” kuramlarına göz atmakta fayda görülmektedir. İlk olarak Thomas Hobbes’ın (1588-1679) görüşlerine yer vererek başlayalım. Hobbes toplum sözleşmesi görüşünü doğal haklara dayandırmıştır. Ona göre devlet, onu kuran insanların esiri olduğuna göre, insanlarda doğuştan var olan doğal hakların devlette de bulunması gerekir. İnsanlar mücadelenin hüküm sürdüğü doğal ortamda yaşamaktayken, korku ve endişelerinden dolayı devleti kurmuşlardır.

Doğal durumun yarattığı bu durum, sonrasında insanların bir sözleşme ile kendilerini otoriteye bağlamaları ile sonuçlanır. Hobbes, mutlak bir erk politikasına girmemiştir. Sözleşme ile kurulan monarşik devletin iktidarının iki sınırı olduğunu söyler. Birinci olarak ilahi gücü, ikinci olarak doğal durumu gösterir. İlahi sınır insanın iç dünyasıyla alakalı olan Tanrı buyruqlarıdır. Doğal durum ise insanın devletten önce var olan haklarına ve yaşamına ilişkindir ki bu durum özgürlüğe ve bireyselliğe yapılan bir vurgudur (Ateş,2007:47). Buradaki sınırlılığın asıl kavramsallığı sözleşmenin direk olarak kendisidir. Çünkü iktidar ya da egemen aygıt mevcut meşruluğunu sözleşmeden almaktadır. Yani insanların bir araya gelerek vermiş oldukları bir karar neticesinde egemen olabilme kabiliyetini kazanmıştır. Bu yönü ile sözleşmeye kutsallık atfedilebilir. Dolayısıyla devletin doğal haklara karşı saygılı olmak gibi bir ödevi söz konusudur. Aksi halde devlet edinmiş olduğu politik gücü baskı unsuru haline çevirir ise sözleşmeyi ve doğal hakları ihlal etmiş olur. Böylelikle, sözleşmeyi zedeleyen devlete karşı halkın direnme hakkı doğmuş olur (Ateş,2007:48). Devletin sözleşmeye karşı saygılı davranması gerekliliği üzerine Jean J. Rousseau, kaleme almış olduğu “ Toplum Sözleşmesi” eserinde şunları söylemektedir, “politik bütün ya da egemen varlık, varlığını sözleşmenin kutsallığından aldığı için kendini hiçbir zaman ilk sözleşmeye aykırı bir şey yapmaya zorlayamaz. Varlığını borçlu olduğu sözleşmeyi saymamak, kendini yok etmek demektir (Rousseau,2006:16). Rousseau burada çok daha sert bir sonuç tanımlaması yapmıştır. Sözleşme ihlali sonucunda devletin kendini yok etmesi meşruluğunun kalmaması olarak algılanmalıdır. Bu durumu bugünün devletlerinde görmek mümkündür.

John Locke’un “doğa durumu”, Hobbes’ın ki gibi “herkesin herkesle mücadele” (Hobbes,2008:94) içinde olduğu bir durum değildir. Locke’nin doğa durumu “insanların kimseden izin almadan ve başka birinin iradesine bağlı olmadan doğa yasaının sınırları içinde eylemlerini düzenlemek, mallarını ve kişiliklerini uygun buldukları gibi kullanmak konusunda yetkin bir özgürlük durumudur (Locke’den aktaran Şenel,1998:339). Hobbes bu durumun tam tersini iddia etmektedir. Devlet olmadıkça doğa durumunda tüm insanlar diğer insanlarla sürekli bir çatışma(savaş) halinde olacaktır. Oysa Rousseau’nun söylevleri Locke’nin doğa durumunu destekler niteliktedir. Rousseau’ya göre doğa durumunda iyi-kötü,

adaletli-adaletsiz söz konusu olamaz; çünkü insanların birbirlerine karşı hiçbir görev ve sorumlulukları yoktur. Aralarında doğal adaletsizliklerin dışında, uygarlığın yaratmış olduğu eşitsizlikler yoktur. Dolayısıyla doğa durumunda insanın iyi doğasını, erdemini bozacak eşitsizlikler de yoktur (Şenel,1998:359).

Toplumsal Sözleşme ile bireyler birbirleri üzerine herhangi bir yetki ya da iktidar kurma eğilimine sahip olamazlar. İradenin devredildiği devlet aygıtı gücünü sözleşmeden alarak egemenlik kullanmaya tek muktedir araç olarak ortaya çıkmaktadır. Bireyler bu sonucu kendi istekleri doğrultusunda belirlemektedirler. Böylelikle kurulan politik yapıda herkes eşit olarak yer almaktadır. Rousseau'nun egemenliğin devri tanımlamasında "her birimiz varlığımızı ve gücümüzü bir arada genel istemin buyruğuna verir ve her üyeyi bütünün bölünmez bir parçası sayarız" (Rousseau,2006:15).

Sonuç olarak, oluşan bu politik yapı bir tür ihtiyaçtan hasıl olmuştur. Bu ihtiyacın özünde mülkiyetin ve yaşamın garanti altına alınması gibi bir olgu yatmaktadır. Her ne kadar Locke ve Rousseau doğa durumunu tartışırken insanların birbirleri ile çatışma içinde olmadıklarını ve aslında modern uygarlığın insanın doğasını bozduğunu iddia etseler de, bizce de doğa durumunda insanlar çatışma içindelerdi ve bazı haklarının güvence altına alınması için politik bir aygıt kurdular. Rıza ve karşılıklı ödevde dayanan, sözleşme ile kurulan bu politik yapı daha öncede bahsedildiği gibi sınırsız bir egemenlik hakkına sahip değildir. Devlet oluşturulmadan önce sahip olunan doğal haklar hala geçerliliğini korumaktadır. Bu haklar yaşam, özgürlük ve mülkiyet hakkıdır. Biz bu özgürlük kavramı içerisinde vicdani kanaatleri de sayabiliriz. Bunda hiçbir mahsur görmüyoruz. Sonuçta insanlar vicdanları gereği hareket edebilme özgürlüğüne "insan" olmalarından kaynaklı olarak sahiptirler. Bu olgu insanın özü ile alakalıdır ve bu öz toplumsal sözleşmeye yansıtılmıştır. Dolayısıyla devlet bu hakkı yok saymamalıdır. Aksi halde sözleşmeye aykırı hareket etmiş olur. Tıpkı diğer doğal faktörler gibi vicdanda insanın varoluşundan beri var olan bir olgudur. Diğer bir ifade ile "vicdan" devletten önce de var olan bir kanaat aracıdır.

3.4. Demokratik Sistemlerde Sivil İtaatsizliğin Rolü

Demokratik sistemlerde sivil itaatsizlik olgusunun meşruluğuna ve kökenine yönelik toplumsal sözleşmeyi inceledikten sonra demokrasi ve itaatsizliğin rolüne ilişkin diğer tartışmaya geçebiliriz. Burada incelenecek olan olgu, sivil itaatsizliğin hem demokratik yönetimler ile olan sorunsalına hem de bu yönetimlerdeki rolüne ilişkindir.

Sivil itaatsizlik kavramına günümüz anayasal demokrasilerinde yer bulunmasına yönelik ciddi tartışmalar yapılmaktadır. Buradaki tartışmaların genel niteliği anayasal özgürlük tanımlamaları çerçevesinde şekillenmektedir. Devletin egemenliğine ve buna bağlı olarak sahip olduğu otoritesine karşı itaatsizlik yasal olmayan bir eylem türüdür. Bu yönü ile de kamusal düzeni bozan bir yönü vardır. Diğer taraftan sivil itaatsizlik kavramı gerçek anlamda demokratik bir sistemde uygulanabilen bir eylem türüdür. Aksi takdirde demokratik olmayan otoriter ya da totaliter bir devlette egemen iktidara ve kurallara “uymama” ,sivil itaatsizlik değil, baskıya karşı direnme olarak adlandırılabilir. Dolayısıyla sivil itaatsizlik kavramı anayasal bir demokraside tüm unsurları ile kendisini ifade edebilmekte ise, sivil itaatsizliğe demokrasi içerisinde bir yer, konum vermek gerekiyor. Bu durum her ne kadar bir çelişki gibi görünüyor ise de birbirini besleyen durumlardır.

Sivil itaatsizliğin unsurlarından bahsederken, eylemin amacının toplumun yani çoğunluğun ortak adalet anlayışına çağrıda bulunmayı hedeflediğini ve diğer taraftan “açıklık” ilkesi ile de kamuoyu oluşturarak toplumdaki diğer yurttaşların dikkatini adil olmadığı savunulan yasanın üstüne çekmek olduğunu söylemiştik. Bu yöntem ile insanların düşünceleri ve mevcut durumun haksızlığına ilişkin fikir üretmeleri beklenmektedir. Ancak unutulmamalıdır ki, tüm bunlar samimi bir düşünce ile yapılması gereken işlemlerdir. Ayrıca böyle talepler ancak demokratik bir ortamda olabilecek taleplerdir. Rawls bu çağrının olabirliğini ve samimiyetini, toplumu eşit bireylerin işbirliğinin bir sistemi olarak gördüğü demokrasi anlayışına bağlar (Rawls, 2001:68). Rawls’ın bahsettiği “eşit bireylerin işbirliği” tanımlaması yurttaşlık kavramına yapılan bir atıftır. Yurttaşlık, birey, eşitlik ve özgürlük kavramları liberal görüşün ürünleri oldukları gibi yine liberal araçlarla

sınırlandırılmaktadırlar. Bu araçlardan olan “çoğunluk” kuralı, sivil itaatsizliğin egemen yapı içerisinde özgürlüğü ve bireyselliği vurgulamasına da zemin hazırlıyor.

Hatırlanacağı gibi liberal demokrasi, kralın egemenliğini yıkan ve bu yönü ile kurulan yeni modern devlette otoriteye itaatin yapısını değiştirmekte ve kurduğu yeni araçlar ile insanları tebaa olmaktan çıkarıp yurttaşlık kimliği vererek devlet(egemen iktidar) ile yeni bir ilişki tanımlaması yapmaktadır. Bu yönü ile sivil itaatsizlik eylemi de sürekli ilerlemeci ve hep daha iyi bir toplum yaratma düşüncesi içerisinde meşru sayılabilecek bir eylem türüdür. Demokrasi ile yurttaşlar, ortak yaşam bilinci içerisinde ve özellikle çoğunluğun baskısı ile liberal sistemin kurallarında yenilikler yapabilmektedir. Bunu yaparken de sistem, hükümetin keyfiliğinin önlenmesinde hukuku araç olarak kullanır. Aynı şekilde sivil itaatsizlik eylemi, eylemcinin sahip olduğu yurttaşlık hakkına dayanarak sistemin politikasına müdahale eder (Anbarlı,2006:135).

Sivil itaatsizlik daha önce de çoğu kez tanımlandığı gibi adile yakın bir yönetim de, hukukun üstünlüğünün tanındığı anayasal bir demokratik zeminde oluşur. Burada mevcut sistemin meşruluğu kabul edilmekle beraber bazı alanlarda çatışmanın çıktığı ve bu alandaki çatışmanın temel çelişkinin de çoğunluk yönetiminin olduğu yönünde derin tartışmalar vardır. Rawls bu durumu şu şekilde açıklar;

“Sorun bir görev çatışmasıyla ilgilidir. Yasama gücünün çoğunluğu tarafından belirlenen yasalara (ya da yürütme gücünün bu yasalara dayanan edimlerine) uyma görevi, kişilerin özgürlüğünü savunma hakkı ve haksızlığa karşı direnme görevi dikkate alındığında, hangi noktadan itibaren bağlayıcı değildir? Bu soru çoğunluk kuralının anlamı ve sınırlarına dokunmaktadır. Bu nedenle sivil itaatsizlik sorunu, demokrasinin ahlaki temellerine inen bir denek taşıdır” (Rawls,2001:55).

Rawls’ın kastettiği direnme görevi, toplum sözleşmelerinin bahsettiği, devletten önce de var olan doğa durumuna ilişkin hakların ihlal edilmesi sonucu oluşan bir direnmedir. Bu noktada demokrasinin özünü oluşturan halkın egemenliği ile tek tek tüm yurttaşlar bir bütünün parçaları iken aynı zaman da çoğunluğun tahakkümüne nasıl maruz kalırlar? Diğer taraftan Habermas, Rawls’ın sorusunu bir adım daha taşıyarak şu soruyu sorar; “ Neden demokratik hukuk devletinde ve tam

da bu devlette, sivil itaatsizlik haklı görülmektedir?” (Habermas,2001:125). Habermas’ın sorduğu soru ile Rawls’ın belirttiği, “sivil itaatsizlik sorunu, demokrasinin ahlaki temellerine inen bir denek taşıdır” açıklaması birbirini tamamlar niteliktedir. Çünkü Rawls bu açıklaması ile sivil itaatsizliğin yine demokrasi içerisinde ve onun köklerine inerek çözülebileceğini savunmaktadır. Dolayısıyla Habermas’ın sorduğu, sivil itaatsizliğin neden demokraside haklı görüleceği sorusu burada anlam kazanmaktadır.

Bu sorulara karşılık olarak iki cevap verilebilir. İlk olarak, modern devletin oluşmasından önceki dönem olan ortaçağda halk tarafından egemenliği denetleyecek herhangi bir kurumsal mekanizmanın olmamasından dolayı uygulanan haksız ve adil olmayan bir kurala karşı halkın bireysel bir karşı çıkışı olamazdı. Bu dönemin haksızlıklarına karşı toplu halde bir direniş ya da başkaldırı tek hak olarak görülebilir. Dolayısıyla kuralın belirlenmesinde söz sahibi olmayan halkın, haksız uygulamaya karşı vermiş olacağı tepki sadece uygulanan kuralın haksızlığına yönelik olabilirdi. Oysa modern devlette yurttaş, kendisine uygulanacak yasanın belirlenmesinde söz sahibidir ve anayasal olarak garanti altına alınmış ilgili araçlar ile egemenlik hakkını kullanır. Dolayısıyla buradaki karşı çıkış, temsil hakkının verilmesi sonucu yapılan yasanın, hakkı veren (halk) tarafından sorgulanmasına yönelik bir karşı çıkıştır. Bu karşı çıkış ilerlemeci bir anlayış içerisinde olumlu karşılanabilecek bir karşı çıkış olabilir. Rawls, modern anayasal yönetim anlayışının ortaçağı ilerlettiği gibi, sivil itaatsizlik teorisinin de anayasal demokrasiyi, yasalara dayalı olma yönünde ilerleteceğini söyler (Rawls,2001:71).

Mevcut demokratik kurumların ya da hukuk kurallarının tam anlamıyla adil hale geldiğini ve hiçbir açığının olmadığını iddia edemeyiz. Aksi takdirde ilerlemeci anlayışı nereye koyabiliriz? Hukuk kuralına uygun davranmak yasal olabilir belki ama bu o kuralın doğru olduğunu göstermez. Habermas bu soruna “soysuzlaşma” ile açıklık getirir. “ Hukuk devletin oluşturulan kurumlarında ve insanın bozulabilecek doğasına güvensizlik vardır. Bu güvensizlik kontrol mekanizmalarının ve kurumlaştırılan karşı önlemlerin ötesine uzanır. Çünkü ne yasal hak arama yollarına uyum ne de bilimsel içtihatların otoritesi, biçimsel olarak sağlam gözükken hukuk düzeninin ve hukuk biliminin ahlaki olarak soysuzlaşmasına engel teşkil eder” (Habermas,2008:127). Hukuki yollarla yapılan işlemin sonradan doğuracağı kötü

sonuç, hukukun genel olgusuna yönelik bir itirazı ve karalamayı getirmez belki ama hukuki olanın kötü sonucu mevcut yapıyı soysuzlaştırır. Habermas bu tanımlamasını, 30 Ocak 1933¹² yılında Almanya’da iktidar olan Hitleri örnek göstererek kanıtlar.¹³

Demokrasinin ve hukukun üstün olduğu sistemlerde herhangi bir uyuşmazlığın çözüm yeri mahkemelerdir. Bizler toplumsal sözleşme ile yargılama ve cezalandırma yetkisini de devretmiş bulunmaktayız. Bu durumda mahkemeler ilgili uyuşmazlık konusunda karar verme yetkisine sahip olduğu gibi, sistem diğer mekanizmalarla da buna uyulmasını sağlar. Fakat “ mahkemelerin anayasayı başka şekilde yorumlamaya zorlayacak güçlü politik etkilere karşı bağışıklığa sahip oldukları iddia edilemez. Mahkeme mantıklı olarak gerçekleştirilmiş bir yorum sunar ancak bu yorumun kalıcı olması yurttaşların çoğunluğundan kabul görmesine bağlıdır. En yüksek yasama mercii yasama, yürütme ya da yargı değil kamuoyudur. Sivil İtaatsizlik özellikle bu organa başvurur” (Rawls,2001:76). Burada asıl kabul görme halka maledilir. Bu aynı zamanda bir meşruluk sorunudur. Ortak adalete vurgu yapan bir karar toplumsal birlikteliği de sağlamış olur. Sivil itaatsizliğin kamuoyuna seslenme uğraşı tam da demokrasinin özü ile alakalıdır. Çünkü asıl karar

¹² Hitler, Almanya da demokratik seçimle iktidara gelmiş ve daha sonrasında Anayasayı ihlal ederek diktatör bir yönetim kurmuştur. 30 Ocak 1933’de Cumhurbaşkanı Paul von Hindenburg Hitler’i, Katolik Merkez Parti’yle bir koalisyon kurarak istikrarlı bir hükümet kuracağı umuduyla başbakan olarak atadı. Ancak koalisyon kurulamadı. Hitler, Milliyeci Partinin desteği ile 5 Mart 1933 günü yapılan seçimlerde Nazi partisinin oylarını yüzde 44 düzeyine çıkarmıştır. Hitler Hindenburg’a, anayasanın kişi hak ve özgürlükleriyle ilgili maddelerini ortadan kaldıran bir kararname imzalattı. İzleyen günlerde Nazi partisi ve Milliyetçiler dışındaki tüm partilerin yayınları ve seçim çalışmaları durduruldu. 5 Mart 1933 günü yapılan seçimlerde Nazi partisinin oyları yüzde 44 düzeyine çıkmıştır (Sander,2005: 43-44).

¹³ Bu konuya örnek olarak bizim ülkemizde yaşanan bir olayı da örnek vermekte yarar görüyoruz. CMK (Ceza Muhakemeleri Kanunu) da yapılan değişiklikler ile davalarda zamanaşımı süresinin 10 yıla düşürülmesi ile 188 kişinin öldürülmesinden sorumlu tutulan Hizbullah terör örgütünün bazı üst düzey yöneticileri tutukluluk süresinin dolması gerekçe gösterilerek 4 Ocak 2011 de serbest bırakıldılar.Yargıtay 9. Ceza Dairesi, tahliye edilmelerine rağmen imza vermeye gitmediklerini belirterek 12 Ocak 2011 gecesini sanıkların yeniden tutuklanmalarına karar verdi ancak Diyarbakır ve Batman’daki onlarca eve yapılan baskında, sanıkların bir tanesine bile ulaşamadı. Ayrıca sanıkların İran’a kaçarak ülkeyi terk ettiklerine yönelik iddialarda ortaya atıldı. Örgüt üyeleri kanuna uygun olarak yani yasal bir şekilde serbest bırakıldılar. Aksi halde serbest bırakılmasalardı kanuna aykırı hareket etmiş olunacaktı. Fakat mahkemenin tahliyelerine karar vermesiyle bu durumun sorumluluğu o kadar ağır olmuştur ki kamuoyunda meşru görülmeyen ve benimsenmeyen bir duruma düşmüştür. Yani yasa soysuzlaşmıştır.

verici olan ve mevcut durumu meşrulaşan ve olumlayan egemenliğin gerçek sahibi olan halktır. Tabii bu nokta da mahkemelerin verdiği kararın halk tarafından kabul edilmesine yönelik olaylar, halkın genelini ilgilendiren bir adalet anlayışına seslenen vakalar üzerinden açıklanabilir. Sonuçta mahkemelerin verdiği her kararın halkın tümü tarafından kabul edilmesi ve sürekli olarak bu birime başvurulması olası görülmemektedir. Burada genel adalete yönelik olaylar üzerinden yapılan vurgu bizim referansımız olmaktadır.

Sivil itaatsizlik ve demokrasi birbirini tamamlayan unsurlardır. Sivil itaatsizlik, adile yakın bir yönetimde yıkıcı değil, aksine yapıcı bir rol üstlenir. Üstlendiği bu rol, mevcut sistemi daha ileri taşımanın belki de yeni bir yöntemidir. Sivil itaatsizlik kelimesinin tam anlamıyla sivil bir denetim mekanizmasıdır. Sistemin boşluklarını doldurabilecek ve ilişkileri artırabilecek bir özelliğe sahiptir. Bu konu üzerine Habermas, mevcut hukuk ve yasama sisteminde bir yasa teklifinin, teklif edilmesinden yasalaşma sürecine kadar farklı aşamalardan ve denetim mekanizmalarından geçmesini örnek vererek her bir aşamanın, yasalaşma sürecinde yasanın daha iyi bir hale gelmesinde önemli bir rol oynadığını söyler. Fakat üzerinde önemle durulması gereken çok sayıda içsel düzeltme mekanizmasına sahip olunmasına karşılık sistem kendi içerisinde farklı düzeltme mekanizmalarına gidiyor ve farklı alternatifler arıyorsa bu o sistemin farklı alternatiflere ihtiyacının olduğunu gösterir. Tıpkı sivil itaatsizliğin adil olmayan bir yasa karşısında, bunun düzeltilmesi için öngördüğü ve giriştiği “itaatsizlik” mekanizması gibi (Habermas,2001:129). Adil olmadığı düşünülen bir uygulamaya karşılık girişilen itaatsizlik eyleminin üstlendiği rol ve sivil itaatsizlik eylemleri ile girişilen yasa ihlalleri, kurumlarının uygulamalarında samimi olan ve değişim dinamiğini içinde bulunduran bir Cumhuriyette, sistem kendisini dönüştürme yeteneğini gösterebilecektir. Sistemin girişeceği bu faaliyet daha önce yapmış olduğu olumsuz uygulamalarından doğan meşruiyet sorununu da çözecektir (Dworkin,1977:206). Görüldüğü gibi sivil itaatsizlik gerçek bir demokraside, gerçeğe daha yakın bir yaşam ve yönetim öngörüsünde bulunabilmektedir.

4. TÜRKİYE’DE SİVİL İTAATSİZLİK PRATİKLERİ

4.1. 1969 Tarihli Öğretmen Boykotu

Bu açılardan ele alınabilecek ilk sivil itaatsizlik örneği memurlar tarafından gerçekleştirilmiştir. 1969 tarihli bu eylemde öğretmenler yer almıştır. Türkiye Öğretmenler Birliği (TÖS) tarafından düzenlenen eylemin ana kurgusu “demokratik, devrimci ve yurtsever öğretmenler” üzerine şekillendirilmiştir. Dönemin TÖS Genel Yönetim Kurulu kararını şu şekilde açıklamıştır;

“Türkiye eğitiminin ve öğretmenlerinin içinde bulunduğu bunalım dayanılmaz bir dereceye gelmiştir. Yabancı etkiler altında, sırtı halka dönük, eşitlikten uzak, tüketici, kalitesiz bir eğitim yıllardır, çocuklarımızı, halkımızı ve öğretmenlerimizi bıktırmıştır. Bugüne kadar yapılan her uyarı ve düzeltici her uygulamayı, türlü - çeşitli iftira ve bühtanlarla boğan iç ve dış çıkarıcılar, bu bakımsız ve perişan devlet eğitimini halkın çocuklarına bırakıp kendi öz çocukları için özel okullar açmışlar ve açtırmışlardır. Yöneticilerimiz, kendi öz çocuklarını çoğunlukla dış ülkelerde okutmakla, oradan diploma aldurmaktadırlar. Sömürgeci ülkelerin yolladığı uzman, barış gönüllüsü ve üretim artığı bayat süt tozlarıyla ve bugünkü genel işleyiş ve görünüşleriyle böyle bir eğitim, “millî” bir eğitim olma niteliğini yitirmiştir.”¹⁴

Bu nedenlerden dolayı örgütlenen öğretmenler boykotu ilk, orta ve yüksek okullarda 15 Aralık 1969 pazartesi sabahı başlatmış ve 18 Aralık 1969 Perşembe akşamı sonlandırmışlardır.

Yapılan bu boykota ilk başta siyasilerden ciddi tepkiler gelmiştir. Örneğin dönemin İçişleri Bakanı Ragıp Üner yapılan bu boykotun yasalara aykırı olduğunu belirtmesi üzerine TÖS yetkilileri;

“(…)Bu zihniyet ağa zihniyettir. Öğretmenler onun çiftliğinde ırgat değildir. Kanun, kanun, kanun... Bunu biz de biliyoruz. Hatta yıllar önce öğrencimizken bunu ona biz öğrettik ve 5 numara verip sınıf geçirdik. Bir daha söylüyoruz: En büyük kanun haktır! İnsanları aç bırakmak, eğitimsiz bırakmak, kıymak, baskı altına almak kanun değildir. Ortada bir de

¹⁴Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz: http://www.egitimsen.org.tr/ekler/5218d902367e9e83db15f14eac5f962_ek.pdf (son erişim tarihi: 01.11.2012)

Anayasa vardır. Boykotumuz Anayasa çerçevesi içinde demokratik bir harekettir. Anayasamıza aykırı antidemokratik kanunları ısıtıp ısıtıp ortaya atmak hizmet değildir”¹⁵

TÖS yetkilileri yapmış oldukları bu savunma ile pozitif yasalarında üzerinde insanın kendi vicdanının olduğunu vurgulamışlardır. Dört gün süren boykotun ardından birçok öğretmen yargılanmış, ihraç edilmiş ya da başka illere tayini çıkartılmıştır. Eğitim-Sen’in 40. Yılında Genel Öğretmen Boykotu¹⁶ başlıklı çalışmasında dönemin sayısal verileri şu şekilde analiz edilmiştir; Boykota katılan toplam öğretmen sayısı 109 bin iken, hiç katılmayanların sayısı 47 bin’dir. 50 bin’in üzerinde öğretmene adli kovuşturma yapılmış ve bunların 20 bin’e yakını hakkında takipsizlik kararı verilmiştir. Ayrıca onlarca öğretmene aylıktan kesinti cezası ile derece ve kademe cezaları verilmiş, 20 öğretmende ihraç edilmiştir.

4.2. Cumartesi Anneleri

Türkiye’nin içinden geçtiği bir sürecin, acı hatıralarının bir olgusudur Cumartesi Anneleri. Derin siyasi, toplumsal ve ekonomik çalkantıların yaşandığı ve 12 Eylül darbesi ile son bulmuş gibi görülen bir dönemin tanıklarındır onlar. Bu hareket bir sivil toplum hareketidir. Gözaltına alınan yakınlarından bir daha haber alamayan ve büyük ihtimalle de işkence altında ölen yakınlarının gerçek akıbetini öğrenmek için içlerinde demokratik kitle örgütlerinin temsilcilerinin ve sanatçılarına bulunduğu bir grup 27 Mayıs 1995 günü İstanbul istiklal caddesinde Galatasaray Lisesi önünde oturma eylemi yapmıştır. Bu amaç doğrultusunda yapılan eylem süreklilik kazanmış ve bu tarihten itibaren gruba yeni katılımlarında sağlanması ile uzun bir süre her cumartesi günü saat 12.00’de oturma eylemi düzenlemişlerdir (TİHV,1997:287).

Cumartesi annelerinin eylemlerin yapılış biçimi, sonrasında aldığı hal ve ilgili taleplerin dikkate alınmasında kullanılan araçlar bakımından değerlendirildiğinde, sivil itaatsizlik olarak nitelendirilebilecek bir eylemdir. Sivil itaatsizliğin birçok

¹⁵Ayrıntılı bilgi için bkz: <http://haber.sol.org.tr/sonuncu-kavga/tarihteki-grevler-25-kasim-a-isik-tutuyor-haberi-20709> (son erişim tarihi: 24.01.2013)

¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz: http://www.egitimsen.org.tr/ekler/62d2f47c92191e7_ek.pdf (son erişim tarihi: 01.11.2012)

unsurunu içinde barındırmaktadır. Bu eylem ülkemizde var olan ‐Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu‐ na uygun düşmediğinden birçok aşamada müdahaleler ile karşılaşmıştır. Bu müdahaleler eylemin asıl vurgulanması gereken noktasını oluşturmaktadır. Eylemler başlamadan önce kayıp yakınları yasal yollara başvurmuş ve adalet mekanizmasını başlatmışlardır. Fakat bu başvurulardan bir sonuç elde edememiş ve yasaların üzerinde bir arayış içerisine girilmiştir. Ulus-devlet açısından olaya yaklaştığımızda yasalar çok önemlidir ve devleti kuran bir olgudur ancak her şeyin yasa olmadığını önceki bölümlerde tartışmıştık. Bu kabul üzerinden yola çıktığımızda eylemler yasa dışıdır ancak vicdana ve adalete bir türlü seslenemeyen bu yasaların ihlal edilmesi son derece meşru olarak görülebilir (Dağtaş,2008:249).

1995 yılının Haziran ayında yapılan eylem sırasında kayıp yakınları ilk kez polisin şiddet kullanması ile karşılaştılar. Ardından 1996'da Habitat Toplantıları sırasında İstanbul'un prestijini bozduğu gerekçesi ile 600 kişi gözaltına alındı. Daha sonra bu müdahaleler öyle bir hal almaya başladı ki, cumartesi anneleri daha istiklal caddesine varmadan gözaltına alınır olmuş ve şiddete maruz kalmaya başlamışlardır. 13 Mart 1999 tarihinde 200. Eylemlerinde tekrardan şiddete maruz kalmışlar ve şiddetin artan bu dozu karşısında kayıp yakınları eylemlerine ara vermeyi seçmişlerdir. 31 Ocak 2009'da eylemlerine tekrar başlayan kayıp yakınları dönemin siyasi ortamından da etkilenmişlerdir. Çünkü ülkede derin tartışmalara sebebiyet veren Ergenekon soruşturması sürecinde ülke içerisinde ortaya çıkan çok karmaşık suç örgütlerinin, gözaltı sırasında kaybolanlarla ilişkisinin olabilirliği düşüncesi, cumartesi annelerine ayrı bir ilgiyi zorunlu kılmıştır. Bu vesile ile TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu Başkanı Zafer Üskül kayıp yakınlarını ziyaret etmiştir. Ardından 5 Şubat 2011 tarihinde ilk kez vatandaşı oldukları ülkenin Başbakanı tarafından görüşmek üzere çağırılmışlardır.¹⁷ Cumartesi anneleri Dolmabahçe

¹⁷ Devletin üst düzey yetkililerince muhatap alınmak eylemin gösterdiği başarıyı açıklamaktadır. Fakat bazı noktalarda da devletin hala önyargılı davrandığını kanıtlar niteliktedir. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan bir konuşmasında, ‐ cumartesi anneleri birileri tarafından kullanılıyor‐ açıklamasında bulunmuştur. Başbakanın bu sözlerine karşılık cumartesi annelerinin açıklaması ise şu şekilde olmuştur: ‐Başbakan gözaltında kaybedilen/katledilen sevdiklerimizin akıbetini açıklamak yerine arkamızda kimler olduğunu sorguluyor. Arkamızda acılarımız var... Arkamızda vicdanlarımız var. Arkamızda direncimiz; zulme baş eğmeyişimiz var... Arkamızda kayıplarımızı vicdanlarına emanet sayan insan hakları savunucuları var... Arkamızda insanlık değerlerine sahip çıkanlar var...‐

Sarayında ki görüşmelere belli talepleri dile getirmek için gitmişlerdir. Bu taleplerin genel ruhu kayıp olanların durumlarının belirlenmesiydi elbette ama bunun yanında çok daha özel taleplerde vardı. Örneğin gözaltın da kayıp olanları araştırmak için mecliste sadece bu konuya ilişkin kalıcı bir komisyon kurulması ve Birleşmiş Milletler İnsanların Zorla Kaybedilmesinden Korunması Sözleşmesi'ne taraf olunması yönündeki talepleri olumlu karşılandı. Ayrıca kazılan mezarların BM Otopsi Protokolüne uygun olarak yapılması, ilkel yöntemlerin bırakılması, toplu mezarların antropolog, arkeolog ve adli tıp uzmanları nezaretinde açılması talepler arasında önceliği olan detaylar olarak karşımıza çıkmaktadır (Mumcu, 07.02.2012, Radikal). Bununla birlikte, cumartesi annelerinin talepleri son derece yalın ve açık olmuştur. Bu hak arayışına katılan her bir birey kayıpların son bulmasını, kaybedilenlerin akıbetinin ortaya çıkmasını, sorumluların bulunmasını talep etmiştir. Bu noktada kayıpların siyasal tutumları, dini inançları, etnik ve kültürel kökenleri göz önünde tutulmamıştır. Kayıpların ve doğal olarak onların yakınlarının büyük çoğunluğu Kürt kökenli ve sol görüşe sahip kişilerdir ve yine kayıpların çoğu o dönemler de olağanüstü hal bölgelerinde gerçekleşmiştir. Bu nedenle cumartesi anneleri aşırı milliyetçi bazı sağ kesimler tarafından “Kürt Anneleri” olarak tanımlanmış ve “Şehit Anneleri” ile karşı karşıya getirilmişlerdir (Dağtaş,2008:250). Bu tanımlamalar, annelik gibi kutsal olan bir vasfı dahi ırksal bir ayırıma tabi tutmuş ve insan haklarını kökünden sarsacak bir yapıya dönüşmüştür.

Sivil itaatsizlik açısından cumartesi anneleri önemli bir örnektir. Şiddet içermeyen ve uzun soluklu bir eylemdir. Sivil itaatsizlik eylemi, eylemcilerin başka çıkar yol kalmadığını hissettikleri bir anda başvurdukları meşru bir eylemdir, bir çeşit zorunluluktur. Cumartesi anneleri, insanın en kutsal hakkı olan yaşama hakkı elinden alınmış yakınları için, devleti protesto etmişlerdir ve etmeye de devam etmektedirler. Ancak bunu yaparken Coşkun'un belirttiği gibi, “devletin alışık olduğu ve araçlarını buna göre geliştirdiği şiddetin dili ile değil, barışın ve şiddetsizliğin dili ile yapmaktadırlar (Coşkun,2001:28).

4.3. Bergama Eylemleri

Uluslararası alanda altın arama faaliyetlerinde bulunan Eurogold şirketinin 1989 yılında İzmir'in Bergama yöresinde bulunan bir alanda altın arayacağı haberi duyulmaya başlanmıştır. Bu haberin ardından bölgede ciddi anlamda bir hareketlilik yaşanmaya başlanır. Öyle ki, altın arama faaliyetlerini gerçekleştirecek firma bölgede ciddi anlamda istihdam sağlayacak ve yörenin ekonomisine çok önemli bir katkı sağlayacaktır. İlerleyen günlerde firma yetkilileri tarafından birçok arazi satın alınmış, şantiyeler kurulmuş, işçi alımları başlamıştır. Ancak 1994 yılına gelindiğinde yöre halkı altının “siyanür” denilen zehirli bir madde ile arandığının farkına varır¹⁸. Yöre halkının bu durumu sorgulaması ve altın arama faaliyetini başından beri takip eden bazı STK ve çevreci örgütlerinde işin içine dâhil olması ile bu olay hukuki zeminlere taşınmış ve bir sorun haline dönüşmüştür.

Bergamalı köylüler 1994-99 tarihleri arasında yaptıkları bir dizi eylem ile hem Türkiye tarihi hem de Dünya tarihi açısından önemli sivil itaatsizlik örnekleri oluşturmuşlardır. Bu amaçla, Bergamalı köylülerin en sık uyguladıkları eylemlerden birisi, erkek eylemcilerin yarı çıplak yani sadece vücutlarının üst kısmının soyunuk bırakılması ile gerçekleştirdikleri eylem tipidir. Diğer 1996 tarihinde Çanakkale-İzmir karayolunun 5 saatlik bir süre ile trafik akışının kapatılmasıdır. Ses getiren diğer bir eylem ise 100'ün üzerinde traktör ile 2000 kişiye yakın eylemci tarafından 22 Nisan 1997 günü altın madeninin bulunduğu alan işgal edilmiş ve bunun üzerine madenin çalışması bir aylık süre ile durdurulmuştur (Alevcan& Demir,1998:89).

Bergama eylemleri hem eylemlerin yapılış tarzı açısından hem de toplumun önemli sayılacak kişilerinin - gazeteciler, akademisyenler, avukatlar, mühendisler, doktorlar- katkısı ile çok farklı bir alana doğru kaymaya başlamıştır. “Konvansiyonel eylemler olarak adlandırılan ve çeşitli toplantılar ve seminerler düzenleme, raporlar hazırlama, dilekçe verme, basın toplantısı düzenleme, yargı süreci başlatma ve çeşitli gösteriler düzenleme gibi eylemler aracılığıyla hem yerel hem de ulusal medyanın dikkatini çekmeyi ve hareketin taleplerini ilgili otoritelere

¹⁸Ayrıntılı bilgi için bkz: Mehmet Demirci, <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-5683-34-kadrolu-eylemciler.html> (son erişim tarihi: 25.01.2013)

duyurmayı başarmıştır.”¹⁹ Bu farklılaşmanın ana kurgusunu bu eylemler ile tekrar tartışılmaya başlanan “ kimin için demokrasi” ve “neo-liberalizm karşıtlığı” oluşturmuştur. Yörede yaşayan insanlar ÇED raporları ile her ne kadar “doğrudan demokrasi” uygulaması içinde yönetime katılıyormuş gibi gözükseler de, eksik bilgilendirme ve bazı alanlarda sürecin dışına atılmaları ile oluşan hizmetten fayda yerine zarar görmüşlerdir. Burada üzerinde durulması gereken asıl sorun, yerelde yaşayan ve kendi ihtiyaçları çerçevesinde yönetime katılmayı düşünen insanların, merkezi kararlar ile demokrasinin çok uzağında bir oluşuma itilmeleridir. Hem ilgili şirketin hem de Çevre Bakanlığının ortak hareket etmesi küreselleşme ve liberalizm karşıtlığını da bu eylemlerde ön plana çıkarmış ve eleştirileri bu çerçeve içerisinde belirlemiştir. Bu eylemlerde tekrar tekrar sorulan sorular, doğal yaşam alanlarının korunması ve temiz bir çevrenin oluşturulması mı, yoksa her şeye rağmen sermaye mi? olmuştur.

Bergamalı köylülerin Çevre Bakanlığı'nın Eurogold şirketine verdiği izin iptal edilmesi için İzmir İdare Mahkemesine dava açması ile hukuki zemine taşınan bu olay artık ülke gündemine oturan bir sorun halini almış ve olayın boyutunu değiştirmiştir. İzmir İdare Mahkemesi'nin açılan iptal davasını reddetmesi üzerine köylüler, Danıştay'a temyiz başvurusunda bulunmuşlardır. Danıştay 6. Dairesi,13 Mayıs 1997 tarihinde verdiği kararla; Anayasanın 56. ve Çevre Kanunu'nun 1. maddelerine dayanarak "herkesin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahip olduğu" gerekçesiyle İzmir İdare Mahkemesi'nin verdiği red kararını bozmuştur. Verilen bu karar üzerine davayı yeniden görüşen İzmir 1. İdare Mahkemesi, Danıştay 6. Dairesinin bozma kararına uyarak, altın madeni işletmesine izin veren idari işlemi iptal etmiştir. Bunun üzerine süreç bitmemiş ve Çevre Bakanlığı ve Eurogold şirketi, mahkemenin bu kararının temyizi için Danıştay'a başvurmuşlardır. Bunun üzerine Danıştay, İzmir 1. İdare Mahkemesi'nin "madenin çalıştırılmamasına" yönelik iptal kararını onaylamış ve iç hukuk yolları bu olay açısından son bulmuştur²⁰. Ancak 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun

¹⁹Hayriye Özen, Bergama Mücadelesi: Doğuşu, Gelişimi ve Sonuçları http://library.atilim.edu.tr/bulten/sayilar/2009-03/makale_04.html (son erişim tarihi: 25.01.2012)

²⁰ Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz: <http://arsiv.ydicagri.net/Sayilar/013/13cevre.html> (son erişim tarihi:04.12.2012)

28/1 maddesinde yer alan "Danıştay idare mahkemelerinin esası ve yürütmenin durdurulmasına ilişkin kararlarının icaplarına göre idare gecikmeksizin işlem tesis etmeye veya eylemde bulunmaya mecburdur" hükmü ile Anayasa'nın 138/4 maddesindeki "yasama ve yürütme organlarıyla idare mahkeme kararlarına uymak zorundadır; bu organlar ve idare, mahkeme kararlarını hiçbir suretle değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez" hükümleri gayet açık olmasına rağmen hem Çevre Bakanlığı hem de Eurogold şirketi tarafından bu kararların işlevsiz kılınması için birçok yol denenmiştir²¹.

4.4. Kürt Hareketi İçindeki Son Dönem Sivil İtaatsizlik Eylemleri

OKUL BOYKOTU

İlk olarak, bazı hakların elde edilmesini sağlamak ve bir algı yaratmak için Anayasa Referandumunu boykot eden BDP, bu kez de ana dilde eğitim hakkı için okulları boykot çağrısı yaptı. Diyarbakır'da Kürt Eğitim ve Dil Hareketi (TZP Kurdî) platformunun öncülüğünde bir grubun "Diline Sahip Çık" sloganı ile herkesin anadilinde eğitim almasının bir hak olduğunu vurgulaması ve bunun üzerine velilere çocuklarını 20-25 Eylül (2010) tarihleri arasında okula göndermemeleri çağrısında bulunmaları ile yeni bir sivil itaatsizlik eylemi Türkiye'nin gündemine oturdu. Oluşturulan bu platform, boykot kampanyası kararını 23-25 Ağustos tarihleri arasında 76 delegenin katılımıyla Diyarbakır'da yaptığı "Dördüncü Kürtçe Eğitim ve Dil Konferansı"nda almıştı²². Ortaya çıkan bu yeni eylem, daha önceki referandum boykotunun aksine özellikli bir hak tanımlaması yapan bir yapıya sahiptir. Anayasal değişiklik talepleri genel çerçevelerin çizilmesine ve daha sonraları kanunlar ile değişikliklerin yapılmasına yönelik bir süreci tanımlarken, okul boykotu ile öne çıkarılan talep bire bir ne istendiğine yöneliktir.

²¹ Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz: http://www.jmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=30 (son erişim tarihi: 07.12.2012)

²²<http://bianet.org/bianet/bianet/124882-kurd-der-den-anadilinde-egitim-hakki-icin-boykot-cagrisi> (son erişim tarihi:12.07.2011)

Okulları boykot etme çağrısının ilk olarak yerelde Kürt Eğitim ve Dil Hareketi Platformu ile başlayıp ardından siyasi bir parti olarak BDP tarafından da desteklenmesi, bu eylemin çok daha geniş bir yelpazede etkili olabilmesine de imkân sağlamıştır.²³ BDP Genel Başkanı Selahattin Demirtaş, “Okulların açıldığı ilk 5 gün anadilde eğitim isteyenlerin çocuklarını okullara göndermeyerek sivil bir itaatsizlik örneği sergilemeleri anlamlıdır. Çocuklar eğer kendi anadilinde eğitim almak istiyorsa ve veliler de anadilde eğitim istiyorsa bu çok anlamlı bir kampanya için BDP olarak biz de çağrı yapacağız. Ben de kendi çocuğumu okula göndermeyeceğim 5 gün. Çünkü çocuğumun anadilde eğitim almasını istiyorum” (Aköz,2011,p:1) sözleri ile partisinin ve buna bağlı olarak parti tabanının görüşünü özetlemiştir. Bu sözlerine ek olarak Demirtaş neye saygı gösterilmesi gerektiğini ve bu eylemin amacını oluşturan anadilde eğitim hakkının nasıl sağlanabileceğine yönelik değişikliğe referans olarak Anayasayı göstermiştir. Anayasanın “Eğitim ve Öğrenim Hakkı ve Ödevi” başlıklı 42. Maddesinde yer alan, Türkçeden başka hiçbir dilin okullarda anadil olarak öğretilmeyeceği hükmüne yönelik olarak Demirtaş şunları söylemektedir, “Türk olsun, Kürt olsun bu dili herkes öğrenmeli. Ama herkes kendi ana dilinde eğitim ve öğrenim yapabilme hakkına da sahip olmalıdır. Bu da anayasanın 42’inci maddesinin yeniden düzenlenmesiyle olur.”²⁴

Yapılan bu eylem çağrısı ülke çapında farklı siyasi görüş çevrelerinde farklı yansımalara sebep olmuştur. Örneğin ülkenin önemli eğitim sendikalarından biri olan Türk Eğitim-Sen Genel Başkanı İsmail Koncuk yapılan itaatsizlik eylemini şöyle değerlendirmiştir, “Yaptıkları suç. Siyasi partinin çocukları okula göndermemek gibi bir misyonu olamaz. Eğitim öğretim hakkını engelleyenlerden bu kararı alanlardan,

²³Öyle ki, Kürt Dili ve Eğitim Hareketi’nin boykot dışında sınırlarını belirlediği ve siyasi olarak da BDP’nin desteklediği diğer yapılması planlanan faaliyetler ise Kürtçenin bir dil olarak ülke içerisinde özel alanın dışında kamusal alanda kullanılacağına yönelik bir gerçeği ortaya koymaktadır. Kürt Dili ve Eğitim Hareketi’nin aldığı kararlara göre; alternatif eğitim sisteminin oluşturulması için bir müfredat ve buna bağlı olarak 8. sınıflara kadar eğitim kitapları hazırlayacak. Mahkemelerde savunmalar Kürtçe yapılacak(ki buna dönük uygulama KCK davaları sırasında sanıklar tarafından talep edilmiş ancak mahkemeler bu talepleri reddetmişlerdir). İş yerlerinin isimlerinin Kürtçe yazılması için Kürt esnaf ve iş adamlarına çağrı yapılacak. Demokratik Özerkliğin inşası sürecinde büyük kentlerden küçük yerleşim birimlerine kadar, yerleşim yerlerinin isimlerinin Kürtçe olması için gerekli çalışma yürütülecek. Kürt çocukları Türkçe eğitim veren kreşlere gönderilmeyecek. Kreşlerde Kürtçe eğitim sağlanacak.

<http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=1019206&Date=09.07.2011&CategoryID=77> (Son erişim tarihi: 12.07.2011)

²⁴ http://www.evrensel.net/v2/haber.php?haber_id=75231 (son erişim tarihi: 12.07.2011)

bunun hesabı sorulmalıdır. Bu anlayış sahiplerine izin verilmemesi lazım. Çocuklarımız PKK terör örgütünün taşeronu gibi kullanılamaz.”²⁵ Demokrat Eğitimciler Sendikası Başkanı Gürkan Avcı: Eğitim ideolojiye alet ediliyor. Öğrencileri ve velileri kendi emellerine alet ediyorlar. Eğitim tarihimize kara bir leke düşürdüler.” Açıklamasında bulunur iken, Eğitim-Sen Başkanı Zübeyde Kılıç: “BDP bu karara destek vereceğini ortaya koydu. Destek çeşitli biçimlerde olabilir. Ama bu talepler bir şekilde dillendirilmeli. Bu çalışmada ortaya konulduğu gibi bunun adını da bir demokratik talep olarak koymak gerekiyor. Çok uzun dönemdir çözümsüzlük var ve değişik yol ve yöntemlerle bu dile getiriliyor. Çocukların ana dilde eğitim görmesi şarttır.”²⁶ Ayrıca bölgede yer alan birçok Sivil Toplum Kuruluşu(STK) da eyleme destek verdiklerini açıklamışlardır. Şırnak da yer alan Şırnak Emek Platformu, Cizre de Kent Kadın Meclisi, Batman Eğitim-Sen Başkanlığı ve Yüksekova İlçesi’nde Gever Kültür Sanat Derneği üyelerinin yapmış oldukları açıklamalar benzer nitelikler taşımaktadır. Genel olarak bu STK’ların açıklamalarında değindikleri temel noktalar, devlet politikası ile baskı altında yaşayan insanların dillerini rahatça konuşamamaları, kültürlerini yaşayamamaları ve ifade edememeleri neticesinde bu varlıklarını kayıp edeceklerini ve asimilasyona uğrayacaklarını; bu durumdan kurtulmanın yolunu ise Kürtçeyi özgürce her alanda kullanmakta gördüklerini bir yöntem olarak açıkça göstermektedir.

AKP ise yapılan eylemleri provokasyonlukla açıklamıştır. BDP’nin ana dilde eğitim için bölgede okulların bir hafta boykot edilmesine ilişkin kararına AKP bölge milletvekilleri tepki gösterdi. AKP Diyarbakır Milletvekili Abdurrahman Kurt, BDP’nin eğitimi boykot kararını, “BDP travma geçiriyor” diyerek, “Bölgede travmatik bir durum var. BDP’ de bu yaklaşımla travmatik bir siyaset uyguluyor. BDP’nin yaklaşımları bölge için sakıncalı. Bu karar bölge halkına saygısızlık olduğu gibi, bölgede 5’te bir oya sahip bir parti kendi başına kararlar alarak halkı zora sokuyor. Demokrasiye aykırı bir karar” sözleriyle değerlendirdi. AKP Diyarbakır Milletvekili Kutbettin Arzu da, BDP’nin eğitime boykot kararını, “provokasyon bir

²⁵http://www.radikal.com.tr/turkiye/okul_boykotu_cocuk_istismaridir-1019166 (son erişim tarihi:12.07.2011)

²⁶<http://bianet.org/bianet/bianet/124882-kurd-der-den-anadilinde-egitim-hakki-icin-boykot-cagrisi> (son erişim tarihi:12.07.2011)

çalışma” olarak değerlendirdi. AKP Hakkari Milletvekili Rüstem Zeydan, “Ana dilde ısrar edilebilirsiniz, bunu da saygıyla karşılırsınız, ama eğitim yuvalarına yapılan bu saldırıları insanlar kabul göstermeyeceklerdir. Referandumda insanları tehdit ederek zorlayarak sandığa gitmelerine engel oldular, şimdi de ‘okula gitmeyin’ diye baskı yapıyorlar. Yarın başka bir şey diyecekler. Bu boykot ise en anlamsız, en kabul görmeyecek bir boykot şeklidir. Halk rıza göstermeyecektir” şeklinde konuştu.²⁷

Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ise boykot kararını, “Bölgedeki bütün vatandaşlarımıza buradan seslenmek isterim. Çocuklarının bu işlere alet olmasına fırsat vermesinler. Çocukların geleceğini parlak yapalım diye uğraşırken onları bu tip şeylere eğer alet ederlerse, en büyük kötülüğü yaparlar” şeklinde değerlendirmiştir.²⁸

REFERANDUMU BOYKOT ÇAĞRISI

Çok isabetli ve anlamlı olarak 12 Eylül 2010 tarihinde, bundan yaklaşık 28 yıl önce darbe anayasası olarak hazırlanan 1982 anayasasının bazı maddelerinin değiştirilmesine yönelik referandum yapıldı. Bu değişiklik ile Anayasa Mahkemesinin yapısından HSYK(Hâkimler Savcılar Yüksek Kurulu)’nın yeniden yapılandırılmasına ve askeri makamların vermiş oldukları bazı kararlara yargı yolunun açılmasına kadar varan 26 maddelik bir dizi değişiklik yapıldı. Bu değişikliklerin yapıldığı tarih çok önemli bir siyasi ortama denk düşer. Çünkü yapılacak değişikliklere yönelik olarak ülke içerisinde çok sayıda insan ve bunların oluşturdukları sivil toplum yapıları ciddi taleplerde bulunmuşlardır. Bu yönü ile anayasa değişikliği çok derin tartışmaların yaşandığı, ayrışmaların ve uzlaşmaların bir arada görüldüğü ve bunların yanında “yetmez ama evet” sloganının sembolleştiği bir tarihsel süreci yansıtır.

1982 Anayasası, yapılış süreci ve sonrasında toplumun bazı kesimlerinde ciddi acılar yaşanmasına sebep olmuş ve toplumun vicdanını zedeleyecek birçok olayın yaşanmasında önemli bir araç haline gelmiştir. Dolayısıyla 1982 anayasasında

²⁷http://www.birgun.net/actuels_index.php?news_code=1284539697&year=2010&month=09&day=15(Son erişim tarihi: 12.07.2011)

²⁸<http://www.turkishjournal.com/i.php?newsid=8236> (Son erişim tarihi: 12.07.2011)

yapılacak her değişiklik, tarihsel sürecin koymuş olduğu bu kasveti ortadan kaldıracak bir oluşum olarak görülebilir. Meseleye sağ ve sol partiler açısından bakacak olursak, örneğin; MHP sahip olduğu katı milliyetçi yapısından dolayı ülkenin içinde bulunduğu terör sorununu siyasi bir yaklaşımla anayasa değişikliğine bağlamış ve “AKP’nin ürünü” olarak görülen bu anayasaya Kürt sorunu bağlamında yaklaşarak “hayır” diyeceğini açıklamıştı. Saadet Partisi ve BBP ise eleştirileri olmakla birlikte değişikliği destekleyeceklerini açıklamışlardı. Sol siyaset ise değişikliğe özgürlükler, Kürt sorunu, Alevilerin talepleri üzerinden bakmış ve benzer fikrinsel ayrılıklar yaşamışlardır. Örneğin; Eşitlik ve Demokrasi Partisi Başkanı Ziya Halis, “(...) sunulan bu paketin 12 Eylül anayasasına göre daha reformist bir özellik taşıdığını düşünerek ve 12 Eylül anayasasına karşı sembolikte olsa bir karşı duruş sergilediği için; AKP iktidarına hayır ama bu anayasa değişikliğine “ evet” diyorum” sözleri ile kendi partisinin duruşunu açıklamıştır²⁹. ÖDP Genel Başkanı Alper Taş ise; “ (...) ne halkın kamusal haklarına(egitim, sağlık, güvenceli çalışma vs.) ne Kürt sorununun demokratik çözümüne, ne Alevi yurttaşların eşit hak taleplerine, ne anti demokratik seçim ve siyasal partiler yasanının değiştirilmesine dönük herhangi bir madde yoktur(...) bugün ihtiyacımız 12 Eylül faşist cuntası tarafından hazırlanan anayasanın çöpe atılarak, emekçilerin ve ezilenlerin talepleri doğrultusunda eşiklikçi, özgürlükçü yeni bir anayasanın hazırlanmasıdır.”³⁰

Görüldüğü gibi farklı siyasi yapılanmalardan farklı görüşler bildirilmiştir. Ancak referandum konusunun bizim çalışma alanımızı ilgilendiren boyutu, anayasa değişikliğine katılmayıp eylemsel bir tepkinin bazı yurttaşlar tarafından verilmesi durumudur. Buradaki sorun, katılım hakkının yurttaşlarca kullanılmaması ve devlete karşı sivil itaatsizlik gösterilmesidir.

Referanduma giden süreçte, BDP Genel Başkanı Selahattin Demirtaş, “biz BDP olarak bütün gücümüzle referandumu boykot edeceğiz. Sandığa gitmeyen insan sayısı kadar bu ülkede yeni anayasa isteyen kitleler vardır, mesajını biz 12 Eylülde ortaya çıkaracağız.”³¹ Şeklinde görüşlerini açıklamıştı. Bu tepkinin altında yatan

²⁹ http://www.samanyoluhaber.com/h_433000_bdpnin-baskisina-ragmen-evet.html (son erişim tarihi: 05.07.2011)

³⁰ http://www.birgun.net/politics_index.php?news_code=1279183778&year=2010&month=07&day=15 (Son erişim tarihi: 08.07.2011)

³¹ <http://yenisafak.com.tr/Politika/?i=267382> (son erişim tarihi: 05.07.2011)

gerçek, BDP'nin uzun bir süredir talep ettiği özgürlük ve eşit yurttaşlık taleplerine karşın yapılan anayasa değişikliğinin ilgili maddelerinde bu talepleri karşılayacak düzenlemelerin yer almamış olmasıdır. Yine BDP milletvekillerinden Sabahat Tuncel görüşlerini şöyle belirtmiştir;

“ 12 Eylülde yapılacak referandumda bir yandan 12 Eylül anayasasını revize etmeye çalışan, bir yandan da anayasa mevcut haliyle kalsın diyen iki çözümsüzlük çatışması arasında biz parti olarak boykot kararı aldık. Bizim talebimiz demokratik, sivil bir anayasadır. Ne anayasaya yama yapılması ne de mevcut anayasanın devam etmesinden yanayız. Türkiye'nin ihtiyacı olan demokratik sivil bir anayasadır. Sandığa gitmeyeceğiz, oy kullanmayacağız. Kampanyamızı da bu çerçevede yürüteceğiz. Biz yeni bir cephe, “demokrasi cephesi” oluşturacağız. Yani insanlara bir alternatif doğacak. Kimse bu iki cepheden bir tarafa, bu iki çözümsüzlüğün bir tarafı olmak zorunda değil(...) biz bu referandum sürecinde halka giderek, halkımıza boykotun nedenlerini de anlatacağız ve bu bağlamda Türkiye de gerçek bir demokrasinin inşası için onlardan destek isteyeceğiz. Diğer siyasi partiler “evet” ya da “hayır” demek için alanlarda olacaklar. Biz de boykot etmek için”.³²

Partinin iki önemli yetkilisinin yapmış olduğu bu açıklamalar sivil itaatsizliğin kamuoyu yaratma ve halkın vicdanına seslenme yolu ile sistemi etkilemeye çalışma düşüncesinin bir ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca sadece Kürt halkına yönelik bir seslenme değil, Kürt sorununun çözümünden yana olan ve hem makro hem de mikro düzeyde sistemle sorunları olan diğer yurttaşları da boykota çağıran bir anlam ifade etmektedir. Öyle ki, bu diğer gruplar birebir BDP'yi ya da politikalarını desteklemiyor olsalar dahi boykot olgusu etrafında birleşmekte ve kendi sorunlarına yönelik taleplerini bu yolla dikkat çekerek ortaya koymaktadırlar. Örneğin, Emekçi Hareket Partisi ve Sosyalist Kadın Meclisi üyesi bir grup kadın Metris Cezaevi önünde bir eylem gerçekleştirmiş ve feminist bir yaklaşımla kadınları boykota çağırmışlardır. Yaptıkları basın açıklamasında şunları söylemişleridir;

“İstedikleri kadar meydanları doldursunlar, istedikleri kadar 12 Eylül darbecilerinden hesap soracaklarını ilan etsinler ve istedikleri kadar bu anayasal düzenleme ile devrim yapacaklarını ilan etsinler biz gerçekleri biliyoruz. Kadına eşitlik, pozitif ayrımcılık sözlerine biz ezilen ve emekçi

³²<http://www.bianet.org/bianet/siyaset/123843-bdp-referandumu-boykot-kampanyasini-istanbuldan-baslatti> (son erişim tarihi: 11.07.2011)

kadınlar olarak aldanmayacağız(...) Kadını korumaya muhtaç gören zihniyetin sözde eşitliğine evet demeyeceğiz(...) Biz kadınlar olarak 12 Eylülde sandığa gitmiyor; sokağa çıkıyoruz. Tüm ezilen ve emekçi kadınları da kendi seçeneklerini yaratmaları için referandumu boykot etmeye çağırıyoruz.”³³

Bu örnek, boykotun BDP özelinde ortaya çıkmış olsa bile, toplumun diğer politik kesimleri tarafından da benimsendiğini ve farklı talepler için ortak bir hareketin oluştuğunu gözler önüne sermektedir. Bu talepler daha demokratik ve adil yönetime yakın bir toplum düzeni için ortaya konmakta ve geliştirilmesi diğer odaklarında katılımına böylelikle bağlanmaktadır. Ancak boykota Kürt sorunu özelinden baktığımızda düzenli ve dengeli bir kamuoyu yaratılmasından çok sivil itaatsizlik ile hiç bağdaşmayacak şiddet ve baskı içerikli bir yapıya dönüştüğüne yönelik olaylarda yaşanmıştır. Türkiye üzerinde Kürt nüfusunun yoğun olduğu bölgelerde ve özellikle de doğu bölgelerinde; Hakkâri, Şırnak, Diyarbakır, Van ve Batman gibi illerde Kürt yurttaşların oy kullanmamaları PKK tarafından ciddi bir şekilde engellenmeye çalışılmış ve kısmen de olsa engellenmiştir. Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi'nin (BİLGESAM) bölgede yapmış olduğu bir araştırmanın sonuçları hayli şaşırtıcıdır. 21 ilde yüz yüze gerçekleştirilen çalışmalarda seçmenler üzerindeki baskının ölçülebilir sayısal verilerini elde etmiştir. Örneğin Hakkâri de nüfusun %26'sı, Şırnak da %16'sı baskı ile karşı karşıya kalmıştır. Ayrıca Diyarbakır, Van ve Bitlis illerinin baskı seviyeleri ise %8 ile %10 arasında değişkenlik göstermiştir.³⁴ Ancak bu çalışma şehir merkezlerinde yapılmıştır. Kırsal alanlarda bu baskının daha yüksek oranlarda çıkabileceğini düşünmek bu veriler karşısında yanlış bir değerlendirme olmayacaktır.

Sonuç olarak boykot eylemi, sistemi bir kamuoyu yaratıp etkilemeye çalışmaktan çok bir gövde gösterisine dönüşmüş ve baskı yolu ile yönlendirildiğine yönelik çalışmaları da göz önüne aldığımızda vicdanlara gölge düşürmüştür. Tüm eylemlere rağmen Bingöl, Bitlis, Mardin, Kars, Siirt, Tunceli, Ardahan ve Şanlıurfa gibi illerde referanduma katılım oranı %60'ların üzerinde olmuştur. En düşük katılım

³³<http://www.haberler.com/kadinlardan-referandumu-boykot-cagrisi-2200440-haberi/> (son erişim tarihi: 12.07.2011)

³⁴<http://www.bilgesam.org/tr/images/stories/analizler/bdpbasarilimi.pdf> (son erişim tarihi: 12.07.2011)

oranı ise % 7 ile Hakkâri'de yaşanmıştır. Bunun yanında Muş ilinde %54, Diyarbakır da % 35, Batmanda %40 ve Van da %44 oranında katılım sağlanmıştır.³⁵

“SAYIN ÖCALAN” SÖYLEMİ

Kürt Hareketi içinde etkin rollere sahip olan Hatip Dicle ve Selim Sadak'ın Roj Tv'ye verdikleri bir röportaj'da Abdullah Öcalan için “Sayın” ve PKK'lılar için “Gerilla” ifadelerini kullanmalarının ardından bu isimler hakkında Ankara 11. Ağır Ceza Mahkemesinde TCK'nın “Şuç ve suçluyu övme” başlığı altında yer alan 215.madde “İşlenmiş olan bir suç veya işlemiş olduğu suçtan dolayı bir kişiyi alenen öven kimse, iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır” hükmü gereği dava açıldı.

Konumuz açısından önemli olan nokta, davanın görüldüğü sıralarda birçok vatandaşın Abdullah Öcalan'a “Sayın” ifadesini kullandığını belirten mektupları posta yolu ile savcılıklara göndererek suç duyurusunda bulunup kendilerini ihbar etmeleri olmuştur. Siirt ile Şırnak'ın İdil İlçesi'nde toplanan onlarca vatandaş tarafından “Eğer 'Sayın' diye hitap etmek suç ise ben de 'Sayın Abdullah Öcalan' diyor ve bu suçu işleyerek kendimi ihbar ediyorum” kampanyası çerçevesinde posta yoluyla savcılıklara ihbarda bulunuldu. Bir araya gelen vatandaşlar adına açıklama yapan DTP Siirt İl Yöneticisi Mehmet Ata İnan, genel olarak devletin kullanılan ifadelerle karşı bir tahammülsüzlüğünün olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca Devletin bu tahammülsüzlüğünü insanlar üzerinde yargı mekanizması ile baskı kurarak sonuçlandırdığını belirtmektedir. İnan, “Bu baskı o kadar ilerletilmiştir ki insanların hitapları dahi dava konusu yapılmıştır. Bunun somut örneği 9 yıldır tek başına İmrallı Özel Tıp Cezaevi'nde bulunan Sayın Abdullah Öcalan'a 'Sayın' olarak hitap edilmesidir. Bu güne kadar binlerce soruşturma başlatılıp yüzlerce yurttaş, yönetici, aydın, siyasetçi ceza almıştır. En son avukatlarının resmi mercilere yapılan başvurularda geçen 'Sayın Öcalan'a dahi soruşturma başlatılmıştır. Eğer Sayın Abdullah Öcalan'a 'Sayın' demek suç ise bende bu suçu işleyip kendimi ihbar ediyorum” diyerek 800 kişi ile birlikte kendilerini ihbar eden mektupları savcılığa

³⁵<http://www.bilgesam.org/tr/images/stories/analizler/bdpbasarilimi.pdf>

göndererek mevcut duruma tepkilerini göstermişlerdir.³⁶

Birçok vatandaş yapılan hukuki uygulamanın yanlışlığına olan inançları gereği yasaları şiddetsiz bir şekilde reddederek mevcut suç tanımı kapsamına giren fiili işlemeyi ve sonuçlarına katlanmayı göze alarak aynı kampanya kapsamında bir “sivil itaatsizlik” eylemine girişmiş ve Mersin’de 61 ve İstanbul Ümraniye’de 151, Adana’da 80 kişi kendisi hakkında suç duyurusunda bulunmuş ve Diyarbakır’da 100, Batman’da 520 ve Urfa’da 500 dilekçe de Cumhuriyet Başsavcılıklarınca farklı gerekçelerle reddedilmiştir³⁷.

Ülkede böylesine bir eylem yaşanırken Ankara 11. Ağır Ceza Mahkemesi Dicle ve Sadak’ı altışar ay hapis cezasına çarptırmıştır. Bunun üzerine Yargıtay’a temyiz başvurusunda bulunulmuş, davayı inceleyen Yargıtay 9.Ceza Dairesi ilgili konuya son noktayı koymuş ve ilgili Daire yerel mahkemenin verdiği cezayı bozmuştur. Yargıtay konuya ilişkin kararında; Dicle ve Sadak’ın verdiği röportajın bir bütün olarak ele alınması istemiş ve bu kapsamda ilgili sözlerin, ifade özgürlüğünü düzenleyen; Anayasa’nın 26, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına ilişkin Sözleşme’nin 10. maddesi kapsamında olduğunu ifade etmiştir.³⁸ Yargıtay’ın verdiği bu karar ile Abdullah Öcalan için söylenen “Sayın” ifadesi ile PKK’lılar için kullanılan “Gerilla” ifadeleri suç olmaktan çıkarılmıştır.

4.4.1. Değerlendirme

Türkiye’nin çok hızlı değişen siyasi gündemine birden giren ve ciddi tartışmalara neden olan BDP’nin düzenlemiş olduğu sivil itaatsizlik eylemleri geniş bir yelpazede tartışmalara konu oldu. Tartışmaların bir boyutu kuşkusuz yapılan eylemlerin teorik karşılıklarının olup olmadığı özelindeydi. Birçok kaynakta yer alan sonuçlara bakıldığında BDP’nin eylemlerinin sivil itaatsizlik kategorisinde

³⁶<http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=5&ArsivAnaID=47289> (son erişim tarihi: 01.02.2013)

³⁷<http://www.sendika.org/2008/06/abdullah-ocalana-sayin-diyerek-kendimi-ihbar-ediyorum-kampanyasi-devam-ediyor/> (son erişim tarihi: 01.02.2013)

³⁸ <http://www.samanyoluhaber.com/gundem/Sayin-Ocalan-artik-suc-degil/763737/> (son erişim tarihi: 01.02.2013)

değerlendirilemeyeceği görüşü ağır basmaktadır. Bizce de yapılan eylemler sivil itaatsizlik olarak değerlendirilemeyecek kadar geniş bir çerçeveye sahiptir. BDP'nin başlattığı eylemler çerçevesinde bulunmuş olduğu siyasi talepleri akıllara ülkenin ¼'lük nüfusunu barındıran Kürt kökenli vatandaşların hukuki düzenle ciddi problemlerinin olduğunu ve ilgili hukuki düzeni ve sistemi meşru kabul etmediklerini göstermektedir. Ancak her ne olursa olsun mevcut hükümetin tutumu ve BDP'nin yaklaşımları göz önüne alındığında eskinin ardılı niteliğindeki bir siyasi aklın terk edildiği ve çok daha olumlu bir havanın estiği, taleplerin karşılanmaya çalışıldığı ve tüm bunlar yapılırken “müzakereci demokrasi” çatısı altında uygun bir siyasi atmosferde yapıldığı dikkat edilmesi gereken noktalardır. “ BDP'nin Kürt sorununu siyasal bir demokratikleşme talebi ekseninde dile getirmesi, sivil itaatsizlik eylemlerinde dile getirilen taleplerle birlikte ele alındığında, bu olumlu konjonktürü arkasına alarak yeni bir başlangıç fırsatını kaçırmak istemediğini göstermektedir (Çelebi,2011:95). Benzer bir başka açıklamayı İmge Oranlı yapmaktadır. Ona göre , “ Kürt siyasi mücadelesinin maruz kaldığı adaletsizliğe karşı protesto biçimini sivil itaatsizlik şeklinde tarif etmesi protestonun şiddet içermeyeceğinin altını çizer. Bu vurgu silahlı mücadele süreci bahane edilerek, Kürt halkını şiddete yatkın bir halk olarak tarif eden ırkçı söyleme bir cevap niteliği taşımaktadır(...) Böylece, Kürtler; tüm baskıya ve şiddete rağmen sivil alanda siyaset yapmakta ısrarlı olduklarını dile getirmişlerdir” (Oranlı,2011: 162).

BDP'nin ve hükümetin oluşturmaya çalıştıkları müzakereci demokrasi ortamı mevcut sorunların çözümünde çok daha etkin olarak kullanılabilir bir yoldur. Ortalama bir adalet anlayışının var olduğu ve tarafların birbirlerini eşit sayarak karşılıklı bir çözüm yolu oluşturmaya çalışması demokrasinin en temel önermesini oluşturur. Müzakereci demokrasi anlayışı ile sivil itaatsizlik bu yönleri ile birbirlerinin destekçisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yönü ile protestocular şiddet eylemleri içerisine girmez, aksine yasayı ihlal etme eğilimi gösteren itaatsizlere dönüşürler. Bu dönüşüm Tam da sivil itaatsizlik kuramının içerisinde yer alan, eylemcilerin bu eylemleri yaparken mevcut düzeni değiştirmek/devrim yapmak amaçlı değil sadece istemediği bir yasanın değiştirilmesi yönündeki olguyla örtüşür.

BDP'nin 2011 yılında başlattığı eylemler bu çatı altında düşünüldüğünde müzakereci demokrasi alanına doğru kaydığını söylemekle birlikte bu alandan

kaydığını da belirtmek yanlış olmayacaktır. Yukarıda da bahsedildiği gibi yapılan eylemleri müzakereci demokrasi ile desteklemek ve buralardan bir yol arayışına gitmek, kamuoyu yaratarak farkındalıklar oluşturmak ortalama bir adalet anlayışı içerisinde kabul edilebilir unsurlardır. Ancak müzakereci demokrasi anlayışının kabul edildiğini beyan ederken aynı zamanda farklı aktörler ile şiddet içerisine girmek ve demokrasi-itaatsizlik-şiddet üçlemesi içerisinde kazanımlar elde etmeye çalışmak mevcut eylemleri sivil itaatsizlik eylemi olmaktan çıkarmaktadır. BDP'nin eylemlerinin neden sivil itaatsizlik içerisinde yer almaması gerektiğini şu şekilde açıklayabiliriz;

- İlk olarak, yapılan eylemler çok geniş bir alanda siyasi talepler şeklinde ortaya çıkmıştır.
- İkinci olarak, eylemlerin vurgusu sadece Kürt halkına yönelik taleplerin ötesine geçememektedir. Sürekli olarak “biz ve bizim taleplerimiz” sloganı eylemlere hâkim olmuştur. Bu durum ülkenin genelini kapsayacak bir adalet anlayışının dışına taşmaktadır.
- Üçüncü olarak, BDP'nin hem politikalar üretirken hem de ilgili sivil itaatsizlik eylemlerini örgütlerken PKK ile arasındaki bağdan kurtulamamış olmasıdır.

Bu unsurları açıklamakla başlayalım. BDP'nin sivil eylemlere bazı talepler üzerinden başlaması birçok çevrede “sivil itaatsizlik eylemleri yapılırken talepte bulunulur mu? ” sorusunun akıllara gelmesine neden oldu. Gerçekten de sivil bir eylem yapılacağı zaman talepte bulunmak yani öncesinde devleti eylem yapmadan önce uyarmak ve yapılan eylemin sonucunda devletten ilgili alanı düzeltmesi ve sorunlu alanla alakalı yasa çıkartmasını beklemek sivil itaatsizliğin teorik yani kitabi bilgileri ile örtüşmemektedir. Kürt hareketi içerisinde yani PKK'nın şiddet eylemlerinin ötesinde Kürt halkı tarafından bu kadar geniş bir alanda sivil eylemler yolu ile Kürt hareketine katkı sağlama yöntemi ile ülke olarak ilk kez karşılaşılmaktadır. Sivil eylemleri bu olgu üzerinden değerlendirecek olursak ilk olarak şunu söyleyebiliriz ki, yapılan eylemlerde süreklilik olmalı ve uzun yıllar boyunca sorunlu alanlar ihlal edilmelidir. Bu noktada Kürt hareketinin 30 yılı aşkın

bir süredir devam ediyor olması ve yeterli bekleme süresinin olduğu görüşleri pekte geçerli sayılabilecek açıklamalar sayılmamalıdır. Çünkü Kürt halkı bu kadar geniş bir katılımı sivil eylemlere ilk kez çıkıyor. Dolayısı ile PKK'nın da içinde bulunduğu 30 yılı aşkın süredir uygulanan şiddet içerikli eylemler bu eylemlerin bekleyiş sürelerine kanımızca eklenemez. Bahsi geçen sivil itaatsizlik eylemleri ile yeni bir süreç başlamakta ve deyim yerindeyse Kürt hareketinin sayaçları sıfırlanmakta ve sivil eylemler ile yeni bir boyut kazanmaktadır. Bu yönü ile sivil eylemler Kürt hareketini halka yayan ve daha önceki dikey ilişkileri de yatay ilişkiler ağına sokan bir oluşum olarak karşımıza çıkmaktadır. İşte tamda bu yönü ile hareket kendi tabanını yaratacak ve oluşan kamuoyu ile birlikte devlet buna kayırsız kalamayarak sorunlu alanlarda düzenlemeye gitme eğilimi gösterecektir. Bu duruma yönelik olarak Derviş Aydın Akkoç ise şu saptamada bulunmaktadır; “ Kürt hareketinin eylemleri kolektif ve bireysel vicdandan farklı olarak merkezi düzeyde alınan bir kararın yansıması olarak uygulamaya dökülmüştür. Dolayısıyla vicdan bahsinden hareketle de eylemi sivil itaatsizlik olarak tanımlamak sıkıntı arz etmektedir ” (Akkoç,2011,p:19).

Belirttiğimiz gibi BDP'nin eylemleri son derece geniş bir alanı kapsayan eylemlerdir. Hangi anda hangi başlığın müzakere edilerek sonlandırılacağı algısının dışına çıkan bu eylemler sistemin ana kurgusuna yönelik eylemlerdir. Bu eylemler bazı amaçları gerçekleştirmek için yapılmıştır. Bunlar, ana dilde eğitim talebi, siyasi tutukluların serbest bırakılması, askeri ve sivil operasyonların durdurulması, seçim barajının yüzde 10'dan aşağıya düşürülmesi, demokratik özerklik, yerel meclis talepleri gibi. Bu talepler devlet kurgusunda ciddi değişiklikler gerektiren taleplerdir. Sivil itaatsizlik eylemlerinde aranan en önemli özelliklerden biri ilgili eylemlerin sistemin geneline yönelik değil, sorunlu görülen yasanın ya da uygulamanın değiştirilmesine yönelik olmasıdır. Ayrıca eylemci ortaya bir sistem alternatifi koymaz. Sistemi değiştirmeye çalışmaz. Sadece vicdanına aykırı gelen yasayı değiştirmek için eylem yapar. Aksi halde bu eylemler sivil itaatsizlik eylemleri niteliği taşıyabilirler bile arka planda var olan talepler ilgili eylemleri sivil itaatsizlik kalıbından çıkartır. Bir ayrışma planı içerisinde yapılan eylemlerin sivil itaatsizlik eylemleri olarak değerlendirilmesi oldukça güç bir konudur.

BDP'nin Kürt sorununa yönelik geliştirdiği politikaların en sorunlu alanlarından birisini PKK ve onun hala lideri olarak görülen Abdullah Öcalan'dan bağımsız politika üretemiyor olması oluşturur. BDP'nin bir terör örgütü ile olan bu samimi ilişkisi Türkiye'de uzun süre politika üretilememesine neden olmuştur. Bu yapı sivil itaatsizlik eylemlerinin statüsünü belirleyen en can alıcı noktalardan birisidir. Çünkü sivil itaatsizlik eylemleri hiçbir şekilde şiddet içermedikleri gibi şiddet içerikli herhangi bir kaynaktan da beslenmezler. Aynı şekilde şiddet üreten bir yapıya da hizmet etmezler. Oysaki BDP'nin eylemlerde bulunduğu tarihlerde ve sonrasında arka arkaya gelen terör eylemleri, sivil itaatsizlik eylemlerine ve özündeki şiddetsizlik felsefesine gölge düşürmüştür. Sonuç olarak BDP ve PKK'nın aralarındaki organik bağdan dolayı aynı amaca hizmet ettikleri düşünüldüğünde BDP'nin düzenlediği eylemler gerisinde(PKK tarafından) şiddet eylemleri üzerinden bir politika oluşturulmaya çalışıldığı için sivil itaatsizlik eylemleri olarak değerlendirilemez. Allen'in belirttiği gibi “ çözümler gerçekten de yasa-ötesilik ile vicdani ahlaki çağrının birleşerek yeni bir siyaset durumunun, protestonun muhatap aldığı kişilerin haksızlığı artık görmezden gelemez hale geldiği bir durumun yaratılmasında yatar. Protestocuların derdi, her şeyden önce, bir diyalog başlatmak için mevcut bir haksızlığı duyurmak olduğu ölçüde, sivil itaatsizlik tam anlamıyla iletişimsel bir akıl yürütme çabası olmaya devam eder(Allen,2011:131). BDP'nin eylemleri Allen'in belirttiği gibi bir diyalogun başlatılmasında etkili olmuştur. Ancak bir yönü şiddete dayanan ve şiddet kaynağından beslenen terör unsurunu bu sivil eylemlerden ayırmanın güç ve sorunlu bir alan olduğu da bir gerçektir.

Kürt sivil eylemlerine yönelik kapsayıcı bir diğer değerlendirmeyi de İbrahim Güçlü yapmıştır. Ona göre hiçbir kişi ya da örgüt bir sivil eyleme kalkışırken bunu “ben/biz sivil itaatsizlik yapıyoruz” şekline sokmadan yapmalıdır. Aksi halde ön kabuller üzerinden oluşan beklentiler zaten sorunlu olan alanlarda daha karmaşık yapılar ortaya çıkartır. Güçlü'nün özenle üzerinde durduğu nokta kişi ya da örgütlerin eylemlerini yaptıktan sonra bunların kamuoyu ve siyaset bilimciler tarafından değerlendirilmeye tabi tutulacağı yönündedir. Ona göre hiç kimse “sivil itaatsizlik yapıyorum” demekle “sivil itaatsizlik” yapmış olmaz(Güçlü,2011,p:3). Güçlü'nün üzerinde durduğu diğer önemli nokta BDP'nin sivil itaatsizlik eylemlerinde bulunurken sistemi değiştirmekten çok sistemin içerisinde kalmayı

seçtiğine yönelik eleştirileridir. Bu eleştiriye yöneltmeden önce Doğu Anadolu bölgesini “Kürdistan” olarak nitelendirmekte ve şunları söylemektedir; “Kürdistan gibi statüsü olmayan sömürge bir ülkede sivil itaatsizlik daha farklı içeriklerle tanımlanmak zorundadır.” (Güçlü,2011,p:10). Yani BDP’nin örgütlediği sivil eylemler mevcut durumun ağırlığı düşünüldüğünde çok basite kaçmakta ve aynı zamanda sistemi değiştirmenin ötesinde sistemi olumlamaktadır. Onun içindir ki “Kürdistan da yasalardan önce, yasaları yapan devlet ve onun önemli kurumları meclis, hükümet, yargı, silahlı kuvvetler, emniyet kuvvetleri, tüm devlet kurumları meşru olmayan, Kürtlere ait olmayan kurumlardır. Demek ki sorun, yasaları değiştirmekten öteye, devleti değiştirmek, Kürtleri devlet ve iktidar sahibi haline getirmek, egemen ulus yapmaktır” (Güçlü,2011,p:12). Bu talepler daha öncede söylediğimiz gibi teorik olarak sivil itaatsizlik eylemi ile çelişmektedir. Sivil itaatsizlik kendisini en iyi demokratik yönetimlerde ifade edebilir. Şiddetsiz ve devletin ana kurgusunu bozmayan her türlü hareket adile yakın toplumlarda hayat bulur. Ülkemiz açısından demokrasinin ve adaletin en iyi şekilde tesis edildiği ve yaşatıldığını söylemek tabii ki doğru olmayacaktır. Ancak demokraside ki eksiklik parçalanma odaklı bir sivil itaatsizlik eylemini meşru kılar söylemi de doğru bir söylem olmayacaktır. Sorunlu alanlardaki yasaların değiştirilmesinin ötesinde devleti ve kurumlarını rrettetmek, sivil itaatsizlik ile taban tabana zıt bir eylem olur. Güçlü, Türkiye Cumhuriyetini komple dışlar bir söylem geliştirmiştir ve şöyle devam eder ; “Türk üniter ve ulus devletine doğrudan karşı çıkmak, TC devletini kendi devletin kabul etmemek, askerliğe gitmemek, vergi ödememek, Türkçe konuşmamak ve benzeri eylemler, sivil itaatsizlik kapsamında ele alınacak en somut eylemlerdir. Oysa BDP, Türk üniter devletine, Türk silahlı kuvvetlerine ve Türk devletinin kurumlarına karşı bir tutum içinde değil” dir (Güçlü,2011:16).

Tüm bu yorumlar gösteriyor ki BDP’nin örgütlediği bu eylemler Türkiye’de sivil itaatsizlik arşivine eklenecek ve görüşsel farklılıklar üzerinden birer sivil itaatsizlik eylemi olup olmadıkları başka araştırmacılarca konu edinilecektir. Ancak kesinlikle söylenecek bir şey varsa oda Kürtlerin artık kamusal alanda daha fazla söz sahibi olmak istemelerinden ötürü bu tür sivil hareketlerin önümüzdeki yıllarda da yaşanacağıdır. Bu çalışma hazırlanırken PKK silah bırakmış ve belirli aralıklarla sınır dışına çıkacağını belirtmiştir. Bu durum Kürt hareketinin belirleyicisi haline

gelmiş olan şiddet eylemlerinden uzaklaştığını göstermektedir. Bu şekliyle politika üretilmesi sivil alanlara bırakılmıştır. Kırsal çatışmaların son bulduğu bugünlerde Kürtler kent yaşamının birer parçası olarak kentlerde daha fazla söz sahibi olmak istemekte ve oluşan yeni kamusal alanlarda artan talepler ile sivil eylemlerde de artış görüleceği muhtemel hale gelmektedir. PKK'nın silah bırakması üzerinden şiddetin son bulması ile kamusal alanda gerçekleşecek bundan sonraki sivil eylemler hiç kuşkusuz Kürt sivil eylemlerini sivil itaatsizliğe çok daha fazla yaklaştıracaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME SAVAŞ KARŞITI HAREKETLER VE VİCDANİ RET

1. KÜRESELLEŞME VE KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1.Küreselleşme Kavramı

Küreselleşme kavramı içinde bulundurduğu birçok ana kurguyu özellikle 2. Dünya Savaşının sonrasında kazanmaya başladı. Özellikle BM'nin kurulması ve ardından Marshall Yardımları ile ülkelerin ekonomik anlamda geliştirilmeye çalışılması ile dünya ölçeğinde(küre'de) bir ortaklık oluşturulmaya çalışıldı. Bu ortaklık 1989 yılında SSCB'nin de yıkılması ile birlikte ciddi anlamda ivme kazanmıştır. Küreselleşme, birçok çevrede emperyalizmin başkalaşmış yeni bir sömürü aracı olarak görülmektedir. Burada ki en büyük etken küreselleşme ile ülkelerin siyasi, ekonomik ve kültürel yönlerden hâkim hegemonya tarafından etkilenmesi ve yönlendirilmesidir. Küreselleşen dünya da sınırlar kalkmakta, ulus-devlet bazı alanlarda eritilmekte ve böylelikle kıtasal, bölgesel ve yerel kararlar ulus-üstü aktörler tarafından kolaylıkla alınabilmekte, alınması için baskı yapılabilmektedir. Küreselleşmenin birçok unsuru vardır. Dünyanın çok çeşitli ülkelerinde, çok farklı kültürlere, dile ait olan insanlar, birbirleri ile etkileşim içerisine girmekte ya da sokulmaktadır. Ülkeler arası insan ilişkilerinin bu kadar iç içe geçtiği, çok boyutlu bir çağda yaşamaktayız.

Bugün dünyanın her alanda küreselleşme eğiliminde olduğunun farkındayız. Fakat dünya üzerinde en büyük kalıcı ve yıkıcı etkiyi ekonomik alanda yaşanan küreselleşme yapmaktadır. Bu açıklama diğer küreselleşme boyutlarını önemsiz gördüğümüz anlamına gelmemelidir. Ama açıklamak istediğimiz ekonomik alanda yaşanan küreselleşme dünya üzerinde tek bir pazarın kurulmaya çalışılmasının hedefidir. Bunu yaparken de devletin ve idaresinin yeniden yapılandırıldığı yeni bir doku yaratılmaktadır. Sovyetlerin devletçi kapitalizminin başarısı karşısında, kapitalist devletlerin öne sürdükleri ve uyguladıkları refah devleti modelinin bugün

eritildiğini ve eritmeye de devam edildiğini görmekteyiz. Bunu yönlendirenlerin batılı devletler ve sahip oldukları ulus aşırı şirketler olduğu düşünüldüğünde bu yapının çevre ülkeleri ciddi derecede inciteceği, merkez ülkeleri ise ciddi derecede olumlayacağı su götürmez bir gerçektir.

Küreselleşme kavramının dünya üzerindeki yayılımında ve kavramın oluşmasında ciddi katkısı olan bazı önemli kurumların küreselleşme kavramını nasıl açıkladıklarına değinmekte fayda görmekteyiz. IMF tarafından hazırlanan 2002 tarihli “World Economic Outlook” da küreselleşme “ticaret ve finansmanın entegrasyonu” olarak açıklanmıştır. Bu açıklama bizi dar anlamda küreselleşme kavramına götürür. Çünkü kurumun yapısı gereği uğraştığı alan ekonomik alandır ve küreselleşmeye bakışı da bunun üzerinden şekillenir. Ancak ülkelerin ekonomik yapılarının yanında demografik yapıları ile de ilgilenen DB’nin küreselleşme tanımının geniş anlamda küreselleşme kavramını yansıttığını söyleyebiliriz³⁹. DB’ye göre küreselleşme noktalanmış bir şey değil, aksine “dünyadaki ekonomilerin ve toplumların süre giden bütünleşmesi” dir (Kaymakçı,2007:3).

Küreselleşme ile birlikte ülkeler, toplumlar, insanlar arasında bir etkileşim süreci yaşanmaktadır. Hızla gelişen ve ilerleyen teknoloji sayesinde insanlar arasında bir iletişim yoğunluğu görülmektedir. Buna bağlı olarak McLuhan elektronik medyadaki ve telekomünikasyondaki gelişmelerin dünyayı “küresel köy” (global village) haline getirdiğini iddia etmektedir. Dünyanın küçülmesi ve küreselliği bir bütün olarak algılama bilincinin yükselmesi önce McLuhan’ın “küresel köy” kavramlaştırılması ile ifade edilmiştir. McLuhan’a göre iletişim ve hızlı ulaşımın yarattığı etki küresel düzeyde hissedilen bir “iç patlama”dır. Bununla uzakta yaşanan çeşitli deneyimlerin yakında tek bir noktada toplanması, çok uzakta olan olaylardan haberdar olunması kastedilmektedir (Aslanoğlu,1998:161).

Dünyanın tek bir mekâna doğru evrilmesi ve enformasyon çağıyla birlikte artık bilginin ve teknolojinin anında erişilebilir bir şey olduğu da düşünüldüğünde, çevrenin bir mekânda yaşıyor olmanın korkusu hissedilebilir olmaktadır. Fakat unutulmaması gereken şey, enformasyon çağı ile birlikte bilgiye anında ulaşılması durumu çok göreceli bir kavramdır. Tam bu noktada insanların doğru bilgiye ulaşip

³⁹ Vurgular bu tezin yazarına aittir.

ulaşamadıklarının sorulması gerekir. Bu soruya verilecek cevap tabii ki hayırdır. Çünkü kitlesel medya aynı zamanda tekelleşmiş bir medyadır. Bu yapısıyla gerek görsel, gerek yazılı basında insanlar, küresel aktörler tarafından yönlendirilmektedirler. Castells, muhalif insanların birbirlerini etkileyip ülke ya da dünya sorunlarını değiştirebilecek bağımsız iletişim araçlarına sahip olduklarından bahseder. Örneğin elektronik postalar, cep telefonlarından atılan SMS'ler vb. fakat bunların etki alanlarını kabul ettiği gibi Castells şunu da belirtmektedir; “ Sosyal hareketlerin genel algısını değiştirme yeteneği hala, büyük ölçüde, kitlesel medya ile iletişim stratejilerine dayanır.” (Castells, 2004:14). Bu yönü ile kitlesel medya, küresel aktörlerin çıkarları doğrultusunda hareket etmektedir. Bunun çok sayıda örneği mevcuttur.

1.2. KÜRESELLEŞME TEORİLERİ

Küreselleşme kavramı dünya üzerinde uzun yıllardan beri kullanılan bir kavramdır. Ancak kavramın 1980 ve 1990'lı yıllardan sonra aldığı anlam ve güç, bugün içinde yaşadığımız dünyanın açıklanmasında temel dinamiklerinin önemli bir ayağıdır. Küreselleşme ile bugün tüm dünya insanları birbirleri ile etkileşim içerisine girmişlerdir. Burada vurgulanması gereken küreselleşmenin ilk olarak hangi kapsam ile ortaya çıktığıdır. Bugün küreselleşme hem ekonomik hem kültürel hem de politik olarak yaşanmaktadır. Fakat küresel eğilim ilk olarak ekonomik yani ticari faaliyetlerin küreselleşmesi ve böylece dünyanın en ücra köşelerine bile mal satabilme kabiliyetinin bir tezahürü olarak karşımıza çıkmıştır.

Küreselleşmenin içinde açıklanması gereken çok fazla olgu vardır. Ancak en temelde tam olarak neyin küreselleştiğinin algılanmasının zor olduğu gibi topyekûn bir küreselleşmeden bahsedilebilir mi? Genel olarak bu bir süreçtir ve nerede sonlanacağı da belli değildir. Küreselleşme tüm bu belirsizliğin içinde bizce dar ve geniş olmak üzere iki kısma ayrılabilir. Dar anlamda küreselleşme sadece ekonominin küreselleşmesi olarak algılanabilirken, geniş anlamda küreselleşme bu ekonomik yapıyı ve buna bağlı tüm unsurları da içine almakla birlikte siyasetin, kültürün, eğitimin, medyanın vs. küreselleşmesi olarak açıklanabilir. Öyle ki bugün bir yapının küreselleşebilmesi için taşıması gereken “evrensel küreselleşebilme

kanunları” diye bir oluşumdan söz edememekteyiz. Bu açıdan tam anlamıyla küreselleşmiş bir olgudan, devletten ya da şirketten bahsetmek tartışmalı bir durumdur. Ancak küreselleşmenin genel kurgularını taşıyan oluşumlar elbette vardır. Örneğin medya için bu bir ölçüde söylenebilir. Sonuç olarak dünyaya yayılmış bir dizi medya kuruluşunun dünyada oluşan olaylar neticesinde yaptıkları habersel sunumlar eli ile dünyanın genelinde ortak bir bakış açısı oluşturabilmektedirler. Bu bakış açısına da “küresel bakış açısı” demek yanlış bir açıklama olmayacaktır.

1980’li yıllardan günümüze kadar öncelikli olarak ekonomik boyutu açısından küreselleşme üzerinde yoğun çalışmalar yapılmasına rağmen kavramın anlamı ve sınırları üzerinde tam bir görüş birliğine varıldığı söylenemeyeceği gibi, küreselleşmeye yönelen ilginin oldukça dağınık olduğu da söylenebilir (Aslanoğlu,1998:133). Bu bağlamda önemli gördüğümüz bazı küreselleşme kuramlarına göz atalım.

Giddens’a göre, küreselleşme modernite’nin bir sonucudur ve bu süreç, kapitalist modernite’nin dayandığı ekonomik, siyasal ve kültürel gelişmelerin dünya çapında yaygınlaşmasından başka bir şey değildir. Bu yaygınlaşma beraberinde tüm konuların açıklanmasında küreselleşme olgusuna değinmeyi gerekli kılıyor. Giddens’ın değimi ile “ küreselleşmeyi kapsamayan politikalar, eksik kalırlar tam sayılmazlar” (Giddens, 2005:20). Modern dönemde zaman –uzam uzaklaşması düzeyi, önceki bütün dönemlerden çok daha yüksektir. Yerel ve uzak toplumsal biçim ve olaylar arasındaki ilişkiler de buna uygun “esnerler.” Küreselleşme asıl olarak bu esneme sürecine işaret eder. Giddens küreselleşmeyi; uzak yerleşimleri birbirlerine, yerel oluşumların millerce ötedeki olaylarla biçimlendirildiği ya da bunun tam tersinin söz konusu olduğu yollarla bağlayan dünya çapında toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması olarak tanımlamaktadır(Giddens 1998:66). Ayrıca, küreselleşme sadece “orada”, bireyden uzak yerlerde olan şeylerle ilgili değildir. Küreselleşme aynı zamanda “burada” fenomeni olup, yaşamlarımızın mahrem ve kişisel yönlerini de etkiler (Giddens,2000:24).

Günümüzdeki toplumsal değişmeyi yansıtan küreselleşme süreci dünya yüzeyinde etkili olan sosyal ilişkilerin yoğunlaşmasıyla bağlantılı olarak değerlendirilmektedir. Yerel oluşumlar millerce uzaktaki olaylarla şekillenmektedir.

Bu ilişki aynı zamanda diyalektik özellikler göstermektedir. Yerel olaylar kendilerini şekillendiren küreselleşme sürecinden farklı yönlerde gelişebilirler (Aslanoğlu 1998:127). Yerel dönüşüm, toplumsal bağlantıların zaman ve uzam üzerinde yanlamasına genişlemelerinin bir parçası olduğu için, küreselleşmenin de parçasıdır (Giddens 1998:67). Giddens, “düşünümsellik” kavramına verdiği aşırı değer ve dolayısıyla modernliğin üretmiş olduğu sorunların çözümünün yine modernlik içinde bulunacağı inancıyla, modernliğin evrimci biçimde algılanma geleneğinin yaşayan önemli temsilcileri arasında yer alır. Giddens’in küreselleşmeye genel olarak olumlu bir bakışı vardır (Özyurt 2005:53).

Küreselleşme sürecini irdeleyen bir diğer analizci Robertson’dur. Robertson, küreselleşme tanımlamasında; farklı kültürlerin birbirlerine göre konumlarını dikkate almaktadır. Buna göre küreselleşme, batılı “modernlik” projesinin ya da aydınlanmanın bir görünümü biçiminde değerlendirilemez (Robertson 1999b:21). Bu açıklama gerçekten önemlidir. Çünkü genel kanı küreselleşme ile dünyanın diğer kültürlerinin, baskın kültür ya da kültürler karşısında asimilasyona uğrayacağı yönündeki kaygıdır. Bu kaygı yaşanan değişikliklere bakıldığında son derece haklı bir kaygıdır. Örneğin, dünyanın birçok bölgesine yayılmış fast-food kültürünün en önemli şirketi olan McDonald’s’ın bir tüketim kültürü dayatması, baskın kültüre en önemli örneklerden bir tanesidir.⁴⁰ Fakat bunun yanında küreselleşme ile değişen ve gelişen teknoloji, bilişim ve medya ağları ile dünyanın en küçük ülkesi ya da yerel bölgesi bile uydu üzerinden yaptığı televizyon yayını ile kendi ülkesinin kültürünü yansıtma kabiliyetine sahiptir.

⁴⁰Antropologlara göre günümüzde çoğu ülkede insanlar, her gün yüzlerce, beklide binlerce tüketicilik sembolüne maruz kalırlar: logolar, cıngıllar, sloganlar, temsilciler, maskotlar... Çeşitli markaların bütün bu sembolleri, insanları rutin bir şekilde bombardıman edip, bilinçaltı düzeylerinde bile davranışları etkilerler. Günümüzde çoğu insan, bu tüketicilik sembollerini sıradan vahşi hayvan türlerinden, kuş cıvıltılarından, hayvan seslerinden veya doğanın diğer öğelerinden daha iyi tanırlar. 2002 de yapılmış bir araştırmaya göre, İngiliz çocuklar Pokemon (uluslararası tescilli bir oyuncak markası) karakterini sıradan vahşi hayvan türlerinden daha çok bilmektedirler. Logolarsa iki yaşındaki çocuklar tarafından bile tanınmaktadır. İki yaşındaki Amerikalı çocuklar üzerinde yapılan bir araştırma, M harfini tanıyamasalarda çoğunun McDonald’s’ın M şeklindeki altın sarısı kavislerini tanıyabildiğini göstermiştir (Erik Assadourian,2010:14).

Robertson, küreselleşme tartışmasının analitik açıdan dört temel gönderme noktasının olduğunu söylemektedir. Bunların; ulusal toplumlar, birey, dünya toplumları sistemi ve insanlık olduğunu savunmaktadır. Bu ayrımlar dizisini oluşturmasına sebep olan genel sav, küreselleşmenin giderek küresel insanlık durumunun bu dört unsurunun temalaştırılmasını içerdiği şeklindeki savdır. (Robertson 1998a:108) Robertson’a göre küreselleşme, devletlerarası etkileşim süreçlerinin bir sonucu olmasından çok, sosyal ve kültürel süreçlerin işleyişine bağlıdır. Dünyanın, sosyal ve kültürel faktörlerin etkileşimi sonucu yerel ve küresel düzeyde sürekli olarak yeniden üretilmesi küreselleşme kavramının özünü oluşturur. (Aslanoğlu,1998:132). Robertson’un üzerinde özellikle durduğu nokta, farklı kültürlerin karşılaştıkları dirsek noktalarında birbirlerinin konumlarını görelî bir çerçevede belirleyebilmeleridir. Ancak bu görelîleştirme süreci, sonunda mutlaka olumluluk içererek gerçekleşecek diye görülmemelidir. (Aslanoğlu 1998:133) Robertson’a göre küreselleşme, farklı yaşam biçimlerinin karşılaşmasını içine alan bir süreçtir. Dolayısıyla küreselleşme, Batı kökenli bir proje olarak modernitenin sonucu değildir. Artan oranda küreselleşmiş bir dünyada uygarlığın, toplumsallığın, etnik, bölgesel, bireysel kimliklerin bireysel bilinç artışının etkileri vardır. Robertson, küreselleşme yerine, süreçlerin önemini, küreselleşmenin heterojen yönünü vurgulayan “küreyerelleşme” (glocalisation) kavramını önermektedir. (Aslanoğlu 1998:134).

Wallerstein, küreselleşme olarak adlandırılan durumu “modern dünya sistemi” ve “kapitalist dünya – ekonomi” olarak adlandırmaktadır. Söz konusu “modern dünya sistemi” olarak “kapitalist dünya-ekonomi” olgusunun 1980’lerde yaşanan gelişmelerle açıklanmasına karşı çıkmaktadır. Ona göre küreselleşme süreci en az 500 yıllık bir geçmişe sahiptir. Wallerstein’a göre, içinde yaşadığımız dünyanın, modern – dünya sisteminin kökenleri 16. yüzyıldadır. Modern dünya sistemi, 16. yüzyılda, Avrupa’da meydana gelmiş ve kendi içinde bir dizi evreden geçerek devamlı bir şekilde genişlemiştir. Bu dünya – ekonomi o zamanlar sadece yerkürenin bir parçasında, öncelikle Avrupa ve Amerika kıtasının bazı kısımlarında konumlanmıştır. Genişleme sonucu 19. yüzyılın ikinci yarısında küresel ölçekte bir toplumsal işbölümü gerçeklik kazanmıştır. Böylece, insanlık tarihinde ilk defa, yeryüzünde sadece bir tek tarihsel sistemin hâkimiyeti gerçekleşmiştir (Özyurt

2005:42). Bu durum zamanla bütün yerküreyi kaplayacak şekilde genişlemiştir. Bir “dünya – ekonomi” şimdi ve geçmişte de her zaman var olmuştur. Bu dünya – ekonomi, her zaman kapitalizmle el ele gitmiştir. Wallerstein, bu doğrultuda küreselleşmeyi kapitalist ekonomik sistemin işleyişine bağlı olarak incelemektedir. Kapitalist sermayenin sınır tanımayan yayılcılığı ve buna bağlı olarak ortaya çıkan uluslararası işbölümünü, yayılcılığının yansıması olarak görmektedir. Küresel dönüşümler, kapitalist sermayenin sürekli genişlemek istemesinin doğal bir sonucudur (Wallerstein,2004). Wallerstein, kapitalist dünya sisteminin işleyişini, merkez ülkeler, çevre ülkeler ve yarı çevre ülkeler modeli çerçevesinde incelemektedir. Ona göre, kapitalist sermaye birikiminin doğasında her zaman genişleme arzusu vardır ve dolayısıyla ulusal sınırları tanımaz. Fakat bu durum merkez ve çevre ülkelerde farklı şekillerde sirayet etmiştir. Merkez ülkeler kendi ulusal devletlerini güçlendirmiş, ekonomilerini kalkındırmış ve ulusal kültürlerini de genişletmişlerdir. Buna karşın çevre ülkeler ise, ekonomik olarak merkez ülkelere bağımlı ve geri kalmışlardır. Böylece ulusal devletlerini güçlendirememişlerdir. Ayrıca çevre ülkeler, merkezi ülkelerin kültürlerinin etkisi altına girmişlerdir. Böylece ekonomik süreçte kapitalist sermayenin genişlemesine bağlı olarak dünya çapına yayılan küreselleşme, kültürel boyutu da içine alarak kapitalist dünyayı tek bir sistem haline getirmiştir (Aslanoğlu, 1998:137).

Waters’a göre ise, küreselleşme; ekonomik siyasal ve kültürel olmak üzere hayatın üç alanında etkili olmaktadır. Ekonomik alan mal ve hizmetlerin üretim, dağıtım ve tüketimini içermektedir. Siyaset alanında gücün yoğunlaşması, savunma ile ilişkili örgütlenmeler, bunların kurumlaşmış olarak otorite ve diplomasiye yansıması yer almaktadır. Kültürel alan ise olaylar, etkiler, anlamlar, inançlar ve değerleri temsil eden sembollerin üretimini kapsamaktadır. Ekonomi, siyaset ve kültür alanları birbirinden bağımsız hareket etmektedir. Küreselleşme sürecinde bakılması gereken, bu üç alanın mekânla kurdukları ilişkidir. Buna göre maddi etkileşimler sosyal ilişkileri yerelliklere bağlama eğilimindedirler. Maddi etkileşimler yerelleştirmekte, siyasi etkileşimler uluslararasılaştırmakta, sembolik etkileşimler ise küreselleştirmektedir. İnsan toplumunda küreselleşme kültürel düzlemlerin siyasal ve ekonomik düzlemlere göreli olarak etkili olduğu durumda olumsaldır. Ekonomik ve siyasal alanlarında küreselleşmenin gerçekleşmesi, kültürel

düzlemde etkili olmalarına ve aralarındaki etkileşimin sembolik olmasına bağlıdır (Aslanoğlu,2008:138).

2. KÜRESELLEŞME VE SİSTEM KARŞITI HAREKETLER

2.1.Sistem Karşiti Hareket Olgusu

İnsanlar yaşadıkları toplumlara ya da sistemlere karşı neden muhalif olma eğilimi gösterirler? Yaşadıkları sistemi benimseyemediklerinden mi, haksızlık yapıldığına yönelik duydukları ağır kuşkular mı, yoksa çok daha iyi bir dünya kurma ütopyası içinde olduklarından mı?

Bu sorulara verilecek en iyi yanıt hepsine evet demek olurdu. Sosyal ya da toplumsal hareketlerin temelinde yatan kurgu, o sosyal/toplumsal hareketi düzenleyen gurubun duyduğu derin adaletsizlik duygusudur. Bu kurgu aynı zamanda beslendiği farklı kaynaklar genelinde bir karşı duruşu da simgeler. Muhalif olma duygusu netlik kazanır. Bu yönü ile oluşan ya da oluşturulan sosyal hareket hem içinde yaşadığı toplumda algı yaratma görevini üstlenip toplumu değiştirmeyi/dönüştürmeyi amaçlar hem de sistemin dayatması olarak gördüğü mevcut yapıları değiştirme, onlara alternatifler sunma eğilimi gösterir. Arrighi'ye göre sistem karşıtı hareketin temelinde yatan unsur “zulüm” dür. Ona göre zulme muhalefet modern dünya sisteminin en temel gerçeğidir (Arrighi,2003:1).

Bu yönleri ile toplumsal hareketler var olan dünyanın(ya da sistemin) çok daha ilerisinde bir dünyanın hayalini kurar. Bu kurgu toplumsal hareketleri “hayalci”, kavramı tam anlamıyla söyleyecek olursak “ütopik” bir yapı içerisine sokar. “Bu olgunun bu şekle bürünmesinde ki temel neden çevrelediği “varoluş” la uygunluk içerisinde olmayan bir bilinç(in) ütopik” (Mannheim'den aktaran Çoban,2009:9)' olmasındır. Toplumda/sistemde var olmayan yapıların, farklı yaşam şekillerine ve dolayısıyla geleceğe atıf yapılarak kurgulanıyor olması tüm sosyal hareketlerde karşılaşılan bir durumdur (Göle,2000:26).

Sistemin dayattığı egemen yapılara karşı başlatılan bu hareket nihai olarak sistemin karşısında yer alır. Marksist yaklaşım bu oluşan yapıyı “anti-sistemik” yani

“sistem karşıtı” olarak tanımlamaktadır (Lelandais,2009:64). Sosyal hareketler aynı zamanda mahiyetleri gereği çıkara ya da çıkarılara denk düşerler. Eylemin sonucunda bir fayda sağlanmış olmalıdır. Sonuç olarak bireyler girişilecek sosyal hareketten bir avantaj sağlayacaklarına inandıkları takdirde bunu başarmak için sosyal hareketin içinde yer alacaklardır. Bu aynı zamanda faydacı bir bakış açısıyla da değerlendirilebilir (Olson,1971:2).

Sistem karşıtı hareket bahsedildiği gibi bir muhalefet coşkusu içinde barındırır. Ötekileştirmenin, kenara itilmişliğin bir yansımasıdır. Sistem karşıtı hareketin bu yönde gelişmesinin tarihsel nedeni ekonomiktir. 19.yy da meydana gelen hareketlenmelerin temelinde hep ekonomik yapılar yer alır. Bu hareketler devlet aygıtının yeniden kurgulanmasına yöneliktir. Dünya üzerinde hiç kuşku yok ki geriye doğru bakıldığında 150 yıllık bir muhalif hareket dalgası söz konusudur. Oluşan hegemonik güce ve onun kurduğu yapılara yönelik gelişen bu muhalif hareket dalgası, süreç içerisinde, mevcut yapının dengeleri ile oynayan sistemik bir hal almaya başlamıştır. Erken 19.yy da ki hareketleri kısa vadeli ve “kendiliğinden” oluşmuş olarak tanımlayan Arrighi’ye göre, geç 19.yy ve erken 20.yy’ın sistem karşıtı hareketleri organize olmuş, uzun vadeli siyasi hedefleri olan ve kalıcı kurumları ile dünya kapitalist sistemi üzerinde kalıcı yankıları olan hareketlerdir (Arrighi, 2003: 2). Bu hareketler savundukları değerler ve beslendikleri kaynaklar özelinde oldukça çatışmacı, anti-kapitalist ve devlet karşıtı hareketler olarak ortaya çıktılar. Mevcut hegemonik yapının yayıldığı her ülkeye paralel olarak ve onu izleyen bir gölge gibi yayıldılar. Öyle ki, “demokratik ülkelerde bile yoksulluğa ve devlet politikalarına saldıran ayaklanmalardan örgütlü hareketlere dek çeşitlilik gösteren eylemliliğin yükselişi olan bu eylemlilik, özelleştirme ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) karşıtı protestolardan, radikal toprak reformu taleplerine, kamusal taleplere(konut, sağlık, eğitim, gıda, vs.) sosyal ve ırksal adalet taleplerine dek geniş bir yelpazeye dayanıyordu (Martin,2008:9). Ancak özellikle 90’lı yılların başından sonra ortaya çıkan sistem karşıtı hareketler, içerisinde anti-kapitalist bir muhalefeti barındırıyor olsalar da, oluşan hareketlerin öznesinin değişmiş olması ve artan teknoloji ve internet kullanımı ile içine girilen enformasyon çağıyla çok büyük bir alanda bilgi paylaşımı ve örgütlenme imkânının elde edilmesi, sistem karşıtı

hareketlerde bir değişim yaşatmış ve farklı bir işleyiş ile kendisini dönüştürmüştür. Bu hareketlere “Yeni Sosyal Hareketler” denilmektedir.

2.2.Ortak Düşmana Karşı Yeni Oluşumlar

Bugün dünya'nın hemen her yerinde hâkim olan liberalizmin almış olduğu yaralar ne ilk ne de son olacaktır. Liberalizme karşı verilen mücadele ve tepkileri anlamlı bir geçmişe götürmek mümkündür. Özellikle 1929'yılın da meydana gelen ve o zamana kadar dünyanın, daha önce yaşamadığı bir ekonomik kriz patlak verdi. Bu kriz birçok olayın başlangıcı niteliğindedir. Özellikle bu krizin iki dünya savaşı arasında yaşanması ve bunun dışında savaşı getirmiş olduğu maddi ve manevi büyük yıkımlar insanları bir şeyleri sorgulamaya itti. Mutsuz olan halk kitleleri kendilerine büyümlü sözlerle sunulan liberal değerlerin aslında başkalarına hizmet ettiğini anlamaya başladılar. Hobsbawn'ın da belirttiğı gibi bu dönem “liberal uygarlık değerlerinin ve kurumlarının çöküşü oldu.” (Hobsbawn,2008:145). Çünkü yaşanan kriz, iki savaş arası dönemde siyasal yapıyı başka bir yere evriltti ve bu yapı Faşizm'di. Almanya ve İtalya'da görülen bu yapı, liberal söylevlerin beklentileri karşılamamasından kaynaklanıyordu. Bu işin sadece bir yönüydü. Yaşanan gelişmeyi tabi ki sadece bu yönüyle değerlendiremeyiz. Fakat dikkati çekmek istediğimiz yer insanların ya da daha özelden, ezilen grupların, beklentilerinin karşılanması durumunda faşizm gibi otoriter bir yapıyı kabul ettiklerinin ya da başka bir deyişle devletin kendilerini yaşatabildiğı sürece devletin otoriter olmasında bir sakınca görmedikleridir. Bu yapıyı bizim için önemli kılan şey ise 2004 yılında yapılmış olan bir araştırma ile ilgili. Birleşmiş Milletler Gelişme Programının (UNDP), Latin Amerika da yaptığı araştırmaya göre, insanların % 54,7'si ekonomik sorunlarla daha iyi mücadele edecek ise otoriter bir hükümeti kabul edeceklerini söylemektedirler (Castells,2004:9). Ayrıca 1999'da Birleşmiş Milletler Milenyum Toplantısı için ve 2002'yılda Dünya Ekonomik Forum'u için iki ayrı araştırma yapılmıştır. 1999'da yapılan araştırmaya göre; 60 ülkeden seçilen 57,000 insan üzerinde yapılan bir anket sonucu bu insanların %62'si ülkenin kendi istekleri doğrultusunda yönetilmediklerine inanmaktadır. 2002 yılında yapılan araştırma ise yapılan bölgeler açısından çok daha çarpıcıdır. Bu araştırmaya göre ise Kuzey Amerikalıların %52'si

ve AB ülkelerinde yaşayan insanların %61'i yine ülkelerinin kendi istekleri doğrultusunda yönetilmediklerine inanmaktadırlar (Castels,2004:9).

Bu araştırmalar, aslında insanların ne beklediklerini, nasıl yaşamak istediklerini ya da temel gereksinimlerinin karşılanması durumunda, insanlığın ortalama 500 yıldır mücadelesini verdiği insan hakları, özgürlük, demokrasi gibi kavramların nasıl önemsiz bulunabileceğini ya da onlar için bir anlam ifade etmediğini gösteriyor iken diğer taraftan oy verip seçtiği hükümetin kendi taleplerini yerine getirmediğine inanan insanların sayısı gün geçtikçe artıyor. Hükümetlerin içine düştükleri bu temsiliyet sorunu devamında meşruiyet sorununa dönüşmektedir. Görüldüğü gibi bundan 80 yıl önce faşizmi getiren ekonomik kriz acaba bugün ya da gelecekte neyi getirir?

İki savaş arası dönemde Faşizm'in yükselmesi ile liberalizmin iyi mi yoksa kötü mü olduğu anlaşılamadı. Liberalizm bu dönemde kendisini ispatlayacak uygun bir ortam bulamadı (Hobsbawn,2008). 1929'da ortaya çıkan küresel kriz, Kuzey'de, sanayileşmiş ülkelerde işçi hareketinin yaygın direnişiyle karşılaştı. Bu yıllar aynı zamanda emperyalistler arasında çatışma dönemine de işaret eder. 1940'lar ve 1950'ler boyunca Güney'de, sömürgelerde antiemperyalist ulusal hareketler yaygınlaştı. Savaş sonrası, "serbest piyasa" ekonomisi, hâkimiyet alanı içindeki Doğu Avrupa ve Asya'da çok geniş bir coğrafyayı kaybetmişti. Bütün bu mücadele ve gelişmeler, klasik liberalizme son verirken, piyasa ekonomisine olan güveni bütünüyle sarstı. Büyük tahribat yaratan dünya savaşından çıkan Batı, yıkımın yaralarını sarmak ve serbest piyasa ekonomisinin, doğusundaki geniş coğrafyada konumlanmış olan "sosyalist" ülkelerin uyguladığı devlet kapitalizminden daha iyi olduğunu göstermek için merkezi yönetimlerin belirlediği ücret ve toplu sözleşme uygulamaları, sanayi destekleme programları, işsizlerin ve tüm yurttaşların yararlanacağı sosyal güvenlik sisteminin geliştirilmesi, ekonominin ulusal sermaye lehine yapılandırılması gibi Keynesçi anlayışa dayanan modellerle hareket etme yolunu seçti. Öte yandan Stalinizmin devlet kapitalizmine dayalı kalkınma ve sanayileşme çabalarının görece başarıları, yeni özgürlüğe kavuşan ulusal hareketlerin önderliklerinin örnek aldığı, devlet müdahalesine dayalı ulusal kalkınmacı bir gelişmenin önünü açtı (Şensever,2003:14).

1960'ların sonuna doğru dünya yeni bir kriz ve altüst oluşa sahne oldu. 1968 yılının öğrenci hareketleri döneme damgasını vurdu. Sistemden hoşnut olmayanların başlattığı bu hareket dalga dalga yayıldı. Bu başkaldırı ailede, okulda ve toplum içindeki otoriter yapıları sarsarken, emperyalizme ve militarizme karşı gelişen kitlesel hareketlerin içinde büyük rol oynadı. 1980'lerin başlarıyla birlikte pek çok alan gittikçe piyasalaşmaya başladı. Bu durum, zengin ülkelerde ikinci dünya savaşından sonra kurulan sosyal güvenlik ağlarına yapılan saldırılarla desteklendi. Milyonlarca işçiye düşük ücretli ve güvencesiz işler dayatıldı, kamu hizmetlerinde kesintilere gidildi, gelişim ve zenginliğin paylaşımı yoksulların aleyhine olacak şekilde değiştirildi. Yoksul ülkelerde ulusal kalkınma stratejileri hemen her yerde çöktü (Saad,2007:14). Ancak sorunlar henüz yeni başlıyordu. 20. Yüzyıldaki en hızlı ve en uzun ekonomik genişleme dönemi 1970'lerin ortasında sona erdi. Ucuz krediler verilirken bankalar, finans kurumları ve borçlanan ülkeler tarafından dikkate alınan yerel ve küresel koşullar, kredi vadeleri dolmaya başladığında neredeyse bütünüyle değişmişti. Bretton Woods sisteminin çöküşüne yol açan gelişmeler ve arkasından petrol krizinin yarattığı şok henüz aşılmadan, 1979 yılının sonlarına doğru ABD yönetimi kredi faizlerini artırdı. 1981 yılında dolar kuru yükselmeye başlamış ve bu da kredi faizlerinde olduğu gibi borçlanmanın maliyetini arttırırken, gelişmekte olan ülkelerin dışsattım ürünlerinin yerel para düzeyinde değerlerini düşürmekte, dolar karşılığı sattıkları ürünlerin ucuzlamasına neden olmakta, dolayısıyla dış borçların ve faizlerinin geri ödenmesini zorlaştırmaktaydı (Şensever,2003:15). Bu durumun sonuçları çok ağır oldu. Dünya üzerinde batan birçok banka ve ülke ekonomisi oldu. Bu şokun dalgaları çok uzun süre devam etti. Bu durumdan kurtulmak isteyen özellikle Avrupalı ülkeler özelleştirme yolları ile devleti, piyasanın dışına iten ve düzenleyici bir yola sevk eden konuma soktular. Ayrıca kamu harcamalarının da kısılmasıyla sosyal adalet ciddi anlamda bozulmaya başladı. Sosyalizmin çöküşünün sembolik bir temsili olan Berlin duvarının 1989'da yıkılması ile birlikte dünya çok daha farklı bir ekonomik sisteme doğru evrilmeye başladı. 1991'de SSCB 'nin de yıkılması ile liberalizmin önünde hiçbir engel kalmamıştı. Adına artık neoliberalizm denilen kapitalizmin bu yeni birikim rejimi devleti ekonominin her alanından söküp almaya niyetli bir çalışma yürüttü. Neoliberal politikalar ile birlikte yoksulluk çok daha fazla artmaya ve hissedilir

olmaya başladı. Neoliberal politikaların uygulayıcıları olan IMF, DTÖ, DB gibi uluslar arası kurumlar uyguladıkları kalkınma programlarıyla ülkeleri çok daha kötü koşullara ittiler. Neoliberalizm ile ortak yürütülen ve bir anlamda birbirlerini tamamlayan küreselleşme politikaları, yaratılmakta olan yenedünya düzenine katkılar sağlarken bununda yanında var olan sorunlara tuz biber oldular. Bugün adına “Küreselleşme Karşıtı Hareketler” dediğimiz yeni sistem karşıtı hareketler gücünü yaratılmakta olan bu son derece eşitsiz yapıların kurulduğu bir ortamdan almaktadır. Son 20 yılda yaşanan bu baş döndürücü değişim insanları başka alternatif arayışlarına itmiştir. Bu hareketlerin en meşhur sloganı olan “Başka Bir Dünya Mümkün” kavramı bizleri “nasıl?” sorusunu aramaya itmektedir. Yazının bundan sonraki bölümünde küreselleşmeye alttan gelen tepkiler anlamında yeni bir hareket kabiliyeti sağlayabileceğini düşündüğümüz ve önemli olarak gördüğümüz 1999’da Seattle’de düzenlenen DTÖ protestosunu ele alacağım.

Küreselleşmeye ve küresel ticarete karşı yapılmış olan en büyük eylem olan Seattle protestosu, eylemin katılım açısından büyüklüğü, eylemin katılımcılarının çeşitliliği ve örgütlenmiş biçimi üzerinden ele alındığında küreselleşme karşıtı hareketler için çok önemli bir adım sayılabilir. Öyle ki, 30 Kasım’da düzenlenen gösteriye yaklaşık 80.000 kişi katılmış ve DTÖ toplantısının başarısızlıkla sonuçlanmasına yol açmıştır. Bu başarı daha sonra bir çok aktivist tarafından “kapitalizme bir tekme attık” şeklinde yorumlanmıştır (Şensever,2003:19).

Seattle’nin bu kadar göz önünde olmasının temel nedenlerinden bir tanesi, protestonun örgütlenişinde göstermiş olduğu yeni tarzıdır. Bu süreç uzun bir örgütleniş sonucu gerçekleşmiştir. 1999’yun Ocak ayında, yani protestodan yaklaşık 10 ay önce internette çok çeşitli bilgilendirme mesajları dağıtılmıştır. Bu durum konuyla ilgilenen ya da ilgilenmeyen birçok insan üzerinde en azından bir farkındalık ve bilinç yükselmesi sağlamıştır. Özellikle Doğrudan Eylem Ağı ve Anarşist Bilgilendirme Servisi gibi anarşist çevreler konuyla ilgili bilgilerin dolaşımında aktif rol oynamıştır. Bu bilgilendirmeler cep telefonu, elektronik posta gibi araçlarla sağlanmıştır (Hawlen,2004:21, Şensever,2003:20).

Enformasyon çağında ve her şeyin küreselleştiği bir dünya da, küreselleşmeye karşı verilecek tepkilerin etkili olmasını istiyorsak, küreselleşme karşıtı hareketlerde teknolojiden ve küresel araçlardan yararlanmak zorundayız. Bu şekilde kurulabilecek bir örgütlenme çok geniş alanlara bu sayede yayılabilecektir. Manuel Castells teknolojik araçlar kullanılarak yapılan haberleşmeyi kamuoyunun dördüncü hareket biçimi olarak tanımlar. Bu biçim dağılmış bir medya sisteminin içindeki bilgi karmaşasının sonucudur. Bu yapı o an ortaya çıkan ve kendiliğinden gelişen ve özerk bir iletişim sağlayan bir oluşumdur. Buna en iyi örnek olarak 2004 yılında İspanya’da Azhar Hükümetinin politikalarına karşı seçim sırasında SMS’ler yoluyla binlerce insana ulaşılmasını ve seçim sonuçlarının değiştirilmesini verebiliriz. İletişimin küresel, yatay araçlarının canlanmasıyla, internet ve kablosuz iletişim hem bir örgütlenme aracı olarak hem de bir müzakere, diyalog ortak karar alma sahası olarak bir kamusal alan sağladı. Küresel sivil toplum, şimdi politik kurumlardan ve kitlesel medyadan bağımsız var olabilmenin teknolojik araçlarına sahiptir. Bununla birlikte, sosyal hareketlerin genel algılamayı değiştirme yeteneği hala, büyük ölçüde, kitlesel medya ile karşılıklı iletişim stratejilerine dayanır (Castells,2004:13). Fakat kitlesel medya sisteminin olayları nasıl etkilediği ve yönlendirdiğini de burada unutmamak gerekir. Küresel medyanın sahip olduğu bu muazzam güç görüşlerin değiştirilmesinde ve manipüle edilmesinde birinci sıradadır. Örneğin Seattle’de onca şey olmasına rağmen haberlerde bitmez tükenmez bir şekilde birkaç kırık camdan söz edilmiş ve binlerce kişinin katıldığı şiddetten arındırılmış doğrudan eylemi örgütleyen Doğrudan Eylem Ağı görmezden gelinmiştir (Starhawk,2004:41).

Seattle’da genç aktivistlerin büyük bir kısmının DTÖ’ ye yönelik temel ilgisi, çevre sorunları ve Nike gibi markalar için kötü koşullarda çalışmaya zorlanan Üçüncü Dünya’daki işçi hakları gibi konulara yönelik olurken, sendika üyesi işçilerin ve sendika yönetiminin öncelikle ilgilendiği konular sendikal haklar, çocuk işçilerin durumu gibi çalışma yaşamıyla ilgiliydi. Bu özel ilgi alanlarının ötesinde, çokuluslu şirketlerin dünyasındaki hiyerarşik düzene karşı demokrasi, herkesi kesen başlıca konuydu. Ancak Seattle’da aktivistlerin temel olarak karşı çıktığı şey, DTÖ sisteminin şeffaf olmayan, antidemokratik yapısı ve Üçüncü Dünya Ülkeleri’nin durumuydu (Şensever, 2003:20, Hawlen,2004:22).

Seattle'ın beklide en önemli başarısı çok geniş bir alanda farklı görüşlere sahip kişilerin ve grupların küreselleşme karşıtı hareket çatısı altında toplanabilmesidir. Hareket bu özelliği ile yeni yüzyılda küreselleşmeye karşı yeni bir güç olarak görülmektedir. Gösteride işçilerden kadın hakları savunucularına, çevrecilerden doğrudan eylem savunucularına, insan hakları savunucularından eşcinsellere ve hayvan severlere kadar birçok alanda katılım sağlanmıştır. Oluşturulan bu yapı geleceğin örgütlenme biçimidir. Bu ses, küreselleşmenin zararlarından payına düşeni almışların sesidir.

2.3.Yeni Sosyal Hareketler

Marksist teoride var olan egemen yapılara karşı başkaldırı öğretisi 1930'lu yıllardaki çalışmalara da yansımıştır. Sosyal hareketler özellikle işçi ayaklanmalarına ve ardından gelecek olan devrim'e bağlanmaktadır. Sosyal hareketlerin temelinde tarihsel olarak belli bir döneme kadar bu olgu kendisini muhafaza edecektir. Sosyal hareketlerin sınıfsal olarak algılanması, değişim düşüncelerini de tek bir özne, sınıf (işçi sınıfı) üzerine yüklemektedir. Gramsci bu noktada genel Marksist teoriden farklı bir şey söyler. Ona göre, içinde devrim olan sosyal hareket mutlaka işçiler eli ile yapılmalıdır. Ancak farklı olarak Gramsci harekete aydınları da katar ve aydınların yardımlarıyla devrimi gerçekleştirir. Bura da aydınlara toplumu değiştirme misyonu yüklemektedir (Doğan, 2002:190).

Sosyal hareketlerin işçi hareketleri ile bir tutulması görüşü 1960'lara kadar devam etmiştir. Ancak 1968'de ortaya çıkan tablo ile sosyal hareketlerdeki Marksist anlayışın etkisinin azaldığı kabul gören bir gerçek olmuştur. Ortaya çıkan yeni durum, bir önceki yapıdan bazı temel alanlarda farklılaşır. Sistem karşıtı hareketler, devlete, sermayeye ve uluslararası kuruluşlara karşı oluşmaktadır. Temelinde dışlanmışlık ve ezilmişlik vardır. Ancak yeni toplumsal hareketleri eskisinden ayıran ekonomik faktörler değil, kimliksel ve kültürel eşitsizliklerden başlayıp birçok alanda söz söyleme eğilimine girmiş olmasıdır. Bunu yaparken herhangi bir ideoloji, din, ırk ya da cinsiyetten doğrudan beslenemez. Devletler üstü bir yapısı vardır. Ortaya koyduğu görüşler evrenseldir. “ Bu ayrışmanın temelinde, moderniteden post

moderniteye ve sanayi toplumundan sanayi sonrası bilişim toplumuna geçiş yatar” (Şentürk,2006:32).

Yeni sosyal hareketler devletler üstü bir alana hitap eder. Bu ise kamu vicdanıdır. Asıl vurgusu kendi sınırlılığı içinde bulunduğu devlet iken, uluslararası alanda farkındalık yaratmak en önemli ve dikkat çekici özelliğidir. Hareketi oluşturan aktörler, kendilerinden çok toplumun tümü üzerinde etkili olabilecek hedefleri bulunan bir arayış içerisine girerler. Derinlemesine analiz edildiğinde bu aktörlerin “kendilerini tanımlamalarının ne klasikleşmiş siyasal kodlara(sağ, sol, muhafazakâr vs.), ne de sosyo-ekonomik kodlara (sınıf, zengin, fakir vs.) dayandığı gerçeği ortaya çıkar” (Offe,1999:63).

Yeni sosyal hareketlerin oluşturduğu muhalif yapı eski hareketlerin çatışmacı yapısının dışında uzlaşmacı bir yapı kurar. Bu yeni yapı içerisinde yer alan aktörler eskisine nazaran daha bilgili, eğitim görmüş ve hareketin mahiyetine göre zengin aktörlerden oluşmaktadır. Böyle bir yapıya sahip olan hareketler içerisinde entelektüel uygulamalarda oluşmaktadır. Dolayısıyla “bu aktörler belirli hedeflere ve sosyal stratejilere sahiptirler. Mücadeleleri katılım ve sivil halklar gibi kavramlar üzerine kurulu kültürel alanda gerçekleşmektedir. Siyasal partilerle değil hareketin hedefleri doğrultusunda kamu oyu ve medya desteği sağlamaya çalışan uzmanlaştırılmış sosyal hareket öğretileri ile fonksiyon göstermektedirler” (Çayır,1999:15).

Bu yönü ile yeni toplumsal hareketler, araçsal olmayıp evrensel konuşların ifadesi olan hareketlerdir ve genel olarak tepki gösterdikleri konu belirli bir sosyal grubun çıkarlarının ötesinde ahlakilik ilkesine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır(savaş karşıtı hareket, feminist hareket, çevre hareketi ve nükleer karşıtı hareket vs.). bu hareketler devletten ziyade sivil topluma yönelik hareketlerdir. Merkezi bürokratik yapılardan uzak kalmaya ve siyasi elitlerle pazarlık yapmak yerine kamu oyunu doğrudan etkilemeye çalışırlar ki bu yönü onu devletlerin üstünde bir konuma taşır (Lelandais,2009:68).

Ancak yeni toplumsal hareketlerin aldığı bu hal bazı yazarlar tarafından eleştirilir. Özellikle sınıfsal yapısını kaybetmiş olması ile bu yeni hareketlerin başarı düzeyinin düşeceği söylentisi gün yüzüne çıkmıştır. Hakim görüş, yeni toplumsal

hareketlerin, sınıf bilincinin ve beraberinde sınıf mücadelesinin etkisinin azaldığı bir dönemde belirmeye başlamasıdır. Bu yönü onu sadece başka bir boşluğu doldurması yönünde belirlemiştir. Dolayısıyla geçici ve sınırlıdır. Çünkü sorunu sistemin dayattıkları üzerinden yani kendi içinde çözmeye çalışır. Bu durum sonuç olarak yeni toplumsal hareketleri sistemin bir parçası haline getirir. Çünkü “tarihsel olarak, sınıf toplumsal hareketlerin şekillendiği merkez olarak kabul edilmiştir” (Bradley’den aktaran Çoban,2009:25). Dolayısıyla sınıfsal yapıyı ele almayan tüm oluşumlar, süreç içerisinde sistemin bir parçası olurlar. Çoban’ın belirttiği gibi, “ yeni toplumsal hareketler sınırlı eylemlere dayanır. Yani sistemi parçalamayı ve yeni bir dünya kurmayı başaracak yapıya, örgütlülüğe sahip değildirler. İdeolojik olarak sistemin ötesine bakan(ütopyik) bakış açılarına sahip olmalarına rağmen bu hareketlerin sınıfsal mücadeleye eklenmedikleri sürece aşma eylemi yaratacak bir güce kavuşamazlar” (Çoban,2009:26).

2.3.1.Savaş Karşıtı Hareket

Savaşın reddedilmesine ve barışın hâkim kılınmasına yönelik olarak ortaya çıkan çözüm süreçlerinin dünyada savaşların yaşanmamasına yönelik olarak başarılı olduğu savunulamaz. Barışa ya da diğer tarafından bakılacak olursa savaş karşıtlığı hareketine yönelik olarak ortaya çıkan ilk çalışmalar uluslararası sistem içerisinde devletler tarafından örgütlenmiş yapılardır. Buna yönelik olarak ortaya çıkmış ilk örgütsel yapılanma Uluslararası Barış Kongresi’dir. 1814 yılında ABD’de toplanan temsilciler dünya da barışın sağlanabilmesi için devletler arasında çıkabilecek uyuşmazlıkları çözmek için bir hakem yapılanmasının gerekliliği üzerinde durmuşlardır (Okay,2005:69). Bu tür barış amaçlı toplantılar, konferanslar ne ilk olmuş ne de son olacağına benzemektedir. Bu tarihten sonra dünya üzerinde onlarca toplantı yapılmış, antlaşmalara ve sözleşmelere imza atılmış olmasına rağmen yine savaşlar yaşanmıştır. Dünyanın tanık olduğu ve teknolojinin de yardımıyla gerçekleştirilen topyekûn savaşlar olarak bilinen en büyük iki savaş olan I. ve II. Dünya Savaşlarının hemen arkasına sırası ile Milletler Cemiyeti (MC) ve Birleşmiş Milletler(BM) gibi uluslararası iki büyük örgüt kurulmasına rağmen, MC II. Dünya savaşını çıkmasını engelleyememiş, BM ise 1945 sonrası dünyada yaşanan birçok

sıcak çatışmanın önüne geçememiştir⁴¹. Bunun yanında dünya da devletlerarası barış hareketlerinin dışında toplumsal olarak kamusal alanlarda da sayısız kez savaş karşıtı eylemler yapılmış ve toplantılara imza atılmıştır. Bu yönüyle savaş karşıtı hareket ya da barış arayışları devletler düzeyinde ve toplumsal hareketler düzeyinde olmak üzere ikiye ayrılabilir. Hemen her sıcak çatışmaya yönelik olarak ayrı bir savaş karşıtı hareketten söz etmek yanlış olmaz. Çalışmanın esası açısından bunlara yer vermektense savaş karşıtı hareket içinde yatan ana olguyu burada sunmaya çalışacağız.

Savaş karşıtı hareketlerin yeni bir hareket olgusu üzerinden tanımlanmaya başlaması çok gerilere gitmez. Bunun ilk provası yukarıda daha önce bahsettiğimiz gibi Seattle gösterilerinde ortaya çıkmıştır. Savaşın artık sadece iki devlet arasında yapılıyor olmasından ziyade ortaya çıkan yoksulluk, sivil ölümler, insanların gelecek kaygıları, savaş teknolojilerinde ortaya çıkan gelişmeler ve beraberinde getirdiği çevre kirliliği gibi sorunlar savaşı sadece devletler nazarında görmenin yanlış olduğunu ve aslında yukarıda sayılanlarla birlikte düşünüldüğünde “devletler üstü” bir yapısının olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yönü ile savaş karşıtı hareket yeni toplumsal hareketler içerisinde yer almaya başlayan ve dönüşen bir hareketlenme olgusu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Diğer taraftan savaş karşıtlığı sadece savaşın aktörleri olan devletler üzerinden gelişmenin de ötesinde savaşın içinde yer alan ya da almayan savaş sunucularının yani egemen elit yapının, savaşı dünyanın diğer halklarına nasıl duyurduğu da önem kazanmaya başladı⁴². İşte tam bu noktada “ savaşın sunum biçimi, kitle manipülasyonları, dezenformasyon gibi eylem ve süreçler de protesto

⁴¹ Örneğin sadece ABD, 1945’den günümüze kadar başta Irak, İran, Yugoslavya, Kore, Vietnam, Afganistan, Kuveyt ve Haiti olmak üzere toplam 73 ayrı bölgede askeri müdahalelerde bulunmuştur (Grossman,2001:234-238)

⁴² Savaşın sunulma biçimindeki değişiklik ile hayatlarımıza farlı objeler üzerinden nasıl sokulduğuna yönelik etkili bir çalışma yapan Roger Stahl savaş olgusunun ideolojik kaygılar üzerinden nasıl ticarileştirildiğini ve savaşın eğlence sektörleri (realiti şovlar, video oyunlar gibi) üzerinden alında nasıl sürekli yaratıldığını gözler önüne sermektedir. Bir ABD’linin bilgisayar oyunu üzerinden İranlı askerleri öldürüyor olmasındaki zevk ve canlı tutulan savaş olgusu toplumları alttan alta güdüleme işlevini de aslında yerine getiriyor. Stahl, ayrıca 1991’de yaşanan Körfez Savaşı’nın televizyon kanallarında canlı olarak verilmesinin ardından oluşan yapıyı şu şekilde açıklamaktadır, “ Böylece Körfez Savaşı, çatışmayı olumsuz bir siyasi fenomenden olumlu bir siyasi fenomene, satılması gereken bir olaydan (propaganda aracılığıyla meşrulaştırma) satılabilir bir olaya (ticari eğlence, boş zaman ve haz ekonomisi ile bütünleştirme) dönüştürerek yeniledi (Stahl, 2010:32). Böylece savaş günlük bir olgu halini almaya başladı, sıradanlaştı, “şeyleşti”.

edildi. Bu protestoların “yaşamın deformasyon’una yönelmesi, özde tümevarımcı bir yaklaşımdır” (Keskin& Keskinsoy,2003:349). “Savaş karşıtlığında herkes bulunduğu farklı bağlamda, farklı bir konuyu protesto etmiş, farklı bir noktaya dikkat çekmiştir. Rahatsızlığın temelinde olması gereken ekonomi, dolayısıyla kapitalizmin sorgulanması ise ikincil konuma itilmiştir” (İnsel,2003:29). Savaş karşıtı hareket oluşan bu dönüşüm içerisinde kendisini edindiği yeni eylem biçimleri üzerinden yeniden tanımladı ve bu süreçte duyarlılığı ve kamuoyu yaratılmasını tek tek farklı eylem birimlerine bıraktı. Oluşan savaş karşıtı hareket daha önceki toplumsal olayların merkezinde yer alan sınıfsal bir yapının dışına çıkmış ve geçmişinden bağını bu anlamda kopartarak dikey değil yatay bir bütünleşme sağlamaya yönelmiştir⁴³. Böylece çok daha kapsayıcı bir nitelik kazanmış ve savaş karşıtlığına yeni eylem tipleri ile renk katılmıştır. Bunlar; Irak savaşı için başlatılan “insan kalkanları” ya da savaş aleyhtarı konserler olabildiği gibi, Greenpeace’in nükleer silah karşıtlığı gösterilerinden “sivil itaatsizliğe” ve özelinde vicdani retçiliğe kadar uzanan geniş bir alanı kapsar (Akınay, 2003:8).

Savaş karşıtı hareketin yaşadığı dönüşümü anlatan en önemli örneklerden birisi hiç kuşkusuz 2002 yılında yaşanan “canlı kalkan” eylemidir. ABD ve İngiltere’nin Irak için hazırladıkları planlarına başlamadan önce örgütlenen bu eylem tüm insanlığa bir savaşı durdurabilme erdemini sunmaya çalıştı. 1991 tarihli Körfez Savaşı’nda Amerikan ordusunda görev alan eski bir deniz piyadesi olan Kenneth Nicholas O’Keefe’nin çağrısı ile başlayan “ canlı kalkan” eylemi kısa sürede çok geniş kitlelere ulaşmış ve dünyanın birçok yerinden çatışmanın yaşandığı bölgeye onlarca insan gelmiştir(Yurdakul,2003:327). Dili, dini, ırkı, cinsiyeti ve daha birçok kimliği üzerinden farklılaşan bu insanları bir araya getiren olgu savaşın bu kimliklere bakmaksızın insanlara verdiği derin ve geri dönülmez acılardır. Bu yönü ile savaş karşıtı hareket ve savaş karşıtı hareket içinde yer alan bir diğer eylem biçimi olan vicdani ret, yeni toplumsal hareketlerin özelliklerini içlerinde barındırmaktadır.

⁴³ Savaşın tüm diğer farklılıklarımızın dışında tüm insanlığın ortak bir sorunu olduğu tezini doğrulayan bir olay ABD’de yaşanmıştır. 1967’ler de Martin Luther King tarafından örgütlenen ve ABD’nin Vietnam savaşına yönelik eleştirileri kapsayan bu örnekte oluşan toplumsal yapı komünistler ile toplumun diğer sivil hareketlerinin ortak hareket etmeleriydi. Daha da ilginç Vietnam’daki bu haksız savaşa “beyazlar” ile “ siyahların” ortak yapılanmalar altında birleşerek tek ses olmalarıydı. Dönemin Amerika’sında ki ırkçı yapılar düşünüldüğünde bu örnek olay insanların devletler üstü bir konuda diğer kimliklerini bırakıp bütünleşebildiklerini göstermektedir (Young, 2009:68).

2.3.1.1. Savaş Olgusu

İnsanın yeryüzünde var olmasından beri bu dünyada kan ve şiddet eksik olmamıştır⁴⁴. Savaşları sadece devletler tarihi ile başlatamayız. İnsanlar devlet yokken dahi çok küçük kabileler düzeyinde savaşmaktaydılar. Savaş tarihi, insanın tarihi(kaderi) kadar eskidir ve onunla paralel bir şekilde ilerlemiştir. İnsanların ilkel dönemlerde kabileler halinde birbirlerine şiddet uygulamaları ve bunu yaparken de kullanmış oldukları araçların ikelliği ile bugün devletler halinde çok daha sistematik şekilde örgütlenmiş insanların yine başka devletlerin insanlarına gelişmiş füze ve daha birçok teknolojik silah ile saldırması, insanlık ile savaş mantığının aslında birbirinden hiç ayrılmadığını, aksine kullanılan araçlar ile insan arasında çağına bağlı olarak organik bir bağın oluştuğu ciddi bir gözlemin sonucudur.

Savaşın değişmez bir gerçek olduğu kabulüyle işe başladığımızda, insanlığın gelişmişliği içerisinde aslında “Savaş” ın karşıtı olan “Barış” için çok da bir şey yapılmadığını görüyoruz. Bu noktada şu ilginç istatistik bu savı doğrular nitelik taşıyor:İnsanlığın son 3.500 yıllık yazılı tarihi içerisinde sadece 270 yıllık bir süreyi kapsayan dönemde savaş yapılmıyor (Güvenç,1995:25). Bu durum- istediğiniz hangi

⁴⁴ Burada konumuzla da alakalı olan ve önemli bir tarihi olay ve kıssa niteliği taşıyan “Habil ve Kabil” kıssasına değinmek istiyoruz. İslami açıdan da önemli bir hadiseyi içinde barındıran bu olayda iki temel figür vardır. Biri Habil ve diğeri Kabil’dir. Bu olay insanlığın yere düşen ilk kanını temsil eder. Kuran’da da geçen anlatıma göre; Âdemoğullarından olan Habil ve Kabil Allaha İki kurban sunarlar ve Habil’in kurbanı kabul olunur. Bunun üzerine kıskançlık içerisinde giren Kabil, kardeşi Habil’i öldürür. Bu olay insanoğlunun ilk ayrılışını temsil ettiği gibi başka açılardan da anlam yüklü olduğu çeşitli yazarlar tarafından öne sürülmektedir. Özellikle bu kavganın Kuran’da geçen “Bahçe Sahipleri Kıssası” ile bağlantılı olduğu ve “Habil ve Kabil” olayını tefsir ettiği söylenmektedir. Yani, “Kalem Suresi’nde geçen” bahçe sahipleri kıssasında ki tarla, parsel kavgası, ilk kavgayı belirgin kılar. Habil ile Kabil kavgasının tefsiridir. Kur’an’a göre Habil, avcılık, hayvancılık, üretim kaynağının doğa olduğu “mülksüz” dönemi temsil eder. Kabil ise, üretim kaynaklarının tekelleştiği, bireysel şahsi mülkiyet (ilk vesvese) ve tekelciliği temsil eder. İşte Kabil’in kardeşi olan Habil’i öldürmesi ve bir sonraki ayette bunu yapmanın” tüm insanlığı öldürmek gibi olduğunun ifade edilmesi” işte bütün hakikat buradadır. İnsanlık, öncelikle avcılık, hayvan (küçükbaş) yetiştiriciliği, özel mülkiyetsiz doğal bir yaşam sürmekteydi. Yani Habilci dönem, siyasi terminolojide, ilkel komün dönemidir. Daha sonra cinsiyetçi ya da ataerkil topluma geçiş, buna neden olan özel mülkiyetin ortaya çıkışı ile birlikte “Kabilci toplum” türemiş ve Habilci toplumu “yok etmiştir.” (Daha ayrıntılı bilgi için bkz; Eren Erdem: “Selman-ı Pak; Din, Devrim ve Aşk” , Destek Yayınları) . Ancak hemen belirtelim ki bizim bu örneği vermedeki amacımız insanın birbirini öldürme eğiliminin ilk insandan beri varolan bir gerçek olduğunun altını çizmek.

gerekçeyi sayarsanız sayın- savaşın aslında ne kadar olağan bir şey olduğunu da gösteriyor.

Peki, adına savaş dediğimiz ve bireysel bir şiddet sarmalından çıkıp büyük insan gruplarının bir araya gelerek karşılıklı olarak birbirlerine şiddet uygulamalarının temel nedeni nedir?

Cicero'ya göre savaş, uyuşmazlıkları zorlama yollarına başvurarak çözmekten başka bir şey değildir (Grosius,2011:31). Burada vurgulanmak istenen temel nokta, çıkan bir uyuşmazlığın çok daha dostane ilişkilerle çözülebilecek bir alternatif yolu var iken, daha zor bir yol olan savaşın seçilmiş olmasının oluşturduğu anlamsızlıktır. Aynı şekilde Carl von Clausewitz'in klasikleşmiş kitabı olan On War (Savaş Üzerine) adlı eserinde Clausewitz savaş, devletlerin politikalarını farklı bir yol ile devam ettirmesi olarak açıklamaktadır (Clausewitz,2008:22). Aslında devletlerin ellerinde farklı yollar da vardır. Ancak devletler bunun savaş olan yolunu sıklıkla seçmektedirler. Örneğin daha barışçıl bir yol olan diplomasi⁴⁵, her nasılsa sahip olduğu barışçıl özelliği ile ters orantılı olarak başvurulan bir yol olarak varlığını sürdürmektedir.

En temelde var olan gerçek, bireyin özünde sahip olduğu bencillik, rekabet ve şiddet uygulamaya uygun ruh halinin yine bireyler tarafından oluşturulmuş siyasal yapı olan devlet aygıtıyla benzerlikler taşımasıdır. Şiddet kullanma tekeli kanun yapabilme erki ile birleştirerek kullanan devlet hem içerde kendi yurttaşlarına hem de dışarıda diğer devletlerin insanlarına şiddet uygulayabilmektedir. Dolayısıyla, insanların birbirlerine uyguladıkları şiddet eylemlerinin modern devletlerde ceza gerektirecek suç kalıbına sokulduğunu vurgulayan Keegan, devletin aynı şiddet algısı ile kan dökmesini ise, "uygarlaştırılmış savaş" adı ile özel bir adlandırmaya tabi tuttuğunun altını çizer. Ona göre, "ordular ile savaşmak, bireysel olarak şiddete meyilli insanların gruplar halinde şiddet uygulamasından başka bir şey değildir" (Keegan,2007:22).

⁴⁵ Burada diplomasiyi ön plana çıkartır iken, dünyada uygulanış biçimi ile eleştirilecek yönlerinin saklı kaldığını da belirtmek isteriz. Her şeyin farkında olan devlet adamlarının bir araya geldiklerinde hiç bir şey olmamış gibi davranmalarının yanında yine de savaşmaktan çok daha etkili bir yol olduğuna yönelik inancımızı saklı tutuyoruz.

Savaş olgusu İlkçağlarda da ele alınmış bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ünlü tarihçi Homeros'un kaleme almış olduğu destanlarında da belirtildiği gibi, savaş tanrıların işidir, yani tanrısal bir faaliyettir (Kılıçbay,1995:86). İnsan ise kendi iradesi dışında oluşan bu olgu içerisinde sadece kendine yüklenen ölme ve öldürme misyonunu yerine getirir. Bir mitolojiden oluşan bu söylev aslında hem geçmişte hem de bugünde yaşanan savaş durumlarının temel çıkış sebebini yansıtmaktadır. Kendisini dünyadaki diğer devletlerden üstün tutan(tanrılaştırmış) devletler diğer dünya devletlerine ve halklarına karşı savaşlar başlatmış ve milyonlarca insanın ölümüne sebebiyet vermişlerdir. Aynı bir tanrının ölümsüzlüğü gibi, savaş çıkaran ve milyonlarca insanın ölümüne sebep olmuş bu devletlerinde bugün hala varlıklarını sürdürüyor olmaları bu tanrılaştırmışlıkları(ölümsüzlükleri) ile doğrudan orantılı olsa gerek.

Diğer taraftan tarihsel süreç içerisinde, savaş olgusunun dini temeller üzerine şekillenerek hüküm sürdüğünü görmekteyiz. Öyle ki Hristiyanlık güçlenmeye başladıkça, kendisine edinmiş olduğu “tek yol” anlayışıyla diğer coğrafyalara barışı ve düzeni götürmeyi hedef olarak belirlemiştir. Ancak buradaki hedefin asıl dayandığı nokta savaşmayı meşru kılan bir yapıya dönüşmesinde saklıdır. Yani barışın getirilebilmesi için savaşların yapılabilir bir şey olduğunu vurgulamaktadır (Beales'den aktaran Yücel,2012:10). Savaşların haklılığı üzerine Vitoria ise şunları belirtmektedir; “eğer toplumların ya da siyasi yapılar olan devletlerin yeterli haklı nedenleri oluşmuş ise, mevcut yapılanma meşru bir otoriteye dayanıyorsa ve doğru amaçlara ulaşılacak isteniyorsa devletler ya da toplumlar savaşabilirler” (Akal,1997:61). Burada bahsedilen haklı sebepler ile doğru amaca ulaşmak istenmesi üzerine oluşacak bir savaşın haklılığını kimin belirleyeceği net değildir. Sonuçta “haklı sebep” şartı toplumların kendi çıkarlarına göre değişebilir bir olgudur. Aynı şekilde haklı sebebin kime göre olduğu da netlik kazanamaz. Bu şartlar ancak uluslararası alanda kurulacak kurum ve tesis edilecek sözleşmeler ile mümkün kılınabilir iken, bu amaçlarla kurulmuş kurum ve sözleşmelerinde atıl ve yetersiz kaldığının da ayrıca düşünülmesi gerekir.

Aydınlanma düşünürlerinden olan Montesquieu, savaşın genel olarak bir saldırıya uğranması durumunda geçerli olabileceğini vurgulayarak, ulusal bir tehlike karşısında ve aslında savunma amaçlı yapılabilecek bir savaş olgusundan

bahsetmektedir. Dolayısıyla gelen tehlikeyi defetmek kadar doğal ve olağan bir durum yoktur (Amittay,1983:186). Hobbes ise, Leviathan'da “şayet birbirinin kurdu olan iki insan, aynı anda beraber sahip olamayacakları bir şeyi isterlerse, düşman haline gelirler ve süreç sonuçta ya birinin diğerini kontrol altına alması ya da yok etmesi ile neticelenir” der (Betts'den aktaran Gurcan,2012:72). Bu kaçınılmaz çatışma aslında insan doğasından gelen ne pahasına olursa olsun hayatta kalma refleksinin bir bedelidir. Bu görüş tam da Machiavelli'nin belirttiği görüşün aynıdır. Ünlü eseri Prens'te, insanın ulaşmak istediği amaçta yapacağı her şeyin mubah olacağını söylemesi ve önemli olanın başarıya bir şekilde ulaşmak olduğunu belirtmesi yapılan ya da yapılacak savaşlara da bu anlamda bir meşruluk kazandırmaktadır (Machiavelli,2005)

Kenneth Waltz'a göre insanın kendi benliği ve devletin iç politikasını yönlendiren yapıları savaşın nedenleri arasındadır. Ancak sayılan bu nedenler savaş olgusunu açıklamada yetersiz kalırlar. Bunun üzerine Waltz üçüncü bir nedenden, uluslararası sistemin kendisinin birebir savaş nedeni olduğundan bahseder (Waltz'dan aktaran Gurcan,2012:72). Bilindiği gibi uluslararası sistem egemen ve eşit sayılan devletlerin oluşturduğu ve bu yönüyle de anarşik bir yapısının olduğu iddia edilen kendine özgü bir sistemdir. Dolayısıyla bir başka devlete karşı savaş içerisine girecek bir devletin kendi iç politikaları açısından savaşa girmesi gerekli olsa dahi, uluslararası sistem de egemen ve eşit sayılan devletleri durdurabilecek bir üst kurumun olmaması savaş olgusunu ortaya çıkaran asıl neden gibi görünmektedir.

2.3.2.1.Genel Olarak İnsan Hakları

İnsan Hakları, kavram olarak, uzun ve derin bir geçmişe dayanır. Her ne kadar, İnsan haklarına yönelik en temel uluslararası metinler çok yakın bir tarihe dayanıyor olsa da, kavramın kendisi özünü doğadan, doğal durumdan alır. Örneğin en temel ve en eski insan hakkı yaşama hakkıdır. En ilkel toplumlarda, insan haklarına yönelik bir belge bulunmuyor olsa dahi, bu toplumlarda yaşam hakkı bilinen bir gerçektir ve öldürme fiili hiçbir toplumda hoş görülen bir durum olmamıştır. Diğer insan haklarının hemen hepsi yaşam hakkı üzerinden işlerlik kazanır. Dolayısıyla insan hakları aynı zamanda birbirlerini etkileyen, biri olduğunda

diğerinin anlam kazandığı ya da biri olmadan ötekinin uygulanırlılığını ve anlamını yitirdiği, kimi alanlarda tamamen bir zincirin halkası gibi hareket ettiği ve halkalardan birinin kopması ile ilgili hukuki yapının tümünden anlamını yitirdiği bir hal almaktadır. Bu yönleri ile insan hakları, kişilerin sadece insan olmaları nedeni ile kazandıkları haklardır.

İnsan hakları, “insan” ve “hak” kavramları üzerine kurulmuş alanlardır. Bu anlamda “insan” kelimesi gerçek kişileri ifade etmektedir ve kişiliğın başlangıcı olarak da tam ve sağ doğum esas alınmıştır. “Hak” kavramı ise, hukuk düzenince tanınmış, sınırları, konusu, kullanma şekilleri belirlenmiş ve “yararlanılması toplumca sağlanmış özgürlükler veya hukuk düzeninin kişilere tanıdığı yetkililerdir.” Diğer taraftan, “hak” kavramı “doğal haklar” düşüncesi ile Locke ve Rousseau gibi aydınlanmacı filozoflara dayanır iken klasik bir 18.yy görüşü olan insan hakları düşüncesi ise entelektüel kökenlerini Aristoteles ve Stoacılara kadar uzanan skolâstik doğal hak öğretisinde bulur (Winston’dan aktaran Tepe,2010:y6)

İnsan haklarını, tarihsel süreç içerisinde, iktidarın yetkilerinin kısıtlanması ve buna bağlı olarak, iktidarı elinde bulundurmayanların da taleplerinin göz önüne alınması, yani halkın ilkel de olsa yönetime katılması olarak görürsek bu anlamda dikkat çekici ilk belge, 1215 tarihli Magna Carta Libertatum’dur. 16.yy Reform ve Rönesans hareketlerinin oluşturduğu bir ivme sonucu artan bilinç ile keyfi tutuklamalara karşı bir güvence içeren 1627 tarihli “Haklar Bildirisi” (Petition Of Rights) ve 1679 tarihli haksız tutuklamaları yasaklayan “Habeas Corpus Act” ile vergi güvencelerini içeren 1688 tarihli “Haklar Bildirisi” (Bill Of Rights) ndan söz edilebileceği gibi, anayasal bir düzen içerisinde tanımlanan ve garanti altına alınan ilk düzenleme 1776 Virginia Haklar Bildirgesi’dir. Bunun yanında 1789 tarihli Fransız İnsan Ve Yurttaş Hakları Bildirgesi ile de birey ve doğal haklar öğretileri ön plana çıkmıştır.

İnsan haklarının bugün devletler tarafından tanınması ve çok daha işlevsel bir hale gelmesi çok yakın tarihlidir. İçinde yaşadığımız modern devletlerin bizlere tanıdığı temel haklarımız kaynağını uluslararası metinlerden almaktadır. Bu anlamda oluşturulan ilk metin 1945 Birleşmiş Milletler Şartı’dır. II. dünya savaşının getirdiği

ağır yıkım ve insanlığın dūşmüő olduğu kötü olaylar karşısında kayıtsız kalınmamıő ve insan onuruna yakıőır bir dūnya kurabilmenin yolları aranmıőtır.

Yukarıda sayılan amaçlar doğrultusunda oluşturulan ve en temel belgelerden biri olan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi çok daha kapsamlı açıklamalarda bulunur. 10 Aralık 1948’de kabul edilen bu belge ile insan hakları uluslararası kurumlar tarafından tanınan, uluslararası bir hukuk haline dōnüőmüőtür (Erdoğan,2007:35).

İnsan hakları hem niteliksel hem de niceliksel olarak tarihsel süreç içinde deđiőimler yaőamıőtır. İnsan haklarının bugün sahip olduğu değer birçok olumsuzluğun ardından artan bilinçlilik halinin yanında, mücadeleler ve gereklilikler sonucu kazandığı yadsınamaz bir gerçektir. Bu bağlamda ilk olarak tanınan ve tüm insan hakları belgelerinde yer alan haklar “sivil ve politik” haklardır. Bu haklar grubuna birinci kuőak haklar da denir. Mülkiyet hakkı, sečilme hakkı, sığınma hakkı, yaőama hakkı bu haklara örnektir. Sivil ve politik hakların dıőında ikinci kuőak haklar olarak bilinen ekonomik, kültürel ve sosyal haklar da daha sonraki metinlerde yer almıőtır. Çalıőma hakkı, sağlık hakkı, asgari ücret hakkı örnek olarak verilebilir. Bu haklar özellikle 1800’lü yılların İngiltere’sinde, sanayi devriminden sonra iőçi sınıfının mücadeleleri sonucu kazanılmıő ve uluslararası belgelerde yer almıő haklardır (Çelik,2010:259).

Adına “kolektif haklar ” ya da “dayanıőma hakları” denilen üçüncü kuőak haklar ise uluslararası iliőkiler anlamında sömürgeciliğin sonunu ilan eden “ üçüncü dūnya ölkeleri” nin 1955’de düzenlemiő oldukları Bandung Konferansı ile baőlamıő ve 1961’de Bağlantısızlar Hareketi ile devam eden bir dayanıőma ve ortaklığın ürünü olarak güçlenen taleplerin sonucu gündeme gelmiőtir(Őengöl,2010:369). Yeni oluőturulan uluslararası ekonomik düzen de sisteme yeni entegre olmaya çalıőan ve tek tek bağımsızlıklarını kazanan devletlerin oluőturulan sömürü düzeninden kopmak istemelerinin bir sonucu olarak, okyanus dipleri, Ay, Antarktika gibi bölge ve gezegenlerden elde edilen kaynakların ortak kullanımından çevre hakkı, barıő hakkı gibi çok daha geniş kuőakları etkileyen ve hak kavramı içerisine sokan hak taleplerinde bulunulmuőtur. Bu haklar, geleneksel insan haklarının yatay bir çizgide

genişlemesi olmayıp, aksine dikey karakterli yeni bir yorumudur. İnsani değerleri küresel bir çizgide açıklamaya çalışmaktadır.

2.3.1.3.Kolektif Haklar

Kolektif haklar ya da diğer adı ile Dayanışma hakları, insanlığın şiddetle gereksinim duymaya başladığı insani haklar grubudur. Özellikle son yıllarda ağırlığını hissedilir bir şekilde artıran ve hem devletler düzeyinde hem de uluslararası kuruluşlar düzeyinde adından sıkça söz ettiren bir olguya dönüşmüştür.

Kolektif hakları bu derece önemli kılan nokta nedir? Evrensel olarak kabul edilmiş diğer insan hakları ile aynı statüyü mü paylaşmaktadır, onlardan daha mı üstündür, yoksa daha mı önemsizdir? Ya da insan haklarını böyle bir ayırıma tabi tutmak en başından beri bir hata mıdır? Aşağıda kısaca bu sorulara cevap aramaya çalışılacaktır.

Kolektif hakları bu derece önemli kılan nokta nedir?

Diğer tüm insan haklarına ihtiyacımızın olduğu gibi, kolektif haklara da ihtiyacımız vardır. Çünkü insanlığın bugün ulaştığı zenginliğine, teknolojisine rağmen hala dünyada ciddi anlamda dengesizlikler vardır ve dengesizliklerin çoğuna da bu aşırı gelişmişlikler neden olmaktadır. Çevre sorunlarının⁴⁶, yoksulluğun⁴⁷ ciddi anlamda artış gösterdiği ve her an bir savaş riskinin varlığı ile yaşadığımız bu dünyada, kolektif haklara olan ihtiyacın da artması yadsınamaz bir gerçektir.

⁴⁶Çevre sorunu, gelişmiş pek çok ülke sanayisi tarafından kirletilen doğanın (ki bunun içinde hava, içme suları ve topraklar en başta yer alır.) yanında, nesli tükenen ve tükenme tehlikesinde olan canlıları kapsadığı gibi; nükleer çalışmalar ve Genetiği Değiştirilmiş Organizma(GDO)'ları da kapsayan geniş bir sorunlar yelpazesini oluşturur.

⁴⁷Dünya Bankası 1981-2020 dönemine ait yoksulluğun bölgelere dağılımı ile ilgili yaptığı bir araştırmasında, günde 1 \$, 1.25 \$ ve 2 \$'dan az gelire yasayan insanları yoksul olarak değerlendirmiştir. Ayrıca çalışma, dünya nüfusunun % 46'sı yani iki milyar beş yüz milyon insanın, günlük 2 ABD doları olan yoksulluk sınırının altında yaşadığını, bir milyar iki yüz milyon insanın ise günlük 1 ABD doları olan açlık sınırının altında yaşamını sürdürmekte olduğunu belirtmiştir. Her yıl yaklaşık olarak 18 milyon insan yoksulluğa bağlı sebeplerden dolayı çok erken yaşta ölmektedir. Bu rakam toplam insan ölümlerinin üçte birine eşittir. Her gün 34.000'i beş yaşın altında çocuklar olmak üzere 50.000 insan yoksulluğa bağlı sebeplerden dolayı ölmektedir (Kabaş, 2009: 1).

Kolektif haklar özü gereği salt bireyi ilgilendiren haklar değildir, yeri geldiğinde küçük bir köyü ya da bir ülkenin tamamını ilgilendirebileceği gibi tüm dünyayı da ilgilendirebilen bir yönü vardır. Birinci ve ikinci kuşak haklar olarak nitelendirilen medeni ve siyasi haklar ile iktisadi, sosyal ve kültürel haklar direkt olarak bireyi konu alırken, kolektif haklar bir topluluğu konu edinmektedir. Bu hak grubu literatürde üçüncü kuşak haklar olarak geçmekle birlikte insan hakları olgusunu daha ileri taşıyan bir görevi de üstlenmektedir. 1789 Fransız İhtilali'nin ortaya çıkarttığı ve benimsediği özgürlük, eşitlik ve kardeşlik kavramları bahsedilen bu haklar sürecinin önemli odaklarını oluşturmaktadır. Öyle ki “özgürlük” kavramı, birinci kuşak haklar olarak sayılan medeni ve siyasi hakları temsil etmekte; “eşitlik” kavramı, iktisadi, sosyal ve kültürel hakları temsil etmekte ve son olarak “kardeşlik” kavramı ise üçüncü kuşak haklar olarak sayılan kolektif hakları temsil etmektedir (Vasak'dan aktaran Aral,2010:14). Bu yönü ile kolektif hakların korunması ve geliştirilmesi bireyin ya da bir ulusun tek başına değil, uluslararası alanda oluşturulacak ortaklıklar ve kuruluşlar vasıtasıyla mümkün olabilecektir.

Evrensel olarak kabul edilmiş diğer insan hakları ile aynı statüyü mü paylaşmaktadır, onlardan daha mı üstündür, yoksa daha mı önemsizdir?

Bu sorunun cevabına başlarken bazı görüşleri açıklayarak başlamak bizi amacımıza daha kolay ulaştıracaktır.

Kolektif haklara yönelik olarak özellikle liberal çevrelerden eleştiriler gelmiştir. Eleştirilerin genel olarak vurguladığı nokta, hak kavramının sahip olduğu temel özelliklerin kolektif haklarda bulunmadığına yönelik hâkim görüştür. Kolektif hakların bireyi mi yoksa halkları mı ya devletleri mi ilgilendirdiğine yönelik kesin bir hüküm bulunmayışından yola çıkarak özne eksikliğinden bahsedilmektedir. Diğer taraftan kolektif hakların kime karşı ileri sürüleceğinin net olarak belli olmayışı ayrı bir eleştiri sistematiğini oluşturmaktadır. Diğer bir ifade ile kolektif hakları kendi devletimize mi, yoksa uluslararası kuruluşlara karşı mı? İleri süreceğimiz belli değildir. J.Rivero'ya göre, “ her hak belli bir özneye, açık ve olanaklı bir konuya sahip olmalıdır; ayrıca onlara uymakla yükümlü belli bir veya birçok kişiye karşı öne sürülebilmelidir” (Kaboğlu,1991:37). R.Pelloux ise kolektif hakların öznelininin

insan veya birey olmadığı, konularının çoğu zaman belirsiz olduğu ve hukuksal korumanın olanaksız veya çok güç olduğu noktalarında yoğunlaşmaktadır. Fr.Sudre ise kolektif hakların öne sürdüğü talepleri, “bu güzel sözler dileklerdir, taleplerdir fakat haklar değildir” diyerek yeni haklar grubunun insan hakları içinde yer alamayacağına yönelik kanıtlar sunmaya çalışmışlardır (Kaboğlu,1991:38).

Bu eleştirilerin temelde şu noktaları üzerinde durmak gerekir. Öncelikle kolektif hakların bir öznesinin olmadığı eleştirileri ve buradan hareketle birey odaklı değil gruplara ya da halklara yönelik bir olguyu oluşturması onu eleştiri kaynağı yapmasından ziyade aslında sorunların çözümü için bir yol açar. Bugün üzerinde ısrarla durulan ve çözümü için bireylerin tek başlarına çözüm üretemedikleri birçok sorun kolektif hakların konusuna girer. Örneğin insanlığı tehdit etmeye başlayan çevre sorunlarının çözümü için tüm dünya devletlerinin bir araya gelmesinin zorunluluk taşıdığını bugün herkez kabul etmektedir. Ya da dünyada barışın sağlanması için tek tek devletlerin değil, tüm dünya devletlerinin ve halklarının ortak hareket etmesi gerekir. Görülüyor ki kolektif hakların sahip olduğu “çok öznel” ve “çok muhataplı” yapısı onun bir eksiği değil aksine gücünün bir göstergesidir.

Hak, genel olarak kullanıcılarına hukuk düzeni içinde çıkar sağlayan bir olguyu ifade eder. Bugün üzerinde titizlikle durduğumuz ve sahip olduğumuz için kendimizi şanslı hissetmemiz gereken haklar uzun mücadelelerin⁴⁸ sonucu olarak karşımıza çıkmıştır. Bu dönüşüm önce talep daha sonra hukuk kuralı olarak kendisini göstermektedir. “Bir istemin hukuken ilan edilen hakka dönüşümünün kendine özgü mantığı bulunmaktadır. Bu dönüşüm sürecinde hukuksal çalışmanın özgüllüğü, talep edilen hak yararına toplumsal isteğe, hukuk tekniği aracılığı ile genel ve evrensel etki yaratan bir biçimlendirme vermektir. Böylece hukuksal biçimlendirme etkilerini göstermeye başlar, hak istemi değişime uğrar ve hukuk tekniği aracılığı ile norm halini alır” (Kaboğlu,1994:39). Bir talebin norma dönüşmesini ikinci kuşak haklarda da görmekteyiz. İkinci kuşak haklar olarak tanımladığımız “iktisadi, sosyal ve kültürel haklarda tarihsel süreç içinde oluşmaya başladıklarında benzer tepkiler ve eleştirilerle karşılaşmıştır. Tüm eleştirilere rağmen bugün dünyada kabul edilen ve tek tek devletlerin anayasalarında yer alan haklara ancak

⁴⁸Burada kullandığım “mücadele” kavramı ile şiddet içerikli olguları değil daha çok fikrî düzeyde yürütülen olguları ifade etmek istediğimi ayrıca belirtmek isterim.

dönüşebilmişlerdir(Aral,2010:16). Öyle görülüyor ki kolektif haklarda aynı süreçlerden geçerek insan hakları hukuku içindeki hak ettiği yeri bulacaktır.

2.3.1.3.1. Bir İnsan Hakkı Olarak “Barış Hakkı”

Barış, bugün sıkça kullanılan ancak tam olarak neyin barışı olduğuna yönelik tartışmaların yapıldığı sorunlu bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada barışın ne olduğundan çok ne olmadığına açıklanması sanırım çok daha kolay bir iş olacaktır. Bu yönü ile barış her şeyden önce şiddetin ve adaletsizliğin olmadığı bir ortamı anlatır. Ancak yüzyıllardır yaşanan süreçler durumu öyle bir hale sokmuştur ki; barışı olağan, savaşı olağanüstü bir durum olmaktan çıkarmış, savaşı olağan, barışı olağanüstü bir durum içerisine sokmuştur. Barışın bu durumuna yönelik en güzel tanımlamalardan birisini Umberto Eco yapmıştır. Eco'nun belirttiği gibi barışı “kuralı savaş olan bir yapıdaki istisnalar” olarak düşündüğümüzde, aslında her şeyi özetlemiş oluyoruz (Eco,2005:35).

Barışa duyulan özlem ve umut her çağda insanlar için aynı bekleyişi yaratmıştır. Antikçağlar da bile eserlere konu olan barış hakkında çok sayıda söz söylenmiştir. Erasmus, tüm açıklığı ile savaşı ve savaş yapanları lanetlemiş, doğa durumundan vermiş olduğu birçok örnek ile savaş olgusunu insan lehine açıklamaya çalışmış ve barışı salık vermiştir⁴⁹. Herodotos ise bu konuda; “ barış zamanı oğullar babalarını gömer, savaş zamanı ise babalar oğullarını” (Romilly,2005:41) demekte ve savaş ile barış dönemlerindeki ölüm diyalektiğinden yola çıkmakta, ölümün değiştirilen sırasından bahsetmektedir, Euripides, gözlemediği ortam karşısında şunları söylemiştir: “zavallı insanlar, kapışıp silahları, birbirinizi öldürmek niye? Yeter, daha fazla savaş olmasın. Barış içinde evlerinizde oturun, diğer insanları da bırakın barış içinde kalsınlar(Romilly,2005:41). Görüldüğü üzere barışa duyulan özlem yüzyıllar boyunca değişmemiştir. Tüm uluslar sürekli olarak barışa vurgu yapmış ve barışın hâkim olduğu bir dünyada yaşama hayali kurmuşlardır. Bu hayali gerçekleştirmek için çeşitli uluslararası kurumlar dahi tesis edilmiş ancak barış sağlanamamıştır. Çünkü , “evrensel barış, ölümsüzlük arzusu gibidir” (Eco,2005:37).

⁴⁹Ayrıntılı bilgi için bkz: Desiderius Erasmus (1995)” *Dört Bir Yandan Ve Tüm Uluslar Tarafından Kovulan Barışın Yakınması*” , Cogito: Barış Ve Savaş, c:3,ss:7-13.

Barışın tesis edilmesine yönelik olarak insanların farklı dönemlerde benzer yapılanmalar içerisine girdiklerini de görmekteyiz. Bugünün uluslararası kuruluşlarının yerine getirmeye çalıştığı fonksiyonu, dünün farklı oluşumları yerine getirmeye çalışıyordu. Örneğin, hem antik çağda hem de ortaçağda “hakemlik” müessesesi tayin edilmişti. 13.yy da Fransa kralı IX. Louis, dönemin birçok derebeyi tarafından hakem olarak tutulmuştu. Bunlar barışın tesis edilmesinde ilkler olarak kabul edilmektedir (Goff,2005:48).

Immanuel Kant ise, “ Ebedi Barış” fikrini ortaya atmıştır. İnsanın kendi bencilliğinin ötesine geçerek-ki yine kendi güvenliğini düşünerek- kurmuş olduğu devlet aygıtının barışı sağlayabilmesi için hukuka uygun davranması gerekir. Yaşanan gelişim süreci sonucu daha iyi bir hal alacak olan devlet aygıtı, içinde sahip olacağı adil yönetim ve hukuka dayalı sistemi ile savaşı sona erdirecek, barışı ve özgürlüğü getirecektir. Kant, değişim sürecinin uluslararası alanda yapılacak bir üst ortaklık ile sağlanabileceğine vurgu yapmaktadır. Ona göre, “bütün devletlere zamanla yayılacak ve onları ebedi barışa götürecektir böyle bir barış ittifakının dayandığı bir federalizm fikrinin gerçekleştirilebileceğini” mümkün kılmak oluşturulacak ortak bir barış aklı ile mümkündür (Kant,1960:24). Ayrıca insanlığı barışa götürecektir, yani bu “Ebedi Barış” ortamını sağlayacak devletlerin demokratik bir sisteme geçmiş ve bu durumu özümsemiş devletler olmasının önemi büyüktür.⁵⁰ Çünkü aynı insanlar gibi hırs içinde olan devletlerin insanlığı sürekli olarak savaşa ve beraberinde dehşet ortamlarına sürüklemesinden ise, kendi içlerinde geçecekleri demokrasi (Cumhuriyet) yapıları ile verecekleri tavizler sonucu oluşturacakları ortak bir yapılanma-ki bu konfederasyonel bir yapı olarak vurgulanır-ile barış

⁵⁰ Kant’ın demokrasi vurgusuna yönelik olarak onun çalışmalarından çok daha sonraları yapılmış olan bir araştırma, onun tespitlerinin ve çözüm yollarının geçerliliğini ispatlar niteliktedir. Yapılan çalışmada analizcilerin iç çatışmaları değil, devletlerarası savaşları konu aldıklarını hemen hatırlatalım. Çalışma 1816-1991 yılları arasında olan savaşların değerlendirilmesini içermektedir. Verileri sağlıklı bir şekilde değerlendirebilmek için analizciler devlet ikilikleri oluşturmuşlar ve araştırmalar bu ikilikler üzerinden yapılmıştır. Çıkan sonuç, 175 yıllık bir süreyi kapsayan bu dönemde yapılan 70 ayrı savaşta toplam 353 ikili devlet tespit edilmiştir. Araştırmayı ilginç kılan nokta ise bu savaşlarda karşı karşıya gelen devletlerin her ikisinin de demokratik yöntemler ile yönetilmemesidir. Ya bir tanesi demokrasi ile yönetilmekte ya da hiç biri demokrasi ile yönetilmemektedir.(burada demokrasinin pek çok unsurunun yerine getirilmiş olması şartının arandığının da belirtilmesi önemlidir, yani çok partili sistemden seçim barajına, genel oy ilkesine kadar pek çok unsur). Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz, Ahlmark, P(2005) “Demokrasi Ve Barış”, *Barışı Hayal Etmek*, UNESCO Büyük Toplantı Salonunda 19-20 Aralık 2002 Tarihleri Arasında Yapılan Uluslararası Forum, Hazırlayan: Françoise Barret-Ducrocq, çev: Devrim Çetinkasap, Metis Yayıncılık.

sağlanacaktır (Karaosmanoğlu,2007:166). Konfederasyon'un kurulmasına yönelik vurguyu Rousseau yapmaktadır. Kant ile benzer bir görüşe sahip olan Rousseau, insanların bir araya gelerek oluşturdukları devletlerin daha fazla şiddete sebebiyet verdiğini ve devletlerinde ancak birleşerek birbirlerini sınırlandırabileceğini söylemektedir. Bu yönü ile konfederasyon, hem devletleri birbirlerine karşı koruyacak hem de diğer devletlerin sömürülmesinin önüne geçmiş olacaktır. Bu şekilde oluşturulacak yeni güç dengesi ile devletler birbirleri için tehdit olmaktan çıkacak ve barış sağlanmış olacaktır (Yalvaç, 2007:145).

Devletleri bu barış ortamına sokacak ve ortak akıl sonucu oluşturulacak yapılara iten neden ise yine savaşın kendisi olarak görülür. Kant'ın bu öngörüsü oldukça doğrudur. Savaş, bu yönü ile bir deneme tahtası ya da bir tecrübe etme alanı olarak görülebilir. Ona göre;

“Devletler, başlangıçta kusurlu denemelerde bulunmaya, pek çok felaket ve yıkımın ardından, güçlerini tam olarak tükettikten sonra ise nihayet, aklım bu üzücü bedellere gerek olmadan kendilerine sağlayabileceği şeyi gerçekleştirmeye doğa tarafından itilirler. Her devletin, en zayıf olanının bile, güvenliğe ve adalete, kendi gücü ya da hukuk telakkisi dolayısıyla değil, söz konusu büyük milletler topluluğu yardımıyla, yani yek vücut olmuş bir gücün ve iradenin meşru kararı sayesinde ulaştığı milletler topluluğuna dâhil olmak üzere vahşilere özgü kanunsuzluk durumunu terk ederler” (Kant'dan aktaran Wismann,2005:51).

Bu açıklamayı destekleyen bir diğer görüşü de Hannah Arendt yapmaktadır. Ona göre, “Savaş, ‘evrensel bir monarşinin cansızlığı kadar kötü değildir.’ Ulusların sayıca çokluğu, yarattığı bütün çatışmalarla birlikte, ilerlemenin aracıdır(...) Savaş öylesine kötüdür ki, ne kadar kötüleşirse insanların daha mantıklı hareket etmeleri ve sonunda kendilerini barışa götürecektir olan uluslararası anlaşmalar için çalışmalar o kadar yakın olacaktır” (Arendt,2005:403).

Barış hakkına yönelik olarak uluslararası belgelerde çok sayıda referans niteliği taşıyan açıklamalar bulunmaktadır. Var olan bu açıklamalar barış hakkının uluslararası alanda geniş bir müktesebata sahip olmasına neden olmuştur. Bu yönü ile de barış hakkı, tanınırlığı artan ve kabul gören bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki uluslararası sözleşmeler barış hakkından bahsederlerken sadece

sistematik olarak orduların savaşmaması üzerine değil daha geniş bir anlamı ifade edecek şekilde açıklamalarda bulunmuşlardır. Daha farklı bir anlatımla, bizim bildiğimiz anlamda savaşın olmayışını barış olarak değerlendirmemiş, her türlü insani ihlali içine alacak sosyal, kültürel, ekonomik ve politik olguların yoklukları ya da çatışmaları üzerinden bir barış kurgusu oluşturulmuştur.

Barış hakkına yönelik bir diğer düzenlemeyi BM Genel Şartı'nda⁵¹ görmekteyiz. BM Genel Şartı 26 Haziran 1945 tarihinde San Francisco'da imzalanmış ve 110. maddesine uygun olarak 24 Ekim 1945'de yürürlüğe girmiştir. Bu belgenin başında yer alan amaçları kısmında şunlar belirtilmiştir, “Uluslararası barış ve güvenliği korumak ve bu amaçla barışın uğrayacağı tehditleri önlemek ve bunları boşa çıkarmak, saldırı ya da barışın başka yollarla bozulması eylemlerini bastırmak üzere etkin ortak önlemler almak ve barışın bozulmasına yol açabilecek nitelikteki uluslararası uyuşmazlık veya durumların düzeltilmesini ya da çözümlenmesini barışçı yollarla, adalet ve uluslararası hukuk ilkelerine uygun olarak gerçekleştirmek”. Görüldüğü gibi bu açıklamalarda soyut bir şekilde barış tanımlanmamış, aksine barışın sağlanması için aktif bir şekilde çalışılacağına yönelik vurgular yapılmıştır. Bu açıklamaları izleyen ilerleyen maddelerde ise barışı yine geniş bir şekilde anlamamız gerektiğine yönelik maddelere yer verilmiştir. 11.madde silahlanmaya yönelik olarak şunları belirtir; “Genel Kurul, silahsızlanmaya ve silahlanmanın düzenlenmesine hâkim olan ilkeleri de içermek üzere, uluslararası barış ve güvenliğin korunması için yapılacak işbirliğinin genel ilkelerini inceleyebilir ve bu ilkeler konusunda örgüt üyelerine hem de Güvenlik Konseyi'ne veya hem örgüt üyelerine hem de Güvenlik Konseyi' ne tavsiyelerde bulunabilir”.

Barış hakkına yönelik en anlamlı metinlerden birisi hiç kuşkusuz ikinci dünya savaşının ardından kurulan Birleşmiş Milletlerin bünyesinde oluşturulan İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'dir⁵². BM Genel Kurulu'nun 10 Aralık 1948 tarih ve 217 A(III) sayılı Kararıyla ilan edilmiştir. Bu bildirin 1.maddesinde “ Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler, birbirlerine karşı kardeşlik anlayışıyla davranmalıdırlar” hükmü yer almaktadır. 3.

⁵¹Birleşmiş Milletler Genel Şartı,26 Haziran 1945, <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/3-30.pdf> (son erişim tarihi: 18.01.2013)

⁵²Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si, 10 aralık 1948, <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf> (son erişim tarihi: 19.01.2013)

maddesinde “Yaşamak, özgürlük ve kişi güvenliği herkesin hakkıdır”. 4.maddesinde “Hiç kimse kölelik veya kulluk altında bulundurulamaz, kölelik ve köle ticareti her türlü biçimde yasaktır. 5.maddesinde “Hiç kimseye işkence yapılamaz, zalimce, insanlık dışı veya onur kırıcı davranışlarda bulunulamaz ve ceza verilemez”. Bu maddeler dikkate alındığında, yukarıda da bahsedildiği gibi barış olgusunu geniş anlamda kurgulamaktadırlar. Bu yapıların inkâr edilmesi ya da bozulması barış ortamını da doğrudan bozacaktır. Son olarak ilgili metnin 28.maddesinde, “ Herkesin bu bildirge de öngörülen hak ve özgürlüklerin gerçekleşeceği bir toplumsal ve uluslararası düzene hakkı vardır” denilerek barış ortamına ve barış hakkına yönelik bir atıfta bulunulmuştur.

İnsan haklarına Yönelik olarak temel bir diğer metin olan ve 16 Aralık 1966 tarihli, 2200A (XXI) sayılı Genel Kurul Kararıyla kabul edilip, 23 Mart 1976 tarihinde yürürlüğe girmiş bulunan Medeni Ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesinde⁵³, barış hakkının yine geniş anlamda anlaşılmasına olanak sağlayan açıklamalara yer verilmiştir. Sözleşmenin 1.madde’sinde, “ Bütün halklar, kendi amaçları doğrultusunda, karşılıklı yarar ilkesine dayanan uluslararası ekonomik işbirliği ve uluslararası hukuktan doğan yükümlülüklerine hanel getirmemek kaydıyla, kendi doğal zenginlik ve kaynaklarından özgürce yararlanabilirler. Bir halk hiçbir durumda, kendi varlığını sürdürmesi için gerekli olanaklarından yoksun bırakılamaz” denilerek aslında barışı sağlamanın bir diğer yolu olan ticari işbirliğinin de bir yöntem olarak kullanılabileceğini satır aralarında vurgulamaktadır. Metnin ilerleyen maddelerinde ise doğrudan uyulması gereken bazı açıklamalar yer almaktadır. Şöyle ki, 20.madde de, “ Her türlü savaş propagandası yasalarla yasaklanır” açıklaması yer alırken hemen devamında ki ikinci paragrafında, “Ayrımcılığa, kin ve nefrete veya şiddete tahrik eden her hangi bir ulusal, ırksal veya dinsel düşmanlığın savunulması hukuk tarafından yasaklanır” söylevine yer vererek bu değerlerin evrensel bir nitelik taşıdığı ve taşıması gerektiğinin altı defalarca çizilmiştir.

⁵³Birleşmiş Milletler Medeni Ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi, 16 Aralık 1966, <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/53-73.pdf> (son erişim tarihi: 19.01.2013)

6 - 8 Eylül 2000 tarihleri arasında Birleşmiş Milletlerin New York'taki Genel Merkezi'nde bir araya gelmiş olan birçok devletin ortak kararının açıklandığı BM Binyıl Bildirgesi'nde, yine barışa verilen önem ilgili metnin; Barış, Güvenlik ve Silahsızlanma başlığı içerisinde belirtilmiştir. Bu başlığın 8 numaralı paragrafında, “İster devletlerin kendi içlerinde, ister devletlerarasında olsun, son on yılda 5 milyonu aşkın can alan savaş belasından halklarımızı kurtarmak için hiç bir çabadan kaçınmayacağız. Kitle imha silahlarının yarattığı tehlikeleri bertaraf etmek için de çaba harcayacağız” hükmüne yer verilmiştir. Metnin 9 numaralı paragrafında ise hem barışın kutsallığından bahsedilmiş hem de barışı sağlamak için yapılması gereken birçok unsur tanımlanmıştır. Devletleri uluslararası alanda bağlayabilmek için tüm devletler diğer önemli belgeleri imzalamaya davet edilmiş ve bu yolla bir alternatif yaratılmaya çalışılmıştır. İlgili maddenin önemli bazı noktaları ise şunlardır;

“ 1- Ulusal konularda olduğu kadar uluslararası ilişkilerde de hukukun üstünlüğünü güçlendirmeye, özellikle, Birleşmiş Milletler Antlaşması uyarınca, üye ülkelerin taraf oldukları davalarda Uluslararası Adalet Divanı'nın vereceği kararlara uymalarını sağlamaya; (...) 2-Silah kontrolü ve silahsızlanma ve uluslararası insani hukuk ve insan hakları hukuku gibi alanlardaki sözleşmelerin Taraf Devletler tarafından uygulanmasını sağlamaya ve tüm devletleri Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne ilişkin Roma Sözleşmesi'ni imzalama ve onaylamaya çağırmaya; (...)3- Uluslararası terörizme karşı ortak eylem içine girmeye ve mümkün olan en kısa zamanda konuyla ilgili tüm uluslararası anlaşmalara katılmaya; 4-Dünya uyuşturucu sorunuyla mücadele kararlılığımızı hayata geçirmek üzere çabalarımızı iki katına çıkarmaya; 5- İnsan kaçakçılığı ve para aklama dâhil olmak üzere, her yönüyle sınıraşırı suçlarla mücadele çabalarımızı yoğunlaştırmaya; (...) 6-Başta nükleer silahlar olmak üzere, kitle imha silahlarının ortadan kaldırılması için yoğun çaba harcamaya ve nükleer tehlikenin ortadan kaldırılması yollarını belirlemek üzere uluslararası bir konferans toplanması dâhil olmak üzere, bu amaca ulaşmak üzere başvurulabilecek tüm seçenekleri göz önünde bulundurmaya; (...) 7-Tüm devletleri Anti Personel Mayınlarının Kullanımının, Depolanmasının, Üretiminin ve Transferinin Yasaklanması ve Bunların İmhası Anlaşması ile Konvansiyonel Silahlar

Sözleşmesi'nin Değiştirilmiş Mayın Protokolü'ne katılmaya çağırma kararı vermiş bulunuyoruz".⁵⁴

Görüldüğü gibi uluslararası alanda ki çok sayıda metinde barış hakkına yönelik olarak dar ve geniş anlamda açıklamalar yapılmıştır. Bu metinler aynı zamanda 1. ve 2. Dünya savaşlarından elde edilen acı tecrübelerin birer yansımasıdır. Barış hakkının bu süreçte sağladığı kazanımlar tabii ki yadsınamaz bir gerçektir, ancak devletleri uluslararası alanda daha fazla bağlayıcı tedbirler içeren ve yaptırımlara maruz bırakacak çok daha radikal değişiklikler olmadıkça, barışın evrensel olarak sağlanabilmesine yönelik şüpheler ne yazık ki devam edecektir.

3. BİR SAVAŞ KARŞITI HAREKET OLARAK “VİCDANİ RET”

3.1. Kavramsal Olarak Militarizm

Askeri tabanlı siyasal oluşumlar yüzyıllar boyunca farklı coğrafi alanlarda ve kültürler de hâkim bir konumda olmuştur. Asker-devlet yapılanmaları daha önceki yüzyıllar için dönemin özel koşulları göz önüne alındığında, gerekli yapılarıydı. Fakat içinde yaşadığımız modern devletlerin oluşması ile teker teker çözülen monarşik yapıların yerini daha demokratik, insan haklarına saygılı ve hukukun üstün olduğu siyasal yapılar aldı. Bu dönüşüm devam ederken bazı devletlerin yönetiminde askeri unsurlar hem yer almaya devam etti hem de içinde bulunduğu devletin yönlendiricisi konumuna yükseldi. Bu askeri tortullar devlet kademesi içinde önemli bir yere sahip olmakla birlikte bulundukları silahlı güç sayesinde kamusal bir hegemonya oluşturdular. Bu bağlamda militarizm, “etkin bir ordunun iç işleyişinin- üstlere koşulsuz itaat ve sadakat, disiplin, ödevin kutsallığı gibi değer ve kuralların toplumsal- siyasal düzen ve düşünüşe egemen kılınması anlamına gelmektedir” (Laçiner,2002:10).

⁵⁴Birleşmiş Milletler Binyıl Bildirgesi, 6-8 Eylül 2000, http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/mill_decl_turkce.pdf (son erişim tarihi:21.01.2013)

Etimolojik olarak Latince “ askerlik ve savaşa dair” anlamına gelen *militaris*’e dayanan “ Militarizm”(Militarism) kavramını Türkçe’ye “Askercilik”⁵⁵ olarak çevirmek genel kabul gören bir olgudur. Ancak militarizmi “ Askerizm” olarak kullanmak çok daha doğru bir ifade olacaktır. Militarist yapıda ordu, kendi kurallarının kati suretle toplumsal-siyasal düzen ve düşünüşe hâkim kılınmasını öngörmektedir. Burada her askeri yapılanmanın aynı fonksiyon içerisinde faaliyet göstermediğinin ayrıca vurgulanması gerekir. Militarizm, askeri kavram ve değerlerin bir toplumda en üst yeri temsil etmesi ve bu değerlerin sivilleri de içerisine alacak şekilde tüm topluma yayılması anlamına gelir. Bu konunun klasikleşmiş yapıtlarından birisi haline gelen *A History of Militarism*’de Alfred Vagts, “Militarizm, ordular ve savaşlarla bağdaştırılan muazzam bir adet, yaklaşım, prestij, eylem ve düşünceyi harekete geçirir, ama bunların toplam amacı salt askeri amaçları aşar. O kadar ki askercilik, askeri yöntemin amaçlarını engelleyebilir ya da bozabilir de. Etkisi sınırsızdır. Bütün toplumu kaplayabilir, bütün sanayi ve sanatlara egemen olabilir. Askeri yöntemin bilimsel karakterini de yadsıyan askercilik “kast” ve “kült” otorite ve iman niteliklerini sergiler” şeklinde militarizm’i tanımlar (Vagst’dan aktaran Belge,2011:148)

Militarizm, topluma biçim vermeyi amaçlayan bir ideolojidir (Belge,2011:150). Peki, bunu nasıl başarmayı amaçlamıştır? Bu dönüşüm ancak ideolojik bir çerçeve içerisinde mümkündür. Her ne kadar ideolojik yapılanma dönüşümün sağlanmasında kilit bir noktaya sahipse de, içeride yaratılacak ideoloji sahip olunan otoriter zihniyetten bağımsız düşünülemez. Bu nedenle militarizmin görünen öğeleri üzerinden yapılacak bir analiz yüzeysel kalmaya mahkûmdur. İlk bakışta militarizm askeri kurumsallaşmadan hareketle silah, üniforma, disiplin ve baskıyı çağrıştırır. Böylece içyapıda homojenliği, rasyonelliği, tutarlılığı ve gücü ima ederken, dışarıya karşı ise bir tehdittir. Her iki şekilde de karşımızda somut bir “özne” bulunmaktadır. Dolayısıyla militarizm “Militer” kurumlaşmayla çalıştığı

⁵⁵ Ayrıntılar için bkz, Murat Belge, Militarist Modernleşme Almanya, Japonya ve Türkiye,2011:İletişim Yayınları, Ayşegül Altınay, Tabulaşan Ordu, Yok Sayılan Militarizm, *Modern Türkiye de Siyasi Düşünce: Dönemler ve Zihniyetler*, c:9,ss:1245-1258.

durumlar gerçekte özneleşmemiş kişi ve toplumların⁵⁶ sosyopsikolojik beklentilerine gönderme yapar (Mahçupyan,2002:50).

Militarizm söz konusu toplumu bir özne haline getirir ve adım adım toplumun kendisi militer bir rolün taşıyıcısı olarak kimlik kazanır. Bu süreç son kerteye ulaştığında toplumun tümü askeri bir kuruma dönüşür; silah, üniforma, disiplin ve baskı artık tüm toplumun karakter ve yaşama özelliği haline gelmiştir. Öte yandan itaat kültürü toplumun “doğru” yönetilebilmesi açısından gereklidir. Çünkü “itaat, rehberlerdeki bilginin topluma yayılmasının veya tersinden söylersek toplumun bu bilgiye açık olmasının da alt koşuludur. Bu nedenle sürekli ve yaygın bir eğitim ve propaganda faaliyeti yürütülür. Toplum aynı eğitim ve propagandayı teşvik eder, yüceltir⁵⁷ (...) dolayısıyla toplum kendi başına sorunlarını çözme yeterliliğine sahip olamazken; kendi sıradan kimliği ile rehberlerin üstün kimliğini birlikte yaşamaktan ötürü ezilir” (Mahçupyan,2002:52).

3.2.Ulus-Devlet ve Militarizmin Yurttaş Yaratmadaki Rol

Avrupa’da M.S 1500’den itibaren ticaretin yükselmesi sonucu paranın işlevselliğinin de artması, güç dengelerini kral lehine bozmuş ve aristokratları etkisizleştirmiştir. Aristokratlar kendi coğrafyalarına sıkışmış iken, artan ülkesel ticareten en çok krallar kaynak elde etmeye başlamışlardır. Aristokratların toprağa dayalı faaliyetlerinden görece daha esnek kaynaklar sağlayabilen devletler aristokratları güçsüzleştirmişlerdir. Böylece merkezi devletin yükselişi ile “medenileşme süreci” hazır hale gelmiştir (Hooks&Rice,2010:621). İlk olarak Fransız devletiyle başlayan süreçte ortaya çıkan devletler Avrupa da feodalizmi yok etmeye başlamıştır.

⁵⁶ Burada Türk modernleşmesi örnek olarak verilebilir. Daha öncesinden siyasal sisteme “tebaa” ya da “kul” üzerinden bağlı olan ve ilişkilerini bu ağ üzerinden tanımlayan insanlar yeni kurulan ulus-devlette siyasal sisteme “yurttaş” tanımlaması ile bağlıdırlar. Ancak içinde buldukları zihniyet ve ataerkil aile yapısıyla aile içinde bulunan otorite(baba)’ya bağlı olan bireyler, aile kurumu içinde özneleşmemekte ve aynı bireyler siyasal alandaki otorite(devlet)’ye bağlılık içerisine girmektedirler.

⁵⁷ “ Her Türk asker doğar” , “Türkler geleneksel olarak savaşçı bir ulustur”, ya da ordu için söylenen “ Peygamber ocağı” gibi tanımlamalar ile erkek yurttaşların halaylarla, marşlarla ve dualarla askere gönderilmeleri toplumun bu bilgiye açık olduğunun ve bu tarz uygulamalar ile bu olguların nasıl bir ritüele dönüştüğünün önemli kanıtlarıdır.

Modernleşme süreci içinde insanın disiplin altına alınması için okul, aile, ordu gibi kurumlar farklılaşarak yapı değiştirmişlerdir. Bu kurumlar oluşturan yeni yapının dönüşümü ve sürekliliğinin sağlanması için önemlidir. Weber'e göre geleneksel(feodal) yapılar, kendiliğinden itaat etmeye hazır bireyleri sistemli olarak yeniden üretmeden ayakta kalamazlar. Ancak bu itaat üretme sistemi idari, dini, askeri alanlarla sınırlıdır. Oysa yeniçağ ile birlikte yazılı hukuk alanıyla bürokratik idari kurumlar tarafından rasyonel egemenlik tipindeki sosyal formasyonlarla disiplin toplumun tüm alanlarına ve üyelerine yayılmış ve herkesi kapsayan bir sosyal disipline dönüşmüştür (Weber'den aktaran Kardaş,2006:37). Bu İtaat ve disiplin değişiminde esaslı yere sahip olan en önemli kavram hiç kuşkusuz "yurttaşlık" kavramıdır. Feodal dönemde dini, sosyal ve biat kültürü üzerinden tanımlanan ilişkiler, yurttaşlık kavramıyla devlet-birey arasında karşılıklı ödev ve yükümlülükleri tanımlayan ve bunu hukukun garantisine alan bir yapı oluşturmaktadır. "Yurttaşlık, feodal döneme dair tüm yapıların ve bunların üzerine inşa edilen tüm kavramların, kurumları ve kodlamaların dönüştüğü bir döneme aittir. Modernite ve aydınlanma çerçevesinde kişinin devlet karşısındaki konumunun yeniden şekillendiği toplumsal ve siyasi bir olgudur" (Göktürk,2008:25). Bu gün zorunlu askerlik, yurttaşlık kavramından yola çıkarak, devlet-birey arasındaki karşılıklı hak ve ödevlere atıfta bulunarak mevcut zorunluluğu meşrulaştırmaktadır.

Zorunlu askerlik kökensel olarak Fransız Devrimine dayanır. Avrupa da 19. ve 20. yy da hâkim bir görüş olarak karşımıza çıkan zorunlu askerlik bu yönü ile asker alma biçimlerinde farklı uygulamaları da içinde barındırmaktadır. Örneğin Fransa devletinin Devrim Ordusu, Fransa'nın askeri gereksinimlerini karşılamayınca,1793 yılında Fransız yurttaşlarına askerlik yapma zorunluluğu ve hakkı getirildi. Ancak kanundan sonra gönüllü sayılarında ciddi bir azalma söz konusu olunca bu kez 1798 tarihinde Jourdan Kanunu ile sisteme sertlik kazandırıldı ve askerlik tam anlamıyla zorunlu hale getirildi. Bu uygulama diğer ulus-devletler için esin kaynağı oldu. 1812'de İsveç, 1814'te Norveç ve Prusya, 1831'de İspanya ve 1849'da Danimarka da zorunlu askerlik ile ilgili düzenlemeler yapıldı, ardından tüm dünyaya yayıldı (Akgül,2011:27). Aynı şekilde Prusya ordusu da yaşadığı sorunlardan dolayı 1814 yılında çıkardığı Zorunlu Askerlik Kanunu ile 1-3 yıl arasında erkek nüfustan asker temini yapmış, bu eğitimi düzenli ordu düzeyinde

örgütlemiştir. Böylece bugünde pek çok ülkede kullanılan sistem ile hem uzman bir askeri topluluk mevcut olmakta hem de olası durumlarda toplanacak eğitimli bir askeri grubun önü açılmaktadır (Suavi,2009:32).

Oluşturulan yeni ulus-devletlerin bir ayağını da milliyetçilik oluşturur. Milliyetçilik hareketinden ayrı bir ulus-devlet düşünülemez. Bu oluşumun bütünleştiricisi mayası ise askeri ideoloji ve zorunlu askerliktir. “Ordular ulus-devlet kuruluşunun ve “milli övünçlerin” simgesi olarak, milliyetçi ideolojiler de özel bir role sahiptirler. Kurtuluş/kuruluş savaşları, vatandaş ordularının teşkili ve zorunlu askerlik, milliyetçilik ve ulus devletlerin doğumuna refakat eder”(Bora,2002:66). Ulus- devletin ihtiyaç duyduğu ordu tipi “zorunlu askerlik” uygulaması ile sağlanır. Bu uygulamanın amacı, ulus –devlet yaratma düşüncesi ile oluşturulmak istenen tek ulus ideolojisidir. Askere alınan kişilerin dini, etnik kökeni, sınıfsal yapısı göz önüne alınmadan tek tip üniforma içerisinde, katı kurallara tabi olacak bir şekilde eşitleniyor ve harmanlanması sağlanıyor. Askere alınan bir kişinin, yurttaş olmasından kaynaklı birçok hakkı kullanılamaz hale gelmektedir ve bir anlamda “yurttaşlık kimliği” askıya alınmakta ve onun yerine “asker kimliği” verilmektedir. Bu tür ordularda hâkim ideoloji, vatanın her şeyden önce geldiği, vatan için ölmenin bir şeref olduğu gibi ritüellerdir. Bu ritüeller askere ölme, öldürme öldürmeme konusunda bir ayırım sunmamaktadır. Ordu, öldürmenin meşru sayıldığı yegâne alanlardan birisidir.

3.3. Zorunlu Askerliğin Reddedilmesi Ve “Vicdani Ret”

3.3.1. Vicdani Ret; Kavramsal ve Hukuki Çerçevesi

Genel olarak vicdani ret, pozitif hukuk normlarının ahlaki değerler ile çakışmasının bir ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Geniş anlamıyla var olan yasaya uymamayı, diğer bir ifade ile yasanın yap dediğini yapmamayı içermektedir. Tüm bu uyumsuzluk ahlaki ve dini temeller üzerinden şekillenir. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, pozitif hukuk kurallarına uymama halinin asıl kurgusunu sivil itaatsizlik tayin eder. Vicdani ret, askeri yapılar içerisinde yer almamayı, silah tutmamayı ve bu bağlamda insan ölümüne yol açacak bir kurumsallık içerisine girmek istemeyenlerin

seçmiş olduğu bir itaatsizlik türüdür. “ Ahlaksal bir tutum olarak vicdani ret, yasanın adillğini sorgulayan bir edim değil, yasaya uymanın kendi vicdanında yaratacağı yabancılaşmayı ilan eden bir edimdir” (Toker,2008:84). Vicdani ret insanın iç yolculuğu ile doğrudan alakalı bir olgudur. Bu olgunun kazanılmasında insanın sahip olduğu birçok kimlik doğrudan ya da dolaylı olarak vicdanına etki eder. Burada vicdanın daha sonradan kazanılan bir şey olduğuna yönelik bir açıklama yapmıyoruz. Dinsel tercihlerimizin, cinsiyetimizin, siyasi görüşümüzün var olan vicdani kanaatler üzerinde şekillendirici bir etkisinin olduğunu söylüyoruz. Bu yönüyle vicdan bireyselliğin ön plana çıktığı ve toplumsal iyinin dışında kalan bir olgudur. Arendt’in dediği gibi, “ vicdan her zaman apolitiktir(...) Vicdan bireysel benlik ve onun bütünlüğü için ürperir” (Arendt,2008:84). “Vicdani ret, bireyin kendi benlik duygusunda “kötü” olarak tanımlanan bir edimi gerçekleştiremeyeceği bilincine dayanır(...) Vicdani ret uyulması reddilen bir yasanın haksızlığını ya da adil olmamasını değil, bir kötüyü yapmayı buyurmasını merkeze alan bir tutumdur. Ahlaksal kötü ve toplumun ortak iyisi arasındaki gerilimde açığa çıkan bu tutum, örneğin toplumun bekası için savaşmak gerekliliği şeklindeki ortak “iyi” ile insan öldürmenin kötü ya da günah olduğunu ilan eden bir ahlaksal tutum arasındaki karşıtlıkta tanımlanacaktır. Vicdani retçi, kendi benlik duygusuyla insan öldürme kötülüğünü yapamayacağı için savaşma ödevini yerine getiremeyeceğini ilan eder; burada söz konusu olan savaşı engelleme değil, bireyin kendi vicdan kuralları gereği bu savaşta yer alamayacağını beyandır” (Toker,2008:82). Bu beyan üzerine egemen devletin zor kullanma araçlarını seçmesi ve vicdani kanaati tanımaması bir insan hakkı ihlali olarak nitelenmektedir. Thoreau, devletin zor kullanma araçlarına ve genel tutumuna bir eleştiri olarak şu soruları sorar,“ İnsan vicdanını bir an için ya da bir nebze olsun yasa koyucuya devretmeli midir? Eğer devretmeli ise her insanın neden bir vicdanı vardır?” (Thoreau,2001:31). Görüldüğü gibi hem Arendt hem de Thoreau, vicdani reddin bireyselliği üzerinde durur ve toplumsal iyinin yani devletin genel politikasının bu noktada atıl kalması gerekliliğini vurgularlar. Bu kabul, demokratik ve liberal bir devletin bireycilik öğretileri üzerinde şekillenebilecek bir kavram olarak kendisini göstermektedir ve ancak bu sayede vicdani ret tanımlanabilirliğini sağlayabilecektir.

Bu görüşler ışığında aktivistler vicdani reddin farklı uygulamalarını sergilemektedirler. Askerliğe yönelik olarak iki farklı vicdani ret uygulaması ortaya çıkar. Savaşın ve askerliğin tüm yapısına ve hizmetine karşı çıkan "tümünden vicdani retçiler" (total conscientious objectors) ile kitle imha silahları ya da nükleer savaşlar gibi çok daha özel ve insan ırkını tehlikeye sokacak savaş tiplerine yönelik olarak sergilenen "seçici vicdani retçiler" (selective conscientious objectors) şeklinde. "Tümünden retçiler her türlü askerlik hizmetine karşı çıktıkları gibi alternatif hizmet programlarında yer almayı da reddetmektedirler. Buna karşın seçici retçiler silah kullanmayan, hayat kurtarmaya yönelik askeri birimlerde hizmeti kabul etmektedirler" (Coady'den aktaran Eren,2006: 105).

Savaş yapıcılarının ve çıkarıcılarının en iyi bildikleri şey belki de savaşı çıkaracakları zaman bu savaş için gerekli olan asker ve mühimmat temini sorununun nasıl çözüleceği olmuştur. Bu yolla ilk kez Fransa da uygulanmaya başlanan zorunlu askerlik ile bu sorunun asker boyutu çözülmüş gibi görünmekteydi. Zorunlu askerlik uygulaması, içinde barındırdığı "zorunluluk" unsuru ile farklı yollara başvurmayı da kendi içinde üretmiştir. Askerden firar etmek ya da hiç gitmemek bu çıkmazın birer ürünü olarak karşımıza çıkar. Bu yönü ile vicdani ret aslında zorunlu askerliğin bir fonksiyonudur. Çok kısa bir açıklama ile söyleyecek olursak tanımlanmış bir askerlik fonksiyonunda zorunlu askerlik bağımsız değişken olarak karşımıza çıkmakta ve bu fonksiyonun sonucunda bağımlı değişken olan vicdani ret fonksiyonunun çözümünü oluştursa da bizim konumuzda problemin başlangıcını temsil etmektedir. Sistemin kendisi böyle bir olguyu yaratmaktadır ve çözümü de yine kendi içinde aramalıdır.

Zorunlu askerlik ile devletin genel tutumunun bir soruna dönüştüğünü belirten Bröckling, tüm erkekleri askere almayı düşünen bir devlet zihniyetinin buna direnenlere karşı bir uygulamaya gitmesi kaçınılmazdır diye belirtir. Bu yaptırımlar idam cezasından, askeri hukuk yaptırımlarına ya da sivil-yedek hizmetin tesisine kadar uzanabilir (Bröckling,2008:70). Temel vurgu ise "vatana ihanet" ya da "askerlikten soğutma" üzerinedir. Askere gitmemenin "vatana ihanet" olduğuna yönelik tespitte karşı çıkan Taha Parla şunları vurgulamaktadır, " Her türlü siyasi-idari organizasyon topluma ve insan türünün bireyine hizmet için vardır; tersi doğru değildir. Askerlik görevi vatan görevi olmadığı için, metafizik bir vatana/millete/devlete, hem de silahlı ve öldürmeli, bir görevden değil, topluma/

kamuya/insanlığa görevden söz edilmelidir. Askerlikten, ki adam öldürme sanatı/ fiili/ eğitimidir, soğutmak suç olamaz; asıl askerliğe ısındırmak insanlık suçu sayılmalıdır” (Parla,2008:96).

Askerlik hizmetine karşı çıkışın ilk kurumsal tepkisinin George Fox tarafından 17.yy da kurulan ve Protestanlığın bir kolu olan Queker adlı dini harekette somutlaştığı görülür. Bu hareketin özünde yatan anlayış dini ve ahlaki inançlara ters düştüğü gerekçesi ile askerlik hizmetinin reddedilmesidir. Ayrıca bu yapılanma askerlik hizmetinin dışında alternatif hizmetlerinde yapılabileceğini bundan 4 yy önce dile getirmiştir (Anbarlı,2006:249). Tarihsel olarak somutlaşan bu ilk örnek başta tartıştığımız hukuk ile ahlakın çatışabileceğine yönelik sorunun da kavramsallaşmasıdır. Bu bağlamda içinde yaşadığımız ulus-devletin aşırı teknikleşmiş boyutu ve kuralcılığı göz önüne alındığında bu teknikleşme içinde insan olmamızdan kaynaklı eylemlerimizin sıkıştığı ve baskı altında alındığını görmekteyiz. Bu konu üzerine Tolstoy “Vatanseverliğe Karşı” isimli eserinde iki insanın konuşarak bir sonuca varmaktadır. İlgili konuşmayı bütünlük sağlaması açısından direkt olarak aktarıyoruz;

Gavrila [uşak ve asker yedeği]: Evet, Mişenka, sevgili küçük efendim, hoşçakal! Tanrı bir daha görüşmemize izin verecek mi acaba?

Mişa [efendisinin küçük oğlu]: Gerçekten gidiyor musun?

Gavrila: Tabii! Savaş var ve ben de yedekteyim.

Mişa: Kimle savaş? Kim kime karşı savaşıyor?

Gavrila: Tanrı bilir! Benim anlayacağım şey değil. Gazetelerde bir şeyler okudum, hepsini anlayamıyorum. Avusturyak’ın gücendiğini söylüyorlar, bizimkiler şeyleri tuttu diye –neydi adları. . .

Mişa: Ama sen niçin gidiyorsun? Çarlar dalaştıysa, bırak savaşı onlar yapsın.

Gavrila: Nasıl gitmeyeyim? Çar, Anavatan ve Ortodoks Dini için.

Mişa: Ama gitmek istemiyorsun, değil mi?

Gavrila: Kim karısı ve çocuklarını bırakmak ister? Hem niye böyle iyi bir yerden ayrılmak isteyeyim?

Mişa: Öyleyse niye gidiyorsun? Onlara, gitmek istemediğini ve gitmeyeceğini söyle. Ne yaparlar sana?

Gavrila (güler): Ne mi yaparlar? Zorla sürükleyip götürürler!

Mişa: Ama kim seni sürükleyip götürür?

Gavrila: Benim gibi adamlar tabii –emir altındaki adamlar!

Mişa: Senin gibi adamlarsa, niye seni sürükleyip götürürler?

Gavrila: Kumandanların emri. Emirler verilir ve insan sürüklenip götürülür.

Mişa: Ya onlar da reddederse?

Gavrila: Ellerinden gelmez.

Mişa: Niye gelmez?

Gavrila: Niye mi, çünkü... Çünkü kanun böyle.

Mişa: Ne tür bir kanun?

Gavrila: Acayip acayip ,şeyler söylüyorsun! Seninle fazla çene çaldım. Semaverî son kez hazırlamamın zamanı. (Tolstoy,2007:13).

Tolstoy bu konuşmalarda dinin, siyasetin, psikolojinin ve sosyal yaşamın belli odaklarca manipüle edildiğinden ve insanların da buna uymak zorunda kaldığından bahsetmektedir.

Daha önceki bölümde militarizmin neye hizmet ettiğini açıklamıştık. Bu bağlamda militarizme karşı olmak, yukarıda da açıklanan insanlık halinin şiddet, zor, baskı, manipülasyon ve tahakkümden kurtulması anlamına gelir. Gerçektende insanlık halini korku, tahakküm ve baskı altında yaşamak olarak değil de, dayanışma, özgürlük hali olarak değiştirmek için militarizme topyekûn bir karşı çıkış gerekir. Çünkü korkunun egemen olduğu, ortak yaşamı belirleyen güç ve kontrol olduğu ve bu nedenle şiddetin tüm formlarıyla insanlar arası ilişkiye yayıldığı bir toplumsallıktan farklı türde bir biraradacılık için militarizme karşı çıkmak ve vicdani reddi savunmak bir zorunluluk olarak görülmektedir. (Toker:2006:28). Devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerinde aç gözlülüklerinden kaynaklı olarak dünya kaynaklarının kullanımında ki adaletsizliğin çözümünde daha duyarlı davranmaları

ve aynı dünyada ortak yaşayabilmeyi düşünebildiklerinde bu durum sorunları diplomasiyle çözebileceklerine inanmalarına yol açacaktır. Böylesi bir ortamda silahlara gerek kalacak mıdır? Ya da olayı birde tersinden düşünelim. Savaşacak insan bulamadıklarında, devletler, diplomasi yoluna gitmek zorunda kalmayacaklar mıdır? Bu bağlamda şu ünlü sloganı tekrarlayalım; “Başka Bir Dünya Mümkün”.

3.3.2. Vicdani Ret ve Uluslararası Hukuk

Vicdani ret kişinin ahlaki tercih, dini inanç, felsefi görüş ya da politik nedenlerle askeri eğitim ve hizmette bulunmayı, silah taşımayı ve kullanmayı reddetmesidir (Kardaş,2006:39).

Uluslararası Af Örgütü ise Vicdani retçi’yi Şöyle tanımlar;

“Vicdani ya da geçerli bağlılığından dolayı silahlı kuvvetlerde görev almayı ya da savaşlarda ya da silahlı çatışmalarda doğrudan ya da dolaylı görev yapmayı reddeden kişi. Bu, bütün savaşlara katılmayı reddetmese bile, bir savaşın amaçları ya da yürütülme biçimine katılmadığı için reddetmesini de içerir. Ayrıca vicdani reddini kaydedemeyen ya da kaydetmeyi reddeden ve sivil alternatif hizmetini yapamayan ya da yapmayı reddedenleri de düşünce mahkûmu olarak kabul eder. Ayrıca vicdani nedenlerden dolayı askerlik hizmetinden muaf olmayı sağlayacak makul adımları atmasına rağmen izinsiz olarak silahlı kuvvetlerden ayrıldıkları için hapsedilenleri de düşünce mahkûmu olarak kabul eder⁵⁸.

Devletlerin bu tutumlarına karşılık olarak Avrupa müktesebatına uygun olması açısından Avrupa Konseyi, üyeleri arasında daha sıkı bir birliğin kurulabilmesi, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygının Avrupa Konseyi üyesi devletlerin ortak mirası olduğu vurgusunu da yaparak şunları belirtir; “ Zorunlu askerlik hizmetine karşı vicdani ret hakkının bütün Avrupa Konseyi üyesi ülkelere tanınması ve ortak ilkeler uyarınca düzenlenmesi arzusuyla; Zorunlu askerlik hizmetine karşı vicdani retçiliğin henüz tanınmadığı bazı üye ülkelerde, ilgili fertlerin durumlarını iyileştirmek amacıyla belirli tedbirlerin alındığını ifade ederek, Üye ülke hükümetlerine, henüz yapmamışlarsa, milli hukuklarını ve

⁵⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz, Uluslararası Af Örgütü 09.12.2005 tarihli raporu.

uygulamalarını(...) ifade edilen ilkeler ve hükümler doğrultusunda düzenlemelerini tavsiye eder”⁵⁹. Görüldüğü üzere Avrupa Konseyi vicdani reddi bir hak olarak tanımakta ve yıllardır iç egemenliğe müdahale edilmelimi, edilmemelimi tartışmalarının içinde ciddi bir tavsiyede bulunmaktadır.

Avrupa Konseyinin bu tavsiye metninden kısa bir süre sonra, 1989 yılında Avrupa Parlamentosu (AP) benzer bir görüş bildirmiş ve üye devletlere vicdani reddi tanımaları yönünde çağrıda bulunmuştur. Karar metninde, “özgürlük ve toplumun tüm üyelerine eşit davranma ilkesine tamamen saygıyla, askere alınan herkesin, silahlı veya silahsız askeri hizmeti, vicdan temelinde herhangi bir zamanda reddetme hakkını garanti etmeye” yönelik hukuki düzenlemeleri yapmaya sevk etmektedir. AP’nin bu kararı ile silahsız askeri hizmetin de vicdani ret kapsamına aldığını söyleyen Çınar, AP’nin total retçilere de saygılı olunmasının gerekliliği üzerinde durduğunu söylemektedir (Çınar,2007:98).

Tüm bu red nedenleri vicdani neden olarak kendisini gösterir. Bu nedenle bu hakkın doğrudan doğruya din özgürlüğünün kullanılmasıyla ilgili olduğu ilk bakışta göze çarpsa da, uygulamada böyle olmadığı ve çok farklı olaylarda çok farklı yorumların ve kararların verildiği, verilen kararlarında sadece dini inanca dayandırılmadığı bilinmektedir. Bu bakımdan uluslararası sözleşmeler, raporlar ve mahkeme kararları ciddi bir içtihat geliştirmiş ve referans kaynağı oluşturmuştur. İnsan Hakları Komisyonu, “ askerlik hizmetinin vicdani reddinin dini, ahlaki, etik, insani ya da benzer güdülerden kaynaklanan köklü kanaatler de dâhil olmak üzere vicdani ilke ve gerekçelerden türediğini”⁶⁰ belirterek vicdani reddin dayanaklarının çeşitlenmesine yönelik önemli bir görüş bildirmiştir.

Diğer taraftan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin vicdani reddin tanınması yönünde bir düzenlemesi bulunmadığı için, bu sözleşme hükümlerine dayanılarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)’nde açılan davalarda mahkeme vicdani ret tanımlamasını 4. ve 9. madde hükümlerine göre belirlemektedir. 4.madde “kölelik ve zorla çalıştırma” başlığını taşıyarak, 9.madde “düşünce, vicdan ve din özgürlüğü” başlığını taşımaktadır. Mahkeme yapmış olduğu bir açıklamada 9.madde hükmünden

⁵⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi’nin R(87) 8 sayılı Tavsiye Kararı(9 Nisan 1987)

⁶⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz, İnsan Hakları Komisyonu 1998/77 sayılı kararı.

ne anlaşılması gerektiğini belirtmiştir. Bu açıklamaya göre 9.maddede geçen, “düşünce, vicdan ve din kelimeleri ile ifade edilen değerler her türlü bireysel fikir ve tercih değil; fakat belli bir düzeyde kudret, ciddiyet, bütünlük ve öneme sahip görüşler; dini ve felsefi, ideolojik inançlar; bir bütün olarak bireyin iç âleminde yer alan kanaatler” olarak açıklamaktadır(Gözübüyük&Gölcüklü,2007:272). Mahkeme bu görüşü ile daha önce sıkça örnekler verdiğimiz diğer kararlarda olduğu gibi vicdani reddin gerekçelerini genişletmiş ve birçok sebepten dolayı vicdani reddin savunulabileceğine yönelik bir içtihat geliştirmiştir.

Vicdani reddin temel kurgusunu oluşturan dini inanışların neler olduğuna yönelik kapsamlı bir açıklamayı Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi yapmıştır. Komite ilgili yorumunu Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 18.maddesine dayandırır. Komite, 18. maddenin, teist, non-teist ve ateist inançları da koruma altına aldığını belirtir. Bu maddenin uygulanma çerçevesi geleneksel dinler ya da kurumsal bir karakteri olan inançlar ve dinler ile geleneksel dinlere benzer uygulamaları olan inançlarla sınırlı değildir. Komite aynı zamanda yeni oluşturulan cemaat ya da inançların da bu kapsamda değerlendirilmesi gerektiğini belirtir ve bu durumun aksinin endişe yaratacağını söyler⁶¹.

3.3.3. Vicdani Ret Ve Alternatif Hizmet

Vicdani ret olgusunun ortaya çıkardığı en uzlaşmacı hareket belki de alternatif hizmet talebidir. Dinsel, politik ya da felsefi inançlar bağlamında askerlik hizmetini reddedenlerin, yurttaşlık ödevlerini yerine getirebilecekleri alternatif hizmet alanlarının oluşturulması, bu sorunun sistem içerisinde daha yumuşak bir geçiş ile çözülmesi açısından önemlidir. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, bu söylemler ile meşru göstermeye çalıştığımız “alternatif hizmet” uyarlaması, zorunlu askerliğin hala kaldırılmadığı devletler için yine alternatif bir çözüm yolu gibi

⁶¹ Ayrıntılı bilgi için bkz, Human Rights Committee, General Comment No. 22: The right to freedom of thought, conscience and religion (Art. 18) : . 30.07.1993. CCPR/C/21/Rev.1/Add.4, General Comment No. 22. <http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/0/9a30112c27d1167cc12563ed004d8f15>

durmaktadır.⁶² Aksi halde, askerlik hizmeti karşısında yine yasal bir zorunluluk ile alternatif hizmetin dayatılıyor olması, bir hegemonik yapının yıkılıp, ardından yeni bir hegemonik yapının kurulması anlamına gelir ki, sivil alternatif hizmetin bu anlamda bir sınırının olmadığı gibi; bu yapı zorunlu askerliğinde sistemde yine devam etmesini mümkün kılar.

“Alternatif Hizmet” ya da “Sivil Hizmet”, vicdani reddini açıklayan yurttaşın askeri ya da idari başka bir yapılanma içerisinde farklı bir hizmet alanında çalışması ve bu yolla yurttaşlık görevini yerine getirmesi anlamına gelir. Bu hizmet şekli askeri yapılanma içerisinde daha arka planda var olan(örneğin, temizlik, bakım onarım birimleri, berber, mutfakçı, depocu vs.)⁶³ işlerin yapılması olabileceği gibi, tamamen askeri yapılanmanın dışında (huzur evleri, bahçivanlık, hasta bakımı vs.) gözükten hizmetlerde olabilmektedir.⁶⁴ Burada demokratik ve insan haklarına saygılı olan bir devletin tutunacağı tavır; vicdani reddini açıklayan retçi'nin hangi gerekçe ile reddini açıklamış ise ona uygun en iyi alternatif hizmet alanının seçilmesi yönünde olmalıdır.

Uluslararası sözleşmelerde ve önemli bazı uluslararası kurumların kararlarında alternatif hizmete yönelik açıklamalar bulunmaktadır. Avrupa Konseyinin R(87)8 sayılı tavsiye kararının “Temel İlke” başlığı altında alternatif hizmete yönelik olarak şu açıklama yer alır, “ Zorunlu askerlik hizmeti olduğu halde, vicdani sebepler ile silah kullanmayı reddeden herkes, tavsiye kararında belirtilen

⁶²Örneğin Avrupa Konseyine Üye olan 47 ülke içerisinde 27'sinde zorunlu askerlik uygulaması mevcuttur. Ancak zorunlu askerliğin devam ettiği bu 27 ülkenin 25'inde aynı zamanda alternatif hizmet şeklinde bir hak olarak tanınmış ve ilgili kurumlar görevlendirilmiştir.

⁶³ Bu hizmet şeklinin, askere gitmeyi kabul eden ancak silah tutmayı reddeden vicdani redçiler için uygun olduğunu söyleyebiliriz. Ancak yapılan yasal düzenlemeler ile devletlerin askeri kışla içinde kamuflaj ve silah olmadan da çalıştırma gibi bir çözüme gitmesi mümkündür. “Ama asker eşinin saçını kesen sivil bir berber, askeri üniformalı olandan daha az militarize olmuş değildir. Bu nedenle vicdani redçilere militarizasyonla hiçbir surette ilgisi olmayan sosyal hizmet alanları sunulmalıdır”(Halil Savda) Ayrıntılı bilgi için: <http://www.barisicinvicdaniret.org/?p=100>

⁶⁴ Türkiye’de her ne kadar vicdani red esaslı alternatif hizmete uygun bir örnek olmasa da, bazı yapıların belirlenmesi ve bunun üzerine politikalar geliştirebilirliği artırması için bir uygulamadan bahsetmeyi faydalı görüyoruz. Bu hizmet şekli askerliğini öğretmen olarak yapacakların belirlenmesi ile ilgilidir. Bu hizmet şekli kaynağını, 21.6.1927 gün ve 1111 sayılı Askerlik Kanunu'nun 5. maddesine dayanılarak hazırlanmış olan, Askerlik yükümlülüğünü MEB Emrinde Öğretmen Olarak Yerine Getirecekler Hakkında Yönetmelik (Resmi Gazete,6.7.2005- 25867)'den alır. Bu yönetmelik 1 Haziran 2012 tarihinde yayınlanan 28310 sayılı Resmi Gazete ile değiştirilmiştir. Türkiye’de vicdani redde yönelik bir düzenlemenin olmadığı hatırlandığı da, ileride bu alanda yapılacak bir düzenleme ile bu hizmet biçimi, çok sınırlı bir alana sahip olsa da, vicdani red kapsamında yeniden ele alınarak formata uygun bir hale getirilip örnek bir alternatif hizmet modeli ortaya konabilir.

şartlar dâhilinde hizmetten muaf tutulmalıdır. Bu kişilerin bunun yerine alternatif hizmet görmesi zorunlu kılınabilir”⁶⁵. Metinden de anlaşılacağı üzere temel vurgu, zorunlu askerliğin olduğu bir sistemde, yine zorunlu bir alternatif hizmetin oluşturabilirliği üzerinedir. Metnin devamında “alternatif hizmet” başlığı altında, bir alternatif hizmet modelinin ne tür özelliklere sahip olması gerektiğine yönelik detaylı bir açıklama yapılmıştır. Konsey kararına göre bir alternatif hizmet şu özelliklere sahip olmalıdır:

- Alternatif hizmet eğer olacaksa, kural olarak sivil bir karakterde ve kamu yararı için olmalıdır. Bununla birlikte devlet, sivil hizmete ilave olarak, yalnızca tek red nedeni olarak silah kullanmayı göstermiş vicdani retçiler olmak üzere, silah kullanmayı gerektirmeyecek askeri vazifeler öngörülebilir.
- Alternatif hizmet cezai bir yaptırım karakterinde olmamalıdır ve süresi de askeri hizmete kıyasla makul sınırlar içinde olmalıdır.
- Vicdani retçilere, askerlik hizmeti görenlere kıyasla daha az sosyal ve maddi haklar tanınmaz. Askerlik hizmetini istihdam, kariyer ya da emeklilik hususlarında dikkate alan kanun ve yönetmelikler alternatif hizmet içinde geçerli olmalıdır.

Alternatif hizmetin uygulamada ortaya çıkardığı- daha doğrusu hizmetin kendisinin değil uygulayıcısı olduğu devletin çıkardığı- en büyük sorunlarından birisi, hizmet süresinin zorunlu askerlik süresinden daha uzun tutulmak istenmesinden kaynaklanmaktadır. Birçok ülkede alternatif hizmet süresi, zorunlu askerlik süresinin iki veya üç katı gibi bir süreye karşılık gelmektedir. Örneğin, Avusturya’da zorunlu askerli süresi 8 ay iken, alternatif hizmet süresi 12 ay, Sırbistan’da zorunlu askerlik süresi 4 ay iken, alternatif hizmet süresi 10 ay, Finlandiya ‘da zorunlu askerlik süresi 6 ay iken, alternatif hizmet süresi 13 ay, Yunanistan’da zorunlu askerlik süresi 12 ay iken, alternatif hizmet süresi 23 ay’dır.

⁶⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi’nin R(87) 8 sayılı Tavsiye Kararı(9 Nisan 1987)

Bunun yanında her iki hizmetinde süresini eşit tutan ülkelerde vardır. Örneğin, Arnavutluk da her iki hizmetinde süresi 12 ay, bunun yanın da Danimarka’da her iki hizmetinde süresi 9 ay, İsveç’de her iki hizmetin süresi ise 7,5 ay ile sınırlıdır.⁶⁶

Görüldüğü gibi devletler alternatif hizmeti kabul etmeyle birlikte, bu hizmet türünü zorlaştırmaya çalışmışlardır. En uygun araç olarak da hizmet sürelerinin çok daha uzun tutulmasını öngörmüşlerdir. Bu yöntemle, alternatif hizmete yönelenlerin bir anlamda caydırılması amaçlanmıştır. Alternatif hizmet sürelerinin uzun olmasına yönelik olarak birçok başvuru ve olay inceleyen BM İnsan Hakları Komitesi 1999 tarihinde verdiği bir karar ile hizmet sürelerine yönelik olarak önemli bir açıklamada bulunmuştur. Karara göre alternatif hizmetin zorunlu askerlik hizmetinden daha uzun olabilmesinin koşulu, “söz konusu hizmetin doğası ya da bu hizmeti gerçekleştirmek için alınması gereken özel bir eğitim gibi makul ve nesnel bir ölçüte dayanması” şeklinde bir şart öngörülmüştür.

23 Mayıs 2001 yılın da 1518 sayılı Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi adına Daimi Komite tarafından kabul edilen Tavsiye Kararında Komite, “ ne caydırıcı ne de cezalandırıcı bir niteliği olmayan tamamıyla sivil içerikli bir alternatif hizmet servisi olmalıdır” şeklinde bir görüşe yer vermiştir. Alternatif hizmetin kabul edilebilir bir süresinin olması adalet için gereklidir. Ayrımcılığın yapılmadığı, ötekileştirmenin olmadığı ve yapılan uygulamalarla yasal bir ceza çektirme mekanizmasının işletilmediği bir sistem temel bir haktır.

3.3.4. Vicdani Ret Ve Feminist Yaklaşımlar

Kurulan modern devletler sahip oldukları ordularını da yeni sisteme uygun olarak modernize etmişler ve ulus-devlete en uygun ordu formatı olan zorunlu askerlik ile de bu yapıyı kuvvetlendirmişlerdir. Daha önceki bölümde açıklandığı üzere modern ordular içlerinde militer yapıları barındırırlar ve bu militer yapıların en üst formu olan militarizm, sahip olduğu ideoloji çerçevesinde ilk olarak erkekleri hedef almaktadır. Ordu içerisinde geçirilen sürede yüklenen “savaşçı”, “korumacı” ve “himayeci” kimlikler ile sivil yaşama dönen erkekler, toplumsal ilişkilerinde de-

⁶⁶<http://haber.gazetevatan.com/vicdani-ret-diger-ulkelerde-nasil-uygulaniyor/410974/1/gundem> (son erişim tarihi: 10.07.2012)

özellikle kadınlar üzerinde- disipliner bir kurku oluşturmaktadır. Yapılan araştırmalardan edinilen bulgular sürecin bu şekilde işlediğini gün yüzüne çıkarmaktadır. Erkeğe verilen korumacı rol ile erkek, devlet içinde farklı bir konuma gelir ve devletin korunması ya da yönetilmesi cinsiyetleştirilmiş olur. Burada özellikle belirtilmesi gereken olgu, toplumsal cinsiyetin tüm bu sürecin yaşanmasında başrolü oynadığı gerçeğidir. Kadının pasifleştirildiği bir toplumsal bellek tüm ideolojisi ile kurumlara da yansımakta ve ters yönde bir ilerleme sağlamaktadır. Bu oluşum üzerine feminist kuramcılar, “erkeklerin modern devlette karar alma konumlarına yükseldiklerini ve elde ettikleri bu konumla, kadın haklarını, emeğini ve cinselliğini de düzenleyebildikleri” ni belirterek, ulus-devletin erkek egemen yapısına işaret etmişlerdir (Akgül, 2011:42).

Militarist yapı ilk başta erkeği kendi ideolojisi bağlamında eğitir ve bu ideoloji toplumsal yaşam içinde güdüleme imkânını da yine mevcut kurumlar vasıtası ile kolaylaştırarak erkeğe verir. Bu yönü ile feminist vicdani retçilerin, red’lerinin arkasında yatan temel gerekçe, militarizmin cinsiyet ayrımcılığını körüklemesi ve erkek odaklı bir yapı kurmasıdır ki, bu zaten feminist teorinin özünü oluşturur. Kurulan modern devlet cinsiyet ilişkilerini de yeniden üretmiş ve kadın ile erkeğe farklı roller yüklemiştir. Kadının militer sistem içindeki rolü kendi bireyselliği ve hayat anlayışı ile değişik suretler göstermiştir⁶⁷. Ulus-devlet içerisinde kadının rolü ona atfedilmiş birçok olgu üzerinden işler. Kadınların sahip olduğu doğurganlık özelliği hem biyolojik olarak toplumu sürekli yeniden üretir hem de toplum içerisinde yaratılan kültürel değerlerin bir sonraki kuşağa aktarımını sağlar. Oluşan bu döngünün sürekli olarak kurgulanması ise militarizmin görevidir. Askere giden erkekleri doğuran, büyüten ve onları vatan için yetiştiren kadınlardır. Kadınlar bu yönü ile “ ‘Milletin anaları’ ya da ‘milli ruhun temsilcisi’ gibi sıfatlarla kültür taşıyıcıları haline dönüşürler. Erkeklerin vatanı savunan birincil özneler, kadınların da vatanla özdeşleştirilmiş savunulması gereken pasif nesnelere olarak

⁶⁷ Örneğin I.dünya savaşında İngiliz kadınları, erkeklere karşı zorunlu askerliği savunan “Beyaz Tüy” kampanyası başlatmışlardır. Sokakta sivil giyimli, erkeklere verdikleri beyaz tüyleri bir aşağılama aracı olarak kullanmışlar ve bu sayede erkekleri askere gitmeleri yönünde etkileyebileceklerini düşünmüşlerdir. Görüldüğü gibi kadınlarda kendi içlerinde farklı rollere bürünmüş ve erkeklerin devam etmekte olan politikaları üzerinde onlardan yana bir etki sağlamaya çalışmışlardır. Bu yönü ile “askerlik hizmetinden kaçınan bir erkeği yaygın olarak kabul gören erkeklik kodlarına uymamak ile suçlayan her kadın, orduya asker kazandırmada devlete yardımcı olabilir” (Enloe,2008:104).

kurgulanmasına neden olur. “ Bunun sonucu olarak erkekler yüceltilir. Yani erkek kimliğinin kurgulanması için askerliğe ihtiyaç duyarlar. Kendi kimliklerinin tanımını kadınlara egemenlikleri üzerinden okurlar. Askerlik dili erkekliği yüceltir; kadınlığı/kadınları horlar” (Gedik,2006, p:5).

Ulus-devlet yapılanması içerisinde yer alan kadın ve erkeğin vatandaşlık tanımlamalarında aksaklıkların var olması bu iki cinsiyet arasındaki farkında aslında nasıl bir projelendirme üzerinden işlediğini gözler önüne sermektedir. Erkeklerin vatandaşlık hizmeti üzerinden askere gitmeleri ve kadınlara bu vatandaşlık hakkı üzerinden ikincil bir rol biçilmiş olması devletin ana kurgusunda erkeğin olduğunun bizzat göstergesidir. Afsaneh Najmabadi'nin belirttiği gibi “modern uluslar çoğunlukla aile metaforlarıyla tahayyül edilir. Ulusal cemaatin, bir erkek kardeşler birliği olarak inşa edilmesi, milliyetçilik ruhunun yaratılmasında erkek bağlarının merkeziliğine ve kadınların toplumsal sözleşmeden dışlanmasına işaret etmektedir.” (Gedik,2006,p:4). L.Marshall'ında ifade ettiği gibi, “ataerkil devrin başlangıcından beri kadınlar savaşın ganimetleri olarak düşünülmüştür. Kadınlar bu tarihsel süreçlerde köle olarak satılmış, bir hediye eşyası gibi görülüp hediyelere konu olmuş ya da tecavüzlere uğramıştır. Modern erkek egemen düzende kadınların vatandaşlığa “birey” olarak değil, kadın olarak dâhil edilmeleri vatandaşlığın eşit oluşturulmadığı gibi kadınların farklılıklarının da yok sayıldığı katmanlı bir eşitsizlik söz konusudur” (Yücel,2009,p:24).

Görüldüğü gibi kadınlar için bir zorunlu askerlik uygulamasının olmamasına rağmen neden vicdani retçi olduklarının cevabı genel olarak militarist yapılanmaların dönüp dolaşip onların hayatlarını baskılamasından dolayıdır. Bu yönü ile Türkiye’de ki birkaç kadın vicdani retçi’den biri olan İnci Ağlagül ile Ferda Ülker’in açıklamaları ülkemizde vicdani rettin nasıl anlaşıldığını bizlere göstermektedir. İnci Ağlagül’ün vicdani red açıklaması şu şekildedir;

“Her yanım öldürme eğitimi almış insanlarla çevrili, askerliğin ve askeri anlayışın yaşamımın her noktasında herhangi bir yüzünü göstermesine katlanamıyorum ve katlanmak da istemiyorum. Çünkü ben savaşız, şiddetsiz, sınırsız, sınıfsız, otoritesiz bir dünyada özgür bir birey olarak yaşamak istiyorum. Militarizmin ayrımcılığına ve cinsiyetçiliğe karşı bir kadın olarak yani doğuştan elenmiş biri olarak daha fazla susamayacağım için, askere alınma gibi bir derdim olmadığı için, kardeşim, babam,

arkadaşım, sevgilim gitmeye zorlandığı için karşı çıkıyorum. Kadınlara yönelik taciz, tecavüz, “namus cinayetleri” ni, cinsel kimliğinden ya da yöneliminden dolayı bireyin aşağılanmasını çürük sayılıp ötelenmesini diğer toplumsal nedenleri de yok saymadan var olan militarist anlayışın da bir sonucu olarak görüyorum” (Başkent,2011:28).

Ferda Ülker ise açıklamalarında vicdani ret’in sadece zorunlu askerliğe yönelik bir eleştiri olmadığını, bununla ötesinde militer yapılara karşı bir red olduğu üzerinde durmaktadır. Ülker’in vicdani ret açıklaması ise şu şekildedir;

“Vicdani ret hareketi, yalnızca ‘zorunlu askerlik hizmet’ine karşı yürütülen bir mücadele değildir. Kavram çok daha geniş bir yelpazeyi ve daha fazlasını içeriyor. Ve biz kadınların bu harekette “destekçi” konumundan daha fazlasına dair sözümüz ve duruşumuz var. Vicdani ret militarizme ve onun bütün yüzlerine karşı doğrudan bir karşı duruşun adıdır. Militarist düşünce sadece ‘askeriye’nin sınırları içinde kalmayıp, günlük hayatın içine de yedirilen “militer” bir dünya kurgular. Ki bu kurguda; kadınlık aşağılanır, kadınlar genellikle görmezden gelinir, yok sayılır. Koşullar gereği bazen öne çıkarılsa da bir iki adım geride konumlandırılır. Kavramları; otoritedir, hiyerarşidir, itaattir. Biz kadınlar için bu kavramlar ne kadar da tanıdık değil mi, ne kadar da hayatın içinde. Durmadan çarptığımız ve her seferinde bizi gerilere iten bir dünyanın çok iyi bildiğimiz duvarlarıdır. Hele bu coğrafyada yaşayan kadınlar için militarizm, hayatın her ayrıntısında, çağrısız ve arsız bir misafir gibi hep ‘mevcut(lu)’dur.” (Başkent,2011:38).

Militarizmin kendisinin ve toplumda yarattığı eşitliksiz yapının sorgulanması tüm dünyanın ortak bir sorunudur. Kadınların toplum içindeki yerleri farklılıklar gösterse de dünyanın genelinde temel sorunları benzerlikler gösterir. Örneğin Hindistan’da ki erkek egemen yapıya karşı muhalif bir duruş sergileyen Hindistanlı kadınlar özgürlük anlamına gelen ve yerel dilde “Vimochana” olarak yazılan bir örgütlenmeye gitmişlerdir. Bu yapılanmanın temel amacı yine erkeğin kadın üzerindeki baskıcı rolü, erken yaşta evlendirilmeler, tecavüz olayları ile savaşçı yapılar ve şiddet yanlılığının eleştirilmesi üzerine kurgulanır⁶⁸. Kadın haklarına yönelik ihlallerin en yoğun şekilde yaşandığı yerlerden birisi olan Afganistan’da da RAWA (Afganistan Kadın Devrimci Birliği) kurulmuştur. İnsan haklarına ve sosyal adalet için mücadelede Afgan kadınların bağımsız bir siyasal / toplumsal

⁶⁸ <http://www.vimochana.in/about.html#> (son erişim: 12.01.2013)

örgütlenmesi olarak 1977 yılında Kabil’de faaliyetlerine başlamıştır. Benzer şekilde kadınların toplum yaşamı içerisindeki statülerinin artırılması için çalışan bu örgüt aynı zamanda dinsel olarak hor görülen kadının toplumda hak ettiği yeri bulması için kız ve erkek çocukların küçük yaşlarda eğitilmelerini sağlamak için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Kadınlara sosyal ve siyasal mesajlar vermek amacı ile de “Payam-e-zan” (Kadın Mesajı) adı verilen bir politik dergi çıkarmışlardır⁶⁹.

3.4. Türkiye’de Vicdani Ret

Türkiye’de vicdani reddi anlamının yolu, ülkemizin kendi özel durumlarını anlamaktan geçmektedir. Öyle ki sahip olduğumuz ordu-millet kültürü ve bu anlayışın ortaya çıkarttığı kült yapı tüm kurum ve kuruluşları ile mevzuatlara da yansiyacak şekilde kendisini sürekli yeniden kurgulamıştır. Bu şekli ile ortaya çıkan ve her alanda etkinlik sağlamış olan bu yapı içerisinde belirecek herhangi bir muhalif tavır özü gereği sistem tarafından bastırılmaya çalışılacaktır. Ülkemiz açısından vicdani ret yukarıda bahsedilen yapı gereği sistem içinde hoş görülmecektir. Askere gitmeyeceğini belirten bir erkek(ki burada ordu içerisinde bayanların rütbeli olarak yer alıp, zorunlu askerlikten muaf tutulmaları ordunun cinsiyetçi boyutunun tartışılmasında ana etkindir) sistem içerisinde tek tek ardıl yapılar tarafından kendince “şiddete” ya da “dışlanmışlığa” uğrar. Öyle ki karşısına çıkacak olan ilk yapı mevzuat sistemidir. Yapmış olduğu eylem yasalara uygun olmadığı için tutuklanacak ve yargılanacaktır. Ardından devreye giren kültürel ardıl ile toplum tarafından “özlerine” saygısızlık yapmakla itham edilerek, toplumsal bir baskıya maruz kalacaktır⁷⁰. Bununla ötesinde çok daha önemli bir aşama olan işe girme

⁶⁹ <http://www.rawa.org/rawa.html> (son erişim tarihi: 11.02.2013)

⁷⁰ Türkiye’de ordu-millet oluşturulmasına Cumhuriyetin ilk yıllarıyla birlikte başlanmıştır. Bu yolda özellikle militarizasyonun okul çağlarında başlatıldığı dikkat çekmektedir. Bu yöntemle ordunun sadece ülke savunmasında kullanılan bir kurum olmasından çıkıp ülkenin günlük hayatında var olan ve ona şekil veren bir kuruma dönüştüğünü ve bu dönüşümü de okul yıllarında oluşturulan algı ile görmekteyiz. Öyle ki, Eğitim Bakanlığı’nın Milli talim ve Terbiye Dairesinin 7.9.1931 tarih ve 2197 sayılı emri, okutulacak medeni bilgiler kitabını içeriğinde askerlik ve milli birlik yapılarının bulunmasına yöneliktir. Bu bağlamda kitap içerisinde şu bilgiler yer almaktadır: “Türk ordusu, senin tarihini yüksek tutan, bugünkü varlığını koruyan, istikbal yolunu açan ve aydınlatan kutsi bir kahramanlık müessesesidir. Askerlerisev!.. Cadde ve sokaktan geçen asker kıt’alarını alaka ve hürmetkâr vaziyet ile seyret!.. Ordu senden hizmet istediği zaman malını, evladını ve kendini ver; ondan hiçbir şey esirgeme!.. Büyük milletlerin farikası budur..”. (İba’dan aktaran Anbarlı, 2011:157)

süreçlerinde askerlik hizmeti tamamlanmamış olacağından ötürü işe girişlerde istenen bu koşulun eksikliğinden dolayı mağduriyetlerde söz konusu olacaktır.

Her ne kadar tarihsel köklerimizde “savaşçı toplum” olgusu var olsa da Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinden cumhuriyetin ilk yıllarına ve oradan da bugünlere kadar çeşitli sebeplerden dolayı askerden kaçma eylemleri yaşanmıştır. Savaşın getirdiği büyük olumsuzluğun bir yansıması olarak bakabileceğimiz askerden kaçma eylemleri bugünde olduğu gibi dün de farklı şekillerde engellenmeye çalışılmıştır. Ancak askerlikten kaçanların o dönem için vicdani ret kavramından beslendikleri ve temelinde bu kavramın öğretilerinden yararlandıklarını söylemek çok doğru bir tespit olmayacaktır. Fakat tam anlamıyla bu kavram gereği olmasa da kaçakların bir bölümünün vicdani kaygılar çektiği için bu girişimde bulduklarını söylemek de yanlış olmayacaktır.

I.Dünya savaşının yaşandığı (Aralık 1917)dönemlerde bazı kaynaklara göre Osmanlı Ordusundaki kaçakların sayısı 300.000 kişiydi. Bu durum karşısında Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Alman askeri birliğinin başı ve süvari generali Otto Liman von Sanders İmparatorluk genelinde acil durum alarmı vermiş ve “ Türk Ordusunun Mevcut Durumu” isminde yazmış olduğu raporunda şunlardan bahsetmiştir, “Türk ordusunda şu anda 300.000’den fazla asker kaçağı mevcuttur. Bunlar düşmana katılmamakta ancak memleketlerinin art bölgelerine kaçıp burada yağma ve talan yaparak ülke güvenliğini tehdit etmektedirler. Her yerde birlikler bu kaçakları yakalamak üzere harekete geçirilmelidir” (Sanders’ten aktaran Zürcher,2008:61-62). 1920’lerin sonlarına doğru gelindikçe asker kaçakları artmaya başlar ve bu durumdan rahatsız olmaya başlayan Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa’nın ve hükümetin ısrarları sonucu, yasama ve yürütme gücünü elinde bulunduran Meclis bu durumu değerlendirerek 11 Eylül tarihinde “Firari Kanunu” nu çıkartır. Bunun sonucu olarak kurulan İstiklal Mahkemelerin de çok ciddi yargılamalar yapılır ve hemen sonrasında “ Hıyaneti Vataniye Kanunu” da bu mahkemenin görev alanına sokulur (Zürcher,2008:64).

Türkiye’de sistematik ve entelektüel bir alt yapının ardından oluşmaya başlayan vicdani ret hareketi Batı’da ki oluşumunun aksine farklılıklar gösterir. Batı’da ki ilk retçilerin başlıca çıkış noktası ve beslendikleri kaynak Hıristiyanlıktır. İnsan yaşamının en önemli değer sayılması ve ne amaç olursa olsun öldürmenin yasaklanması, dindarların askerliğe bakışını biçimlendirmiştir. Bu bakış açısı Hıristiyanlığın ilk dönemlerinden kalan bir gelenektir. Çünkü Roma ordusu saflarında yer alan Hıristiyanlar da savaşı ve savaşmayı reddetmişlerdir.(Sevinç, 2006:301). Vicdani ret Türkiye açısından ise, 1980’lerin sonu 1990’ların başı olarak verebileceğimiz bir tarihte ortaya çıkmıştır. Bunun en önemli nedeni ülkenin içinde bulunduğu çatışma ortamıdır. PKK ile 1990’lı yıllarda başlayan ağır çatışmalar Türkiye’nin vicdani ret ile tanışmasına neden olmuştur. Vicdani ret Türkiye’de, içerisinde anarşist bir yapının da olduğu ve her türlü hizmeti yok sayan “total retçi” bir oluşum olarak ortaya çıkmıştır. Bu anarşist yapıyı Türkiye’nin ilk vicdani retçilerinden Tayfun Gönül(1989)⁷¹ ve Vedat Zencir’in(1990) açıklamalarında görebilmekteyiz. Bu anlamda Vedat Zencir’in vicdani ret açıklaması şu şekildedir:

“(…)Yaşantımı bir takım ahlaki ilkeler doğrultusunda göstermeye özen gösteriyorum. Bunun için yaşam anlayışımla çelişecek kurum, kuruluş ve işlerde bulunmuyorum. (...)İnsan benim için dinsel boyutta kutsal bir yaratık değil, fakat ben insana tanrısal bir yükleme yapmadan her insanın yaşamını en az kendiminki kadar kutsal buluyorum. Bu yüzden de gerekçesi ne olursa olsun öldürmeye yönelik herhangi bir yapı içinde bulunamam. Kendi değerlerim doğrultusunda yaşamak benim en doğal hakkım. Üstelik benim değerlerim gayet safiyane şeyler. Şiddet istemiyorum. Emir almak-vermek istemiyorum” (Başkent,2011:13).

Benzer şekilde Erkan Çalpur ise şunları söylemektedir,

“(…)Düşüncelerim ve ahlaki ilkelerimle ben (elbette ki) insan öldürmek ve bunu yapacak kişileri eğitmek amacıyla kurulmuş bir örgüt olduğunu düşündüğüm orduya katılmayı, bir olmayı reddediyorum. Bu hareketim üzerine bana ya da konusunda nutuk çekmek isteyenler olabilir. Ama ben kendimi herhangi bir millete dâhil ya da devlete ait hissetmiyorum. Egemen ahlaki kalıplar da beni bağlamıyor. Birey olarak kendi (insanca

⁷¹ Tayfun Gönül’ün vicdani red beyanına ulaşamamıştır.

olduğunu düşündüğüm) ahlakım var ve ona göre hareket ediyorum”
(Başkent,2011:14).

“Bu bağlamda, Türkiye’de vicdani retçilik Batı’daki evrimci çizgisinden sıyrılarak, daha marjinal bir düzeyde anarşizmin etkisi altında gelişim göstermiş oluyor” (Uzun,2006).

Türkiye’de oluşmaya başlayan bu yeni durum sadece söylevde kalmamış aynı zamanda kurumsal bir nitelikte kazanmaya başlamıştır. 1992 yılında Tayfun Gönül ve Vedat Zencir’in başını çektiği bir grup anarşist ve savaş karşıtı İzmir’de Savaş Karşıtları Derneği’ni(SKD) kurmuştur. Derneğin kurulması ile bu alandaki çalışmalar hızlanmış, kamuoyu algısı yaratılmaya çalışılmıştır. Ancak Türkiye’de yeni sayılacak bu söylevler hem toplumda hem de devlet yapılanmasında ciddi karşı duruşları beraberinde getirmiştir. İzmir valiliği derneğin tüzüğünde yer alan “militarizme karşı olmak” ifadesini Türkiye de böyle bir yapılanmanın olmadığını öne sürerek çıkartılmasını istemiş ve girişilen müzakereler sonucu dernek 1993’de feshedilmiştir. Bu durum karşısında aynı görüşe sahip kişilerce İzmir Savaş Karşıtları Derneği(İSKD) olarak yeniden kurulmuştur (Üsterci&Yorulmaz,2008:218). Dernek daha sonraları ülkenin gündemine yönelik birçok çalışma yürütmüştür. Öyle ki insan hakları, demokrasi, ırkçılık, cinsiyetçilik, çevre sorunları, komşu ülkeler ile olan sorunlarla alakalı bir dizi açıklamalar yapmış ve bir muhalif yapı olarak belirmeye başlamışlardır. Özellikle ülkenin doğu coğrafyasında yaşanan çatışmalarla ilgili olarak; “Ne askere git, ne de dağa çık!” sloganı, dönemin içinde bulunduğu politik atmosfer düşünüldüğünde son derece radikal bir söylev olarak karşımıza çıkmaktadır (Üsterci&Yorulmaz,2008:218-219).

Savaşa ve savaşmaya yönelik olarak oluşan bu muhalif yapı ülkenin diğer yerlerinde kurulan savaş karşıtı dernekler ile gelişim göstermeye başlamıştır. Ancak Türkiye’de ki vicdani ret olgusunda kırılma noktası yaratan olaylardan en önemlisi 1996 yılında Osman Murat Ülke’nin tutuklanmasıdır. Ülke, 1996 yılında tutuklanmadan önce, 1995 tarihinde İSKD’de vicdani reddini açıklamış ve askerlik cühdanını yakmıştır. Bu durumdan da önce İstanbul Savaş Karşıtları Derneği adına açılmış bir mahkeme sonucu birçok kişi “ halkı askerlikten soğutma”

suçlamalarından dolayı hapis cezaları almış fakat Ülke beraat etmiştir. Ancak daha sonra yani 1996'da tekrar tutuklanmıştır (Başkent,2011:16). Ülkenin tutuklanmasını bu kadar önemli kılan nokta daha sonra yaşanacak olan hem hukuki hem de siyasi alanlardaki derin çaplı tartışmalar olmuştur. Ancak çok daha önemlisi AİHM'nin Türkiye'yi Ülke davasından dolayı tazminata mahkum etmesidir. Türkiye'nin AB'ye üyelik yolunda adımlar attığı ve hayalini kurduğu bu tarihlerde evrensel insani değerlerin savunucusu rolündeki bu uluslararası örgütlenmeden alınan olumsuz karar Türkiye'de siyaseti hızlandırmıştır.

Bu noktadan sonra Türkiye'de ki vicdani ret olayları hem ülkemizdeki hukuki yapılar hem de AİHM'nin kararları verilerek aktarılmaya çalışılacaktır.

3.4.1. 1982 Anayasası'nda Vicdani Ret

Bu bağlamda ilk değinilmesi gereken nokta hala yürürlükte olan 1982 Anayasasıdır. Anayasanın 72.maddesi Siyasi Haklar başlığı altında “vatan hizmeti” kavramını açıklar. Bu açıklamayı yaparken “vatan hizmeti” nin farklı şekillerde yerine getirilebileceğini de aslında vurgular. Bu görüş birçok yorumcu tarafından paylaşılmaktadır. İlgili madde “vatan hizmeti, her Türkün hakkı ve ödevidir. Bu hizmetin Silahlı Kuvvetlerde veya kamu kesiminde ne şekilde yerine getirileceği veya getirilmiş sayılacağı kanunla düzenlenir” şeklindedir. Öncelikle anayasa bu hizmeti belirlerken kategorize etmiştir. Vatan hizmetinin ya Silahlı Kuvvetlerde(SK) ya kamu kesiminde ya da bunların dışında farklı bir düzenleme ile yerine getirilmiş sayılacağından bahseder. “Vatan hizmeti” nin SK'de yapılması zaten mevcut mevzuatımız gereği de zorunlu bir durumdur. Burada üzerinde durulması gereken diğer iki kategoridir. Öncelikle ilgili hizmetin “kamu kesiminde” de yerine getirilebileceği açıklaması iki farklı olguyu ortaya çıkartmaktadır. Bunlardan ilki daha önce değindiğimiz “alternatif hizmet” modelidir. Bu model askere gitmeyi vicdani gerekçeler ile reddedenlerin, “vatana hizmet” lerini farklı bir yolla sağlamalarının önünü açmaktadır. İnsanların bir kamu kuruluşunda hizmet vererek bu görevi yerine getirmesi, “vatana hizmet” şeklinin sadece SK bünyesinde bulunmakla olmayacağını vurgular. Diğer taraftan “vatana hizmet” şekli bazı düzenlemeler ile farklı biçimlerde mevzuata eklenmiştir. Örneğin Tıp

Fakültelerinden mezun olanların 2 yılı geçmemek üzere zorunlu tutuldukları “mecburi hizmet” ile yurt dışında doktora eğitimini tamamlayanların ülkeye döndükten sonra bir devlet üniversitesinde yapacakları zorunlu eğitimlik görevi bu kapsamda değerlendirilebilir. Ancak yine de bu uygulamalar vatan hizmeti olarak algılanmamakta ve her erkek yurttaş SK'nın bünyesinde bulunmadan vatanına hizmet etmiş sayılmamaktadır.

1982 Anayasasında yer alan “vatan hizmeti” açıklaması ve bunun nasıl yerine getirileceği bizce de alternatif başka kamusal hizmetlerin olabilirliği üzerine kurgulanmıştır. 1961 Anayasası'nın 60. maddesi, “vatan hizmeti” ni “Yurt savunmasına katılma, her Türkün hakkı ve ödevidir. Bu ödev ve askerlik yükümü kanunla düzenlenir” şeklinde açıklamıştır. Bu düzenleme hiç kuşku yok ki “vatan hizmeti” ni tamamen askerlik hizmeti odak alınarak düzenlenmiştir. Başka bir kamusal hizmet alternatifinin kurgulanmadığı çok nettir. 1961 Anayasasının 60. maddesinin ilk hali bu şekilde iken 29.09.1971 tarihli 1488 sayılı Kanunla bu madde değiştirilmiştir. Yeni madde vatan hizmetini şu şekilde kurgulamıştır, “Vatan hizmeti, her Türkün hakkı ve ödevidir. Bu ödevin, Silahlı Kuvvetlerde veya kamu hizmetlerinde ne şekilde yerine getirileceği kanunla düzenlenir.” Görüldüğü gibi yapılan değişiklik ile daha önce “vatan hizmeti” konusunda var olan alternatifsizlik durumu anayasal olarak ortadan kalkmıştır. İlgili madde 1982 Anayasası da küçük bir değişiklik ile aynı şekilde yer almıştır. 1961 Anayasasının 60. maddesinde ki vatan hizmetinin "ne şekilde yerine getirileceği" ifadesi, 1982 Anayasasında "ne şekilde yerine getirileceği veya getirilmiş sayılacağı" şeklinde değiştirilmiştir. Yapılan bu değişiklik ciddi bir öngörünün sonucudur. Çünkü değişikliğin gerekçesinde daha sonra yapılacak kanuni değişikliklere zemin hazırlama amacından bahsedilmektedir. Dönemin Milli Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunun değişiklik gerekçesinde de şu ifadeler yer almıştır;

“Vatan hizmetini düzenleyen Danışma Meclisinin kabul ettiği 81 inci maddede yer alan ' ... ne şekilde yerine getirileceği' deyimini ' ... 'ne şekilde yerine getirileceği veya getirilmiş sayılacağı' şeklinde değiştirilmiştir. Yabancı ülkelerde işçi sıfatı ile çalışmakta olan ve oturma hakkına sahip bulunan askerlik yükümlüsü işçilerin, belli miktarda yabancı ülke parasını ödemeleri ve iki aylık askerlik temel eğitimine tabi tutulmaları suretiyle, vatan ödevini yerine getirmiş sayılacakları kabul edilmektedir. Buna

benzer şekilde vatan ödevinin yerine getirilmiş sayılacağı hallerin gelecekte kanunla düzenlenmesine imkân vermek ve kanun koyucuya bu yönden ışık tutmak amacıyla maddede gerekli değişiklik yapılmıştır.

Milli savunma hak ve ödevi ile ilgili bu maddenin, bazı noktalardan açıklığa kavuşturulması zorunluluğu, son yıllarda karşılaşılan birtakım sorunların çözümündeki güçlüklerle ortaya çıkmıştır.

Nüfusun hızlı artışı sonucu olarak askerlik yükümü altındaki vatandaşların muvazaflık devresinde bulunanlarının sayısı da büyük bir artma göstermekte ve sayıları ihtiyacın üstünde olan bu kimselerin hepsinin muvazaf olarak görevlendirilmesi Devlet için büyük maddi külfetlere mal olmaktadır. Hâlbuki hızlı bir kalkınma ihtiyaç ve çabası içinde bulunan memleketimizde, askerlik çağındaki genç vatandaşların enerjisinden faydalanması da zorunludur. Devlet, böylece mevcut insan gücünden en verimli şekilde faydalanmış olacaktır.

Maddede, kenar başlığı da dâhil, yapılan değişiklik bu gerekçeye dayanmakta ve Devlete, 'vatan hizmeti'ni 'askerlik' veya 'başka kamu hizmetleri' şeklinde yerine getirme imkânını ihtiyaca göre kullanma yetkisi açıkça verilmektedir" (Kuzu, 1999: 106).

Bu açıklamadan da görüldüğü gibi dana önceki anayasalarda birebir olarak yer verilen askerlik hizmeti ile vatan hizmetinin yapılmış sayılacağı kültü artık ülkenin içinde bulunduğu koşullarda düşünüldüğünde bir insan kaynakları zihniyeti ile mevcut duruma yaklaşılmış ve bunun üzerinden bir sonuç çıkartılmıştır. Eren 'in de belirttiği gibi "Bu kapsamda, zorunlu askerliğe karşı vicdani ret eylemine girenler için, alternatif bir kamu hizmetinin yasa ile öngörülmesinin önünde anayasal bir engel yoktur" (Eren,2006:108).

Vicdani ret eyleminin anayasal bir engelinin olmadığına yönelik diğer bir vurguyu Osman Can yapmaktadır. Vicdani kanaat özgürlüğü üzerinden yola çıkan Can, 1982 Anayasasının 24.maddesine gönderme yapmaktadır. İlgili maddede yer alan "Herkes, vicdan, dinî inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir" ifadesi ile hiç kimsenin "dinî inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz" ifadeleri Türkiye de vicdani ret eylemini savunanlara ciddi bir hak alanı açmaktadır. Can'a göre "Anayasanın 24.maddesi'nin 1.fıkrası 'kanaat özgürlüğünü' herhangi bir sınırlama olanağı öngörmeden güvenceye kavuşturmuştur. Bu anayasal tercihini, kanaat özgürlüğünü, yine anayasa'nın "savaş, seferberlik, sıkıyönetim veya

olağanüstü hallerde” temel hakların kısmen ya da tamamen durdurabileceğini belirleyen 15.madde'nin kapsamına dâhil etmeyerek hiçbir kuşkuya alan bırakmayacak biçimde vurgulamıştır” (Can;2008:305). Burada bahsedilen nokta “Çekirdek Haklar” olarak bilinen hak alanlarına(ki buraya kanaat özgürlüğü ilk sıradan girmektedir) her ne koşulda olursa olsun dokunulamayacağıdır.

Bir kanaat ve vicdan açıklaması olan vicdani ret'e hem temel insan hakları belgeleri açısından hem de anayasal açıdan bir hareket alanı tanınıyor olması gerekir. Bu hareket alanını en önde uluslararası sözleşmeler sağlar. Ülkemizin bu alanda uluslararası sözleşmelere yönelik ihlaller yaptığı gerekçesiyle pek çok dava da bahsi geçmiştir. Anayasamızın 90.maddesi “Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır” şeklindedir. Anayasanın bu net hükmü üzerine bir açıklamaya giden Askeri Yargıtay 1.dairesi ilgili konu üzerine şunları belirtmiştir;

“T.C. Anayasanın 90 ncı maddesinin son fıkrasında, usulüne göre yürürlüğe konulmuş Milletlerarası Anlaşmaların kanun hükmünde olduğu belirtilmekle beraber, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 10 ncu maddesinin 2 nci fıkrasında, kullanılması vazife ve mesuliyeti tazammun eden bu hürriyetler, demokratik toplulukta, zaruri tedbirler mahiyetinde olarak Milli güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya amme emniyetinin, nizamı muhafazanın, suçun önlenmesinin, sağlığın ve ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması, gizli haberlerin ifşasına mani olunması veya adalet kuvvetinin üstünlüğünün ve tarafsızlığının sağlanması için ancak ve kanunla, muayyen merasime, şartlara tehditlere veya müeyyidelere tabi tutulabileceği hükmünün yer alması nedeniyle, gerek Anayasada ve gerekse kanunlarda yer verilen askerlik hizmetinin "vicdani ret" gibi bir düşünceyle yerine getirilmemesi kanunların ön gördüğü müeyyideye tabi olacaktır”⁷²

3.4.2. Yasalarda Vicdani Ret

Ceza yargılamasının bilinen en önemli kavramlarından birisi kanunsuz suç ve cezanın olmayacağı ilkesidir. Bu kavram suç'a konu olacak bir fiilin birebir olarak

⁷² Askeri Yargıtay 1. Dairesinin 4.7.1997 tarihli, Esas 1997/493 ve Kararı 1997/489, s. 2

kanunda tanımlanması gerektiği anlamına gelir ki kavram bu yönüyle “tipiklik” olarak da adlandırılır. Bu bağlamda şuan ülkemizdeki mevzuatlarda “vicdani ret” şeklinde açıklanmış bir yasa maddesi ve bunun yaptırımları bulunmamaktadır. “Dolayısıyla uygulamada vicdani ret kapsamında ortaya çıkan eylemler ve bunlara uygulanan suç ve cezalarda değişebilmektedir” (Eren,2006:121). Bu bağlamda ülkemiz açısından vicdani ret kapsamına sokulan ve yargılama yapılan suçlar genel olarak “halkı askerlikten soğutma”nın yanında “halkı kin ve düşmanlığa tahrik veya aşağılama” olduğu gibi militarizm üzerinden ordunun eleştirilmesinde “Türklüğü, Cumhuriyeti, devletin kurum ve organlarını aşağılama” suçları üzerinden de yargılama yapılmaktadır (Üçpınar,2008:327). Ayrıca 1111 sayılı Askerlik Kanunu’nun 12.maddesinde belirtilen tanımlamaların, vicdani ret eylemlerinden dolayı kişilerin içine girmiş oldukları hukuki statüler açısından önemlidir. Çünkü bu statülerde eklenerek yargılama yapılmakta, ayrıca yargılamanın seyrini ve cezalarını etkileyebilmektedir. İlgili maddenin statü tanımlamaları şu şekildedir; “Yoklamada bulunmayan ve bulunamadıklarına dair bu kanunda yazılı bir mazeret gösterememiş olanlara (Yoklama kaçağı), yoklamada bulunarak asker edildikleri halde istenildikleri sırada gelmeyenlere veya gelip de askerlik yapacakları kıtalara gitmeksizin toplandıkları yerlerden veya yollardan savuşanlara (bakaya), askere girdikten sonra izin almaksızın savuşanlara (fırar), askerde iken işleri için veya hastalanarak izin veya tebdilihava aldıkları halde izin veya tebdilihava gününü geçirenlere de (izinsiz), yirmi yaşlarına girmiş oldukları halde isimlerini nüfus kütüğüne geçirmemiş bulunanlara da (saklı) denir.”

1111 sayılı Askerlik Kanunu’nun 1.maddesi “Türkiye Cumhuriyeti tebaası olan her erkek, işbu kanun mucibince askerlik yapmağa mecburdur” şeklindedir. Görüldüğü gibi vatan hizmetinin düzenlendiği Anayasa’nın 72.maddesinde ki “Silahlı Kuvvetler veya kamu kesiminde” ifadesi bu kanun ile başkaca bir alternatif uygulamaya fırsat vermeksizin sadece Silahlı Kuvvetler lehine sonuçlandırılmıştır. Ayrıca militarist yapılanmaların en çok eleştirilen yönlerinden birisi olan cinsiyetçi bakış açısını bu kanunda da görmekteyiz. Anayasanın 72.maddesinin ilk kısmında “Vatan hizmeti, her Türkün hakkı ve ödevidir” ifadesi yer almasına rağmen ilgili kanun vatan hizmetini sadece erkek vatandaşlar üzerinden tanımlamıştır. “Görüldüğü gibi, Anayasa tarafından “vatan hizmeti” olarak adlandırılan ve yasama

organına alternatif hizmete ilişkin düzenleme yapma olanağı tanıyan düzenlemeye karşılık Askerlik Kanunu, askerliğin zorunlu olduğunu hükme bağlamaktadır. Dolayısıyla askerliğin vicdani gerekçelerle reddine izin verilmesi durumunda asıl değiştirilmesi gereken söz konusu bu madde olacaktır (Sevinç,2006:306).

Türk Ceza Kanunu'nun "Milli Savunmaya Karşı Suçlar" başlığı altında bahsedilen 318 ve 319.maddelerinde doğrudan vicdani reddi hedef almasa da ilgili maddelerin içeriğinden vicdani reddi kapsadığı görülmektedir. 318.maddenin 1.fıkrasında, "Halkı, askerlik hizmetinden soğutacak etkinlikte teşvik veya telkinde bulunanlara veya propaganda yapanlara altı aydan iki yıla kadar hapis cezası verilir" derken aynı maddenin 2.fıkrasında bu fiillerin halkın geneli tarafından öğrenilmesini ve geniş alanlara yayılmasını engellemek amacıyla, "Fiil, basın ve yayın yolu ile işlenirse ceza yarısı oranında artırılır" ifadesi yer almaktadır. Aynı kanun'un 319.maddesinde ise görevde bulunan askeri personele yönelik itaatsizlik eylemlerinde bulunan ya da bulunmaya yönelten kişilere yönelik şu ifadeler yer verilmiştir, "Askerleri veya askerî idareye bağlı olarak görev yapan diğer kişileri kanunlara karşı itaatsizliğe veya yeminlerini bozmaya veya askerî disiplini veya askerlik hizmetine ilişkin görevlerini ihlale yönelten ve tahrik edenler ile kanunlara, yeminlere veya disiplin veya diğer görevlere aykırı hareketleri askerler önünde öven veya iyi gördüğünü söyleyen kimselere, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası verilir." TCK'nın yanında askeri nizamı düzenleyen 22.05.1930 tarihli ve 1632 sayılı Askeri Ceza Kanunu(ACK)'nda da vicdani redde yönelik düzenlemeler mevcuttur. ACK'nın " Milli Mukavemeti Kırma" başlığı altında yer alan 58.maddesine göre; " Her kim, Türk Ceza Kanununun 153, 161 inci maddelerinde yazılı suçlardan birisini ve 155 inci maddede yazılı halkı askerlikten soğutmak yolunda neşriyatta ve telkinatta bulunmak ve nutuk irat etmek fiillerini işleyecek olursa milli mukavemeti kırmak cürmünden dolayı mezkûr maddelerde gösterilen cezalarla cezalandırılır."⁷³ ACK'nu ilerleyen maddelerinde itaatsizlik unsuruna da değinmiştir. ACK'nın 87.maddesine göre, " (1) Hizmete ilişkin emri hiç yapmayan asker kişiler bir aydan bir seneye kadar, emrin yerine getirilmesini söz veya fiili ile açıkça reddeden veya emir tekrar edildiği halde emri yerine getirmeyenler, üç aydan iki seneye kadar hapis cezası ile

⁷³ 26.9.2004 gün ve 5237 sayılı Yasa ile 01.06.2005'te yürürlüğe giren yeni TCK'da yapılan değişiklikler ile 153ve 155. Maddelerin bir hükmü kalmamıştır. Yeni TCK'da ki 318.madde ile ACK'nun 58.maddesi ilişkilidir.

cezalandırılırlar. (2) Yukarıda ki fıkrada yazılı suçlar seferberlikte yapılırsa beş ve düşman karşısında yapılırsa on seneye kadar ağır hapis cezası hükmolunur.”

Görüldüğü gibi Anayasada vicdani redde yönelik olarak bir açıklama ya da yasak bulunmamasına rağmen ilgili yasal mevzuatlarda yasaklar ve cezalar açıkça sıralanmış durumdadır. Ancak Bakanlar Kurulu'nun eski bir tarihte vermiş olduğu kararı, vicdani reddin tanınması yönünde atılmış olumlu bir adım olarak yorumlanabilir. Bakanlar Kurulunun 25 Temmuz 1993 tarihli ve 21648⁷⁴ sayılı “Birden Fazla Tabiiyeti Vatandaşların Askerlik Yükümlülüklerini Yerine Getirmiş Sayılmalarına Dair Esaslar” başlıklı kararının “Askerlik Yükümlülüğünün Yerine Getirilmiş Sayılması” başlığı altındaki maddenin ilk paragrafında “Yurt dışında doğmak ve ikâmet etmek veya kanunî rüşd yaşından önce ikâmet amacıyla yabancı bir ülkeye gitmek suretiyle bulunduğu ülke vatandaşlığını 38 yaşını tamamladıkları yılın sonuna kadar kazananlardan, tâbiyetinde buldukları yabancı ülkede askerlik yaptıklarını belgeleyenler, askerlik yükümlülüğünü yerine getirmiş sayılırlar”. Burada ki düzenlemenin amacı, çifte vatandaşlığa sahip kişilere iki kez askeri hizmet yaptırılmasının önüne geçmektir. Bizi asıl ilgilendiren düzenleme bu açıklamanın devamından gelen paragrafta yazılıdır. İlgili metine göre, “ Buldukları ülke mevzuatı gereği ihtiyaç fazlası oldukları veya inançları nedeniyle askerlik yapmak istemediklerinden sivil kurum ve kuruluşlarda hizmet yapmak suretiyle askerlik hizmetini tamamlayanlar da bu durumlarını belgelemek kaydıyla askerlik yükümlülüğünü yerine gelirmiş sayılırlar.” Bu açıklamadan anlaşıldığı gibi ülkemiz, çifte vatandaşlığa sahip olan Türk Vatandaşları için buldukları ülkede vicdani gerekçelerle askere gitmemiş iseler onları yasal olarak askerlik yapmış gibi görmektedir. Başka bir ifade ile ülkemiz çifte vatandaşlık hakkına sahip kişilere vicdani ret hakkını tanımaktadır. Bakanlar Kurulu'nun bu kararı geliştirilerek ülkemizde ikamet eden vatandaşlarımız içinde bir düzenleme yapılabilir.

3.4.3. Vicdani Ret Pratikleri

Türkiye de yaşanan vicdani ret olaylarının ve yargılamalarının en önemlilerinden birisi Osman Murat Ülke davasıdır. Davayı bu kadar önemli kılan iki

⁷⁴ T.C. Resmi Gazete, 25 Temmuz 1993 tarihli, 21648 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı.

nokta vardır. Bunlardan ilki Türkiye de ciddi anlamda gelişme gösteren ve alttan alta oluşan savaş karşıtı bir muhalefetin ortaya çıkmasıdır. Ülke davası daha başlamadan önce ciddi anlamda örgütlenmiş bu grup, sivil itaatsizliğin en önemli araçlarından birisi olan kamuoyu yaratma sürecinde çok ciddi rol oynamıştır. Diğer önemli noktayı ise, bu davanın AİHM'e taşınması oluşturur. Bunun sonucunda Türkiye'nin üstünde ciddi bir siyasi baskı oluşmuş ve davanın sonucunda Türkiye haksız bulunup tazminat ödemeye mahkûm edilmiştir.

Ülke vicdani reddini İzmir Savaş Karşıtları Derneğinde 1 Eylül 1995 de yaptığı bir basın toplantısı ile kamuoyuna duyurdu. Bu açıklamanın önemli gördüğümüz bir bölümünü aktarmayı uygun bulduk. İlgili açıklama şu şekildedir;

“Her şeyden önce ben asker kaçağı değilim, vicdani retçiyim. Ne askerlik yapmayı, ne de kaçmayı düşünüyorum. Kaçmam için hiçbir neden yok, çünkü insanların askere gitmeme hakkını saklanıp gizlenmeden kullanabilmeleri gerektiğini savunuyorum. Askerlik Şubesi'nde bana verilen kâğıtlar gereği, benim artık bir asker olduğum ve dün, yani 31 Ağustos tarihinde, Bilecik'te bulunan 9. Jandarma Er Eğitim Alayı'na teslim olmam gerektiği iddia ediliyor. Gördüğünüz gibi gitmedim, buradayım. Asker kaçağı değilsem de, kendi ayağımla kışlaya gitmekte bir anlam göremiyorum. Aksine, kendi iradem doğrultusunda bana ait olduğunu kabul edemeyeceğim askerlik cüzdanını şimdi burada sizlerin gözleri önünde yakacağım. Ayrıca, şu gördüğünüz zarfın içinden çıkan belgelerden tebellüğ belgesini de yakacağım ve devletin malı olan geri kalan belgeleri de posta yoluyla devlete iade edeceğim. Belki onlara lazım olur. Yine bana yol ve yiyecek parası olarak verilen 101.000 TL'yi az sonra bu zarf ile birlikte Çankaya Askerlik Şubesi Başkanlığı'na iade edeceğim. Ben asker değilim ve asla olmayacağım. Elbette götürüleceğimin farkındayım, ama götürülene kadar, artık kaç gün sürerse, yaşantımın akışında hiçbir değişiklik olmayacak. Beni zorla götürmek amacıyla burada bulabilirler. Ancak kışlada sonuna kadar direneceğimi ve hiçbir şekilde askerlik yapmayacağımın altını tekrar çiziyorum” (Başkent,2011:16).

Ülke, yaptığı bu basın açıklamasından dolayı 2 Ekim 1995 tarihinde ACK'nın 58.maddesinin ihlal edildiği gerekçesi ile TCK'nın 155 (Yeni TCK 318).maddesine atıf yapılarak hakkında dava açıldı. 7 Ekim 1996 yılında Genel Kurmay Askeri

Savcılığınca verilen tutuklama kararının ardından tutuklanarak Mamak Askeri Cezaevine gönderildi. Burada iki aya yakın bir süre geçiren Ülke daha sonra tahliye edilerek Bilecik 9. Jandarma Er Eğitim Alayı'na mevcutlu olarak gönderildi⁷⁵. Bilecek de askeri birlikte elbise giymeyerek emirlere uymayı reddetti. Bunun üzerine tekrar tutuklandı ve hakkında emre itaatsizlik suçlamasından dava açıldı. Eskişehir Askeri Mahkemesi'nde görülen dava 6 Mart 1997 yılında sonuçlandı ve 5 ay ceza aldı. Ülke tutukluluk süreleri boyunca iki kez tahliye almış ve Bilecik'deki askeri birliğe teslim olması istenmiştir. Ancak vicdani reddini açıklayan Ülke, görüşü gereği birliğe teslim olmamış ve her seferinde İzmir'e geri dönmüştür. Fakat bu süreler içinde Ülke duruşmalara gelip kendi savunmasını yapmak ve neler düşündüğünü de mahkeme huzurunda açıklamak istemiştir. Bunun sonucu olarak da her duruşmanın ardından "firari" olarak yakalanmış ve Bilecik'teki askeri birliğe teslim edilmiştir. Bu noktada Ülke için kısır bir döngü başlar. Bilecik'e her gittiğinde askeri üniformayı giymeyerek emre itaatsizlik eder ve bunun üzerine Eskişehir'de yargılanıp tekrardan Bilecik'e gönderilir ve ardından tekrar itaatsizlik ve Eskişehir'de yargılanma süreçleri çok kez yaşanır. Bu döngü nihayetinde 09.03.1999 da geçici olarak durmuştur. Ülke bu tarihte sonuçlanan davadan toplam 10 ay hapis cezası almış, ancak yattığı süreler aldığı cezaları karşıladığı için tahliye edilmiş ve Bilecik'e mevcutsuz gönderilmiştir. Ancak Bilecik'e gitmeyerek İzmir'e geri dönmüştür.⁷⁶

Ülke karşılaşmış olduğu tüm bu süreçlerden dolayı hakkını AİHM'de aramaya karar vermiştir. AİHM'ne açmış olduğu davayı mahkeme 24.01.2006 yılında sonuca bağlamıştır. Mahkemenin kararında en dikkati çeken yer ise şurası olmuştur; "Söz konusu işlemler başvurunun entelektüel kişiliğini ezmeyi, başvurucuyu aşağılayan ve onu alçaltan korku ve tedirginlik hislerinin doğmasına neden olmayı, reddiyetini ve kararlılığını kırmayı amaçlamıştır. Başvurucunun hemen hemen "sivil ölüm" olarak tabir edilebilecek gizli bir yaşamı sürmeye zorlanması ve başvurunun bunu kabul etmek zorunda kalmış olması demokratik

⁷⁵ <http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=2&ArsivAnaID=329&SayfaNo=1> (son erişim: 03.04.2013)

⁷⁶ <http://istanbul.indymedia.org/tr/news/2006/02/104677.php> (son erişim: 23.03.2013)

bir toplumdaki cezalandırma rejimine aykırıdır.”⁷⁷ Ülkenin defalarca yargılanıp ceza alması ve daha sonraki süreçlerde de aynı şeyleri tekrar tekrar yaşayacak olması durumunu AİHM’si “sivil ölüm” olarak tanımlamıştır. Ayrıca mahkeme Türkiye’yi Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin gayri insani muameleyi yasaklayan 3.maddesini ihlal ettiği gerekçesi ile 10.000 Euro’ya mahkûm etmiştir.

AİHM’nin bu kararı elbette Türkiye’de vicdani redde yönelik bir düzenleme yapılır mı? Sorularının ortaya atılmasına neden olmuştur. Sonuç olarak Türkiye AB’ye girmeye çalışan ve bu doğrultuda onlarca mevzuat değişikliği yapan bir ülke konumundadır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne de taraf olduğu düşünüldüğünde bu sözleşmenin ihlali gerekçesi ile 10.000 Euro cezaya çarptırılması tabii ki düzenleme yapılacağı izlenimini vermektedir. Ancak bu konuya yönelik bir düzenleme hala gündeme gelmemiştir. Ayrıca daha sonra iç hukukta görülecek vicdani ret davalarına emsal teşkil edeceğine yönelik tartışmalara ise dönemin AİHM üyesi olan ve Ülke davasında karar veren 7 yargıçtan birisi olan Rıza Türmen şu cevabı vermektedir, “Bu davada karar Osman Murat Ülke'nin yaşadıklarından verildi. Aynı şekilde askerlik hizmetini reddedip, cezaevinde yatıp, Murat Ülke gibi bu koşulları yaşamış ve hayatı böylesine değişmiş ya da değiştirmeyi göze alabilenler için bir emsal olabilir. Ben askerlik yapmak istemiyorum diyerek, bu karar emsal gösterilemez.” Bunun yanında AİHM’ye açılan dava Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 9.maddesinin(düşünce ve inanç) ihlali gerekçesi ile açılmış iken mahkeme kararını 3.maddenin ihlali gerekçesi ile sonuçlandırılmış olması AİHM’nin Türkiye’deki zorunlu askerliğe değil yapılan kötü muameleye karşı ceza vermiş olması yorumlarını getirmiştir.⁷⁸ Bu yorum bizce de doğrudur çünkü mahkemelerin işlevleri açısından bakıldığında, mahkemeler devletlere düzenleme yapmalarını salık vermezler. Aksine mevcut fiilleri ellerindeki kurallara göre değerlendirirler. Ancak yine de bu karar vicdani reddin çok yüzeysel de olsa bazı çevrelerde tartışılmasına ve ülkenin bir gerçeği olduğunun farkına varılmasına sebep olmuştur.

⁷⁷<http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=2&ArsivAnaID=30818&ArsivSayfaNo=1> (son erişim: 07.01.2013)

⁷⁸<http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=5&ArsivAnaID=30894> (son erişim tarihi)

Ülke'nin uğramış olduğu hukuki yaptırımlar, Türkiye'de vicdani reddini açıklamak isteyenler ya da bu doğrultuda hareket etmek isteyenler için kötü bir örnek olarak karşımıza çıkmıştır. Kamuoyu önünde meydana gelen bu durumlar neticesinde birçok genç vicdani reddini açıklamaktan kendisini geri çekmiştir. Ülke üzerine bu kadar baskının yapılmış olması devlet zihniyeti açısından bakıldığında yapılması gereken bir işlemdir. Aksi halde toplumun geneli zorunlu askerliğe karşı karşıt bir durum sergiler. Ancak burada şunu belirtmek gerekir ki, Ülke askerliği bir kez reddettikten sonra, kendisine defalarca cezalar verilmesine ve tekrar birliğine gönderilmesine rağmen tekrardan firar etmiş ve defalarca “sivil itaatsizlikte” bulunmuştur. Başına gelen yasal zorlamaları kabul etmiş ve şiddete başvurmadan inandığı düşünceleri hayatında uygulamıştır.

Benzer şekilde Türkiye'de birçok kişi vicdani reddini açıklamış ve daha önce yukarıda bahsettiğimiz yasalar gereği haklarında davalar açılmış ve cezalara çarptırılmışlardır. Halil Savda, Mehmet Tarhan, Vedat Zencir, Mehmet Bal en bilinen ve kamuoyunda yer alanlarıdır. Birçok davanın ilk açılış nedeni “halkı askerlikten soğutma” ile başlayıp daha sonraları “emre itaatsizlik”, “firarilik” gibi ek davalarla devam etmiştir. İlk vicdani retçilerden biri olan Vedat Zencir hakkında dava açılmamış olsa da Mehmet Tarhan için aynı şey söylenemez. 27 Ekim 2001 yılında vicdani reddini açıklayan Tarhan hakkında ilk başta dava açılmamış ancak daha sonraki açıklamaları üzerine 8 Nisan 2005 yılında İzmir'de gözaltına alınmış ve hemen arkasına Tokat'taki askeri birliğe gönderilmiştir. Ancak burada üniforma giymeyi ve emirlere karşı gelmeyi seçtiğinden dolayı Sivas Askeri Cezaevine gönderilmiştir. İddialara göre Tarhan, askeri ceza evine gelmeden önce diğer asker mahkûmlar arasında yayılan “bir vatan haini geliyor” söylentisi sonucunda ceza evine girer girmez bir linç girişimine uğramıştır. Daha sonraları da sakalını kesmeyi reddettiğinden zorla sakalları kesilmiş ve şiddete maruz kalmıştır (Üsterci & Yorulmaz, 2008:226). Tarhan, 9 Mart 2006 tarihinde Askeri Yargıtay Daireler Genel Kurulu kararı uyarınca tahliye edilmiştir. Tarhan'ın geçtiği süreçler aynı şekilde Osman Murat Ülke davasında olduğu gibi Türkiye'de farkındalık yaratmış ve yeni tartışmalar başlatmıştır. Tarhan için yürütülen kampanyalar İnsan Hakları Derneği (İHD), Mazlum-Der ve Savaş Karşıtları'nın öncülüğünde sürdürülmüştür. İHD ve Mazlum-Der, Tarhan'ı destekleyen açıklamalar yapmış; oluşturulan Mehmet

Tarhan'la Dayanışma İnisyatifi ise 23 Nisan 2011'de Beyoğlu'nda bir dayanışma partisi düzenlemiştir⁷⁹. Tarhan AİHM'ye dava açmış ve mahkeme 26 Haziran 2012 tarihindeki oturumunda Tarhan'ı haklı bulmuştur. Mahkeme Tarhan'ın askeri hapisanede tutuklu iken saçlarının yedi asker tarafından zorla kesilmesi iddiasını, AİHS'nin "insanlık dışı veya küçük düşürücü muamele" yi yasaklayan 3. maddenin ve "düşünce, vicdan ve din özgürlüğü" ne ilişkin 9. maddesinin ihlali olarak saydı. Mahkeme, Türkiye'nin manevi tazminat olarak 10 bin Euro, mahkeme masrafları için de 2 bin Euro tazminat ödemesine karar verdi⁸⁰.

Ülkemizde vicdani ret adına çalışmalar yürüten ve bu alana ciddi katkılar sağlayan yapılanma Vicdani Ret Platformuydu. Ancak 15 Mayıs 2013 tarihi itibari ile kurulan Vicdani Ret Derneği ile ilgili eylem biçimi çok daha kurumsal bir yapıya büründü. İnsan Hakları Derneği (İHD), Özgürlük ve Dayanışma Partisi (ÖDP), Lambdaistanbul Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Travesti ve Transeksüeller (LGBTT) Dayanışma Derneği, AMARGİ Kadın Akademisi, Demokratik Toplum Partisi (DTP), Sosyalist Demokrasi Partisi (SDP), Barış Anneleri İnisyatifi, Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası (Eğitim-Sen) 3 ve 8 No'lu Şubeler, Demokratik Özgür Kadın Hareketi (DÖKH), 14 Mayıs Platformu, Kardelen Kültür Merkezi, Gökkuşluğu Kadın Derneği, Demokratik Alevi İnisyatifi, 78'liler Girişimi ve İstanbul Tunceliler Kültür ve Yardımlaşma Derneği gibi sivil toplum kuruluşları, vicdani reddin olumlanmasına yönelik olarak kendi açılarından görüşlerini belirtmekte ve destek vermektedirler.

İHD İstanbul Şube binasında basın toplantısı düzenleyen platform bileşenleri adına açıklama yapan İHD Vicdani Ret Komisyonu üyesi Halil Savda şunları söylemiştir, "*Amacımız; Türkiye'de vicdani reddin yasallaşmasını sağlamaktır*".⁸¹ Uluslararası Af Örgütü'nün vicdani ret tanımlamasına dikkat çeken Savda ayrıca şunları belirtmiştir; "Vicdani ret, vicdani ya da geçerli bağlılığından dolayı silahlı kuvvetlerde görev almayı, savaşlarda ya da silahlı çatışmalarda doğrudan veya dolaylı görev yapmayı raddeden kişidir. Vicdani nedenlerden dolayı askerlik

⁷⁹ http://www.gazetea24.com/haber/vicdani-retci-mehmet-tarhan-kimdir_68140.html (son erişim tarihi: 10.01.2013)

⁸⁰ <http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=5&ArsivAnalD=68631> (son erişim tarihi: 10.01.2013)

⁸¹ <http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=8&ArsivAnalD=35935> (son erişim 11.02.2013)

hizmetinden muaf olmayı sağlayacak makul adımlar atmasına rağmen izinsiz olarak silahlı kuvvetlerden ayrıldıkları için hapsedilenleri de düşünce mahkûmu olarak kabul eder”⁸².

Vicdani Ret Platformu Ayrıca bir deklarasyon yayınlamıştır. Platform bileşenlerinin ortak açıkladıkları deklarasyon da göze çarpan noktalar şunlardır;

“ Savaşların insan kaynaklarını kurutmaya yönelik olarak 'öldürmeyeceğiz, ölmeyeceğiz; kimsenin askeri olmayacağız' diyen vicdani retçileri destekler, yanlarında olur ve sorunlarının giderilmesi için çalışır.

Militarizme karşı durmayı 'halkı askerlikten soğutmak' olarak suçlayan yasalara karşı çıkar ve kaldırılmaları için mücadele eder. Vicdani retçileri, 'emre itaatsizlikte ısrar' suçlamasıyla yargılayarak, çeşitli sürelerde hapis cezaları ile karşı karşıya bırakan askeri ceza kanununun 87. ve 88. maddelerine karşı çıkar; askeri ceza kanununun değiştirilmesi için mücadele eder.

Şiddetin sorunları çözmeye bir yöntem olarak benimsenmesinin, dayatılmasının ya da sunulmasının karşısında durur; zorunlu askerliği reddeder.

Cinsiyeti, cinsel yönelimi, dinsel tercihi, milliyeti ve politik görüşleri ne olursa olsun, askerlik hizmetini reddeden ve reddettiği için mağdur olan herkesin yanında yer alır.

Her ne şekilde olursa olsun, savaş ortamının içinde yer almış olmakla birlikte, karşısındakini düşman değil, ama kardeşi-dostu gibi gören, kendisine verilen askeri emirleri meşru kabul etmeyen ve reddeden silahlı bireyleri destekler ve bütün silahlı bireylere 'kardeşine ateş etme!' çağrısı yapar; onları kucaklar ve saflarına çağırır.”⁸³

Vicdani Ret ülkemiz açısından da hafife alınamayacak kadar önemli bir derinliğe sahiptir. Türkiye’de çeşitli sebepler ile vicdani reddini açıklayanların sayısı 9 Mart 2013 tarihi itibari ile 182 kişi olmuştur. Türkiye gibi militarist kökleri olan ve bunu yaşamın her alanına yansıtmış bir ülkede bu türden toplumsal farkındalıklar ve yeni düzen arayışları ile kırılma noktaları oluşturmaktadır. Ülkemizde var olan anti-

⁸² <http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=8&ArsivAnalID=35935>

⁸³ Vicdani Red Platformu Deklarasyonu

militarist yaklaşım, kaynağını insan hakları düşüncesinden alır ve politikalarını bunun üzerinden kurgular.

SONUÇ

Otoriteye karşı çıkış hemen her insanın içinde var olan bir histir. Bu karşı çıkış en küçük toplumsal birim olan aileden başlar ve yaşamın her alanına yönelir. İş yerinde işverene, okulda öğretmene. Ancak bu karşı çıkışın en sorunlu alanı ve eziyetlisi hiç kuşkusuz siyasal alanda karşı çıkılan “devlet aygıtı”dır. Ulus-devlet yapılanması yurttaş ile ilişkilerini kanunlar yolu ile düzenler ve sistemi de “hukuki düzen” üzerine kurar. Bu düzen, kural koyduğu gibi kurallara uyulmadığı takdirde yine sistemin yaptırım araçları tarafından kişi ya da kişilere farklı ceza yolu ile koyulan kuralları uygulatma amacı taşır. Bu yapıyı ütopyik devlet yapılarının dışına çıkararak tartıştığımızda doğası gereği karşı çıkılabilecek bir yapı değildir. Toplumda kurallar ve bunları uygulayacak bir “toplum üstü otorite” olmaz ise kargaşa baş gösterir. O halde toplumsal yapı içerisinde ilişkilerin kurallar ile düzenlenmesi toplumsal bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla oluşan bu politik yapı toplum içinde insanların karşılıklı ilişkilerinin artması ile bir tür ihtiyaçtan doğmuştur. Bazı toplum sözleşmesi kuramcılarının da belirttiği gibi bu ihtiyacın temelinde özel mülkiyetin ve yaşamın garanti altına alınması gibi iki olgu yatmaktadır. Locke ve Rousseau doğa durumunu tartışırken insanların birbirleri ile çatışma içinde olmadıklarını sıkça vurgularlar. Onlara göre gerçek durum modern uygarlığın insanın doğasını bozduğu yönündedir. Ancak her ne sebeple olursa olsun insanlar bazı haklarının güvence altına alınması için politik bir aygıt olan Devlet’i kurmuşlardır.

Çalışma boyunca üzerine durduğumuz temel nokta H.David Thoreau’da belirttiği gibi yasalar her şeyi söylüyorlarsa o halde neden her insanın bir vicdanı var? Sorusuydu. Çalışma boyunca oluşturulan sivil itaatsizliğin teorik çerçevesinde şunu gördük ki, politik otorite kurulurken her ne kadar insanlar buna rıza göstermiş olsalar da kurulan politik otoritenin egemenlik yetkileri sınırlıdır. Bu sınırlılık insanların kendi özlerinden kaynaklı bir yapı üzerine şekillenir. Öyle ki devlet aygıtı oluşturulmadan önce de insanlar bazı haklara sahiptiler. Bu hak sahipliği onlara doğa durumunun kendisi tarafından verilmekteydi. Yani politik yapının da üstünde Tanrısal kurallar yatmaktaydı. Kaynağını belirtilen bu noktalardan alan doğal haklar bugün hala geçerliliğini korumaktadır. Bu haklar yaşam, özgürlük ve mülkiyet haklarıdır. Bu sayılan hakların içinde var olan özgürlük hakkı çok geniş bir alanda

söz sahibi olabilecek bir haktır. Sahip olduğu bu özellik nedeniyledir ki özgürlük kavramı içerisinde vicdani kanaatleri de sayabiliriz. Sonuçta insanlar vicdanları gereği hareket edebilme özgürlüğüne “insan” olmalarından kaynaklı olarak sahiptirler. Bu noktada insan haklarına yönelik olarak birçok uluslararası belgede insanlara maruz kaldıkları baskılar neticesinde vicdanları ile bağdaştıramadıkları noktalarda baskıya karşı direnme hakkı tanınmış ve bu eylemleri meşru görülmüştür. Bu açıklamalar ile birlikte düşünüldüğünde sivil itaatsizliğin meşru bir direnme aracı olarak görüldüğü kabul gören bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sivil itaatsizlik demokratik ve adile yakın toplumlarda son derece barışçıl bir direnme eylemi olarak kullanılabilmektedir. Bu özelliği onun sahip olduğu diğer özellikleri ile birlikte düşünüldüğünde anlam kazanmaktadır. Öyle ki sivil itaatsizlik eylemi kamuoyunda bir algı yaratmaya çalışan ve insanları bu algı etrafında toplamayı hedefleyen ancak bunu yaparken de şiddeti tamamıyla dışlayan yasa ihlalleri ile yerine getirilir. Eylemci yasaların ihlal edilmesi sonucu uygulanacak yaptırımları ise soğukkanlılıkla karşılama erdemini gösterir. Bu özellikler sivil itaatsizliği bir haksızlık karşısında başvurulması gereken en önemli eylem biçimi haline getirir.

Bu bulgular gösteriyor ki sivil itaatsizlik tüm unsurları ile kullanıldığında devlete karşı bir yaptırım aracına dönüşebiliyor. Bu yönü ile politika yapıcıları yönlendirebilme işlevini diğer tüm eylem biçimlerinden çok daha iyi kullanabiliyor. Çalışmanın bir bölümünde değinilen son dönem Kürt sivil itaatsizlik eylemleri tüm bu bulgular sonucunda değerlendirildiğinde, hareketin yapılış biçimleri gereği her ne kadar sivil itaatsizlik eylemlerine yaklaşıyor olsa da derinlerde PKK ile olan bağlantı ve ülkenin bölünmesine yönelik amaçlar bizi şu sonuca ulaştırmıştır ki, bu hareketler sivil eylemler olmanın dışında farklı boyutları ile değerlendirilebilecek eylemlerdir.

Çalışmanın ikinci bölümünde bir sivil itaatsizlik eylem biçimi olan ve çalışmanın asıl konusunu oluşturan “vicdani ret” eylemleri derin bir şekilde tartışılmıştır. Vicdani ret eylemlerinin temel hedefi savaş ve bu savaşı salık veren militarist yapılar olmuştur. Gerçektende savaş insanlara yıkımdan ve acıdan başka bir şey bırakmamıştır. Silah tutmayı ve militarist yapılanma içine girmek istemeyen insanların vicdani bir kanaati olan vicdani ret, sivil itaatsizliğin şiddet içermeyen en

temel özelliğini de içinde barındırmaktadır. Zorunlu askerlik yapılanmalarına karşı çıkan bu vicdani açıklama beraberinde savaş karşıtlığını da getirmektedir. Küreselleşen ve bu yönüyle dünyanın birçok alanında mikro çatışmaların yaşanmasına sebebiyet veren hegemonik yapılara karşı çıkması ile de tüm dünyada yeni toplumsal hareketler içinde yer alan savaş karşıtı hareketler içinde ciddi bir alternatif olarak karşımıza çıkmaya başlamıştır. Irkları, cinsiyetleri, yaşları, meslekleri fark etmeksizin tüm dünyadan yüzlerce insanın vicdani ret açıklamalarına tanık olmaktayız. Bunlar bize göstermektedir ki insanlar savaşı engelleyebilecek araçlar aramaktadır ve bu araçlarda kendi vicdanlarıdır.

Türkiye’de yaşanan vicdani ret eylemleri yine zorunlu askerlik yapılanmalarına bir eleştiri olmakla birlikte aynı zamanda anarşik bir reddedişi de içinde barındırmaktadır. Çalışma göstermiştir ki Türkiye’de var olan vicdani ret tartışmalarının ana sorunsalını 1982 Anayasasının 72.maddesi oluşturmaktadır. İlgili maddenin hem alternatif hizmete hem de vicdani ret’de cevaz veriyor oluşu birçok tartışmayı da buraya toplamıştır. Bizce de anayasanın ilgili maddesi Türkiye’de vicdani reddin uygulanması yönünde hiçbir engel teşkil etmemektedir. Asıl sorunlu alan vatan hizmetinin sadece askeri kanunlarda düzenlenmiş olması ve bu düzenlemenin beraberinde getirdiği “vatan hizmeti-zorunlu askerlik” anlayışıdır. Bulgular göstermiştir ki, anayasada bir değişiklik yapmaksızın kanunlar ile vatan hizmetinin yeniden tanımlanması ve farklı alternatiflerin geliştirilmesi ile bu sorun çok rahat bir şekilde çözülebilmektedir. Türkiye’nin AİHM’ye taşınan birçok vicdani ret davasını kaybetmesi üzerine ödediği tazminatlarda düşünüldüğünde bu alanda insan haklarına yönelik ihlallerin yapıldığı ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmanın sonlandığı bir dönemde Türkiye’de vicdani ret olgusuna yönelik çok önemli bir gelişmede yaşanmıştır. Bu gelişmeyi sonuç kısmına almayı uygun bulduk. Anayasa Mahkemesinin yayımlamış olduğu “ Anayasa Mahkemesi’nin Kuruluşunun 50. Yılına Armağan”⁸⁴ isimli kitapta bir makale kaleme alan Anayasa Mahkemesi Raportörü Mustafa Sağlam AYM’ ye yapılacak olan vicdani ret başvurularında mahkemenin bu başvuruları inceleyebileceğini

⁸⁴Benli,M,H(2013)<http://www.radikal.com.tr/radikal.aspx?atype=radikaldetayv3&articleid=1129311&categoryid=77> (son erişim tarihi: 01.05.2013)

belirtmektedir. İncelemenin beraberinde getireceği sonucu ise şu şekilde açıklamaktadır; “AYM somut olayda vicdani reddin tanınması nedeniyle ihlalin varlığını tespit ettiğinde kanunu ihmal ederek doğrudan anayasaya göre kararını verebilecektir” ve bu durumda anayasanın 72.maddesine göre bir engel olmadığı için mahkeme muhtemel suretle vicdani retçilerin lehine karar verecektir. Sağlam ayrıca şunları vurgulamıştır;

“AYM’ye yapılan bir bireysel başvuruda ihlal, anayasanın tanıdığı takdir yetkisinin yasa koyucu tarafından temel hak ve özgürlüklerin ihlalinin oluşturacak şekilde kullanılmasından kaynaklanabilir. Anayasanın 72. maddesinde vatan hizmetinin ‘Silahlı Kuvvetler’de veya kamu kesiminde ne şekilde yerine getirileceği veya getirilmiş sayılacağı kanunla düzenlenir’ denilerek yasal düzenlemelerle vicdani reddin tanınmasına imkân verilmiştir. Ancak yasa koyucu tercihini, vatan hizmetinin salt Silahlı Kuvvetler’de yerine getirilmesinden yana kullanmıştır. Dolayısıyla vicdani reddin önünde sadece yasal bir engel mevcuttur. Bu halde, AYM somut olayda vicdani reddin tanınması nedeniyle ihlalin varlığını tespit ettiğinde kanunu ihmal ederek doğrudan anayasaya göre kararını verebilecektir”

Bu veriler göstermektedir ki, Türkiye vicdani ret konusunda acil düzenlemeler yapmalıdır. Ülkemizin dünya da son yıllarda geldiği nokta da düşünüldüğünde vatandaşları ile ortaya çıkan problemlerini kendi içinde insan haklarının gerektirdiği şekliyle halledebilmelidir. Bu alanlar ülkemiz için bir itibar meselesi haline dönüşmelidir.

Nihai olarak şunları söyleyebiliriz ki, vicdani ret, küreselleşen insan hakları olgusunun içerisinde kendisine ciddi anlamda yer kazanmış durumdadır. Küreselleşme, ekonomiyi çok farklı boyutlara taşıdığı gibi insan hakları olgusunun da ekonomiye paralel şekilde gelişmesine katkı sağlamıştır. Artan insan hakları bilinci kapsamında insanlar artık sahip oldukları değerlerin farkına varmışlardır. Bunun yanında çok büyük boyutlarda kazanımlar elde eden insanların artık kaybedecekleri şeyler bir hayli fazladır. Bu kapsamda savaşın getireceği yıkımlar kabul edilebilir gözükmemektedir. Savaşmak yerine demokratik yapıların birer aktör olarak kullanılması öngörülmüş ancak burada da hegemonik devletler lehine bu denge bozulmuştur. Tüm bu dengesizliklere dur diyebilmek için ortaya çıkan vicdani

ret, savaş olgusunun insan kaynakları kısmını etkisiz hale getirebilecek dini, ve felsefi güce sahiptir.

KAYNAKÇA

Akal, C,B (1997) *Modern Siyasi Düşüncenin Doğuşu*, İstanbul: Dost Kitabevi Yayınları.

Akgül, Ç (2011) *Militarizmin Cinsiyetçi Suretleri: Devlet, Ordu ve Toplumsal Cinsiyet*, Ankara: Dipnot Yayınları.

Akınhay,O (2003) Mukavama= Rezistans= Direniş, (Ed). Akınay,O& Özen,Ö, *Dünyanın Bütün Sokakları İsyanda*,İstanbul: Everest Yayınları, 96-105

Allen,M (2011) Sivil İtaatsizlik ve Terörizm: Müzakereci Demokrasinin Temellerini Sınamak, Cogito: Sivil İtaatsizlik, 67, 127-152.

Altınay, A (2009) Tabulaşan ordu, Yok Sayılan Militarizm, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Dönemler ve Zihniyetler*, 9, 1245-1258.

Anbarlı, Ş (2006) *Baskıya Karşı Direnme ve Sivil İtaatsizlik: Türkiye Örneği*.(Yayımlanmamış doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Aral, B (2010) *Üçüncü Kuşak İnsan Hakları Olarak Kolektif Haklar*, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Arendt, H (1997) *Şiddet Üzerine*, çev. Peker, B. İstanbul: İletişim Yayınları.

Arendt, H (2001) Sivil İtaatsizlik. (Ed). Coşar, Y. *Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.76-118.

Arrighi,G& Hopkins, T.K& Wallerstein, I (2003) *Sistem Karşıtı Hareketler*, İstanbul:Metis Yayınları.

Aslanoğlu. R.A (1998) *Kent, Kimlik ve Küreselleşme*, Bursa: Asa Kitabevi

Ateş, T (2007) *Demokrasi*, İstanbul: Nesa Yayıncılık.

Aydın, S(2008)Toplumun Militarizasyonu: Zorunlu Askerlik Sisteminin ve Ulusal Orduların Yurttaş Yaratma Sürecindeki Rolü.(Ed). Çınar, Ö,H& Üsterci, C. *Çarklardaki Kum: Vicdani Red*, İstanbul: İletişim Yayınları.25-48.

Başkent, C (2011) *Vicdani Ret Açıklamaları Almancağı* (1989-2010), erişim: <http://propagandayayinlari.net/kitap/vr.pdf>

Belge, M(2011) *Militarist Modernleşme Almanya, Japonya ve Türkiye*, İstanbul, İletişim Yayınları

Bennet, L (1964) *What Manner Of Man Martin Luther King*, Chicago:Johnson Publishing Company.

Bora, T (2002) Ordu Ve Milliyetçilik, *Birikim Dergisi*,160/161, 59-66

Bröckling, U(2008) *Çarklardaki Kum? 21. Yüzyılın Başında Vicdani Red*.(Ed). Çınar, Ö,H& Üsterci, C. *Çarklardaki Kum: Vicdani Red*, İstanbul: İletişim Yayınları.69-78.

Çağdaş, K (1969) Reformcu yönü ile Mahatma Gandhi, *UNESCO Türkiye Milli Komisyonu*.(Basım Yeri Belirtilmemiş).

Castells, M (2004) *Global Governance and Global Politics. Political Science & Politics*, Journey 2005,8-16.

Çayır, K (1999) *Toplumsal Sahnenin Yeni Aktörleri: Yeni Sosyal Hareketler* (Ed).Çayır, K. *Kamu Yeni Sosyal Hareketler*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.13-32

Çelebi, A.(2011). *Demokrasinin Derinleşmesi: Bir Yöntem Olarak Sivil İtaatsizlik. Cogito*,67, 80-97.

Çoban, B (2009)*Yeni Toplumsal Hareketler, Sınıf Mücadelesi ve Ütopya*. (Ed)Çoban, B. *Yeni Toplumsal Hareketle: Küreselleşme, Ütopya, Direniş*, İstanbul: Kalkedon Yayınları.9-41.

Çoban, S (2009)*Yeni Toplumsal Hareketler ve İktidar Sorunu* (Ed)Çoban, B. *Yeni Toplumsal Hareketle: Küreselleşme, Ütopya, Direniş*, İstanbul: Kalkedon Yayınları.175-189.

Can, O (2008) Vicdani Red ve Anayasa.(Ed). Çınar, Ö,H& Üsterci, C. *Çarklardaki Kum: Vicdani Red*, İstanbul: İletişim Yayınları.291-312.

Clausewitz, C,V (2011) *Savaş Üzerine*, İstanbul: Doruk Yayınları

Coşar, Y (2001) Sivil İtaatsizlik. (Ed). Coşar, Y. *Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.9-28.

Dağtaş, E (2008) Medya ve demokrasi Ekseninde Tabandan Yükselen Çılgılık: Sivil İtaatsizlik Üzerine Bir Değerlendirme. (Ed).Dağtaş, E. *Türkiye'de Sivil İtaatsizlik, Toplumsal Hareketler Ve Basın*, İstanbul: Ütopya Yayın Evi.27-78.

Doğan, İ (2002) *Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum*, İstanbul: Alfa Yayınları.

Dworkin, R (2001) Sivil İtaatsizliğin Etiği Ve Pragmatikliği. (Ed). Coşar, Y. *Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.140-159

Ebenstein, W (2001) Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri, çev. Özel, İ. İstanbul: Şule Yayınları.

Enloe, C (2008) Kadınlar Askeri Vicdani Reddin Neresinde? Bazı Feminist İpuçları.(Ed). Çınar, Ö,H& Üsterci, C. *Çarklardaki Kum: Vicdani Red*, İstanbul: İletişim Yayınları.103-112.

Erdem, E (2012) *Selman-ı Pak: Din, Devrim ve Aşk*, İstanbul: Destek Yayınları

Eren, A(2006) Türk Hukukunda Vicdani Red, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*,61(3), 103-130.

Erdoğan, M (2004) *Anayasa Hukukuna Giriş*, Ankara: Adres Yayınları.

Galtung, J (2001) Gandhi ve Alternatif Hareket, Teoride Satyagraha- Normlar. (Ed). Coşar, Y. *Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.209-223

Gandhi, M (1963) Hakikat Yolundaki Tecrübelerimin Hikâyesi, çev. Günyol, V. İstanbul: Rafet Zaimler Kitabevi

Giddens, A(2000) *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*, İstanbul: Alfa Yayınevi

Giddens, A(1998) *Modernliğin Sonuçları*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Göktürk, E,D(2008) *Dünden Yarına Yurttaşlık: 21. Yüzyılda Yurttaşlık, Ulusal Devlet ve Küreselleşme*, İstanbul: Sav Yayınları.

Grossman, Z (2001) Wounded Knee'den Afganistan'a: Yüz Yıllık ABD Askeri Müdahaleleri.(Ed). Civelek, M,A. *Küreselleşme ve Terör: Terör Kavramı ve Gerçeği*, Ankara: Ütopya Yayınevi.230-239.

Grotius, H (2011) *Savaş ve Barış Hukuku*, İstanbul: Say Yayınları.

Güvenç, G (1995) Barış Kültürü mü? Yoksa Barış İçin Kültür mü?, *Cogito, Barış ve Savaş*,3,25-28.

Göle, N(2000) *İslam ve Modernlik Üzerine Melez Desenler*, İstanbul: Metis Yayınları.

Gözler, K (2007) *Devletin Genel Teorisi*, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.

Günyol, V.(2008) *UNESCO Türkiye Milli Komisyonu*.(Basım Yeri Belirtilmemiş).

Hawken, P (2004) İskelet Kadın Seattle'da. (Ed). Danaher,K & Burbach,R, *Dünya Ticaret Örgütü Ve Şirket Egemenliğine Karşı Mücadele* içinde, İstanbul: Metis Yayıncılık.21-40.

Hobbes, T (2008) *Leviathan*, çev.Lim,S, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Hobsbawn, E (2008) *Kısa 20. Yüzyıl-1914-1991 Aşırılıklar Çağı*, İstanbul: Everest Yayınları.

Hooks, G & Rice, J (2010). *Savaş, Militarizm ve Devletler: Siyaset Sosyolojisinin Kavrayışları ve Kör Noktaları. Siyaset Sosyolojisi: Devletler, Sivil Toplumlar ve Küreselleşme*. Ankara: Phoenix Yayınevi,619-637.

İnsel, A (2003) Günümüzdeki Hareketin Öznesi Çok Kimlikli Bir Özne Olabilir , (Ed). Akınay, O& Özen, Ö, Dünyanın Bütün Sokakları İsyanda, İstanbul: Everest Yayınları,23-43

Kabaş, T (2009) *Gelişmekte Olan Ülkelerde Yoksulluğun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Yolları*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Çukurova Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Kaboğlu, Ö,İ (1991) Dayanışma Haklarının Hukuksal Değeri: Soyut Talepler mi, İnsan Hakları mı?, *İnsan Hakları Yıllığı*,13,37-48.

Karaköse, H (2007) *Siyasi Düşünce Tarihi*, Ankara: Nobel Yayıncılık.

Karal, E,Z (1969) Fikirleri Bakımından Atatürk ve Gandhi, *UNESCO Türkiye Milli Komisyonu*.(Basım Yeri Belirtilmemiş).

Karatay, A (2011) Kürtlerin Sivil Alan Siyaseti ve Sivil İtaatsizlik: Yeni Bir Karşılaşma, *Cogito: Sivil İtaatsizlik*, 67, 205-225.

Kardaş, Ü (2006). Modern Devlet, Ordu Ve Vicdani Red İtirazı, *Birikim dergisi*,207,36-42

Keegan, J (2007) *Savaş Sanatı Tarihi*, İstanbul: Doruk Yayınları

Keskin, M& Keskinsoy, E (2003) Savaş Karşıtlığının Siyaseti: Yeni Bir Dünya İçin Yeni Eylemler ve ‘Greenpeace Usulü’ Mücadele, (Ed). Akınhay, O& Özen, Ö. *Dünyanın Bütün Sokakları İsyanda*, İstanbul: Everest Yayınları.339-350.

Kılıçbay, M,A (1995) Von Clausewitz’in Bilimsel Savaşı, *Cogito, Barış ve Savaş*,3,85-88.

King, M, L (2001) Birmingham Cezaevi’nden Mektup, (Ed). Coşar, Y. *Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları. 189-208.

Kuzu, B (1999) *Türk Anayasal Metinleri ve İlgili Mevzuat*, İstanbul: Filiz Kitabevi

Laçiner, Ö (2002) Türk Militarizmi. *Birikim Dergisi*,160/161,10-17

Mahçupyan, E (2002) Zihniyet, Özne ve Etik Meseleleri Üzerine Bir Not, Bir Mikro İdeoloji Olarak Militarizm. *Birikim dergisi*,160/161,49-56

Offe, C (1999) Yeni Sosyal Hareketler: Kurumsal Politikanın Sınırlarının Zorlaması, (Ed).Çayır, K. *Yeni Sosyal Hareketler*, İstanbul: Kaknüs Yayınları

Oranlı, İ (2011) Levinas'ta Kötülük ve Adalet: Varolabilmenin İmkanı ya da Türküye'de Bir Adelet Arayışı Olarak Sivil İtaatsizlik, *Cogito: Sivil İtaatsizlik*,67, 153-166.

Ökçesiz, H (1993) Sivil İtaatsizliğin Bir Öncüsü: Sokrates, *Argumentum*, Sempozyum Özel Sayısı, Temmuz, Aralık, 36-41,657-662

Ökçesiz, H (2001) *Sivil İtaatsizlik*, İstanbul: Ekokitaplığı

Özyurt, C(2005)*Küreselleşme Sürecinde Kimlik Ve Farklılaşma*, İstanbul: Açılım Kitap

Parla, T (2008) Vicdani Reddin Felsefi Gerekçeleri. (Ed). Çınar, Ö,H& Üsterci,C. *Çarklardaki Kum: Vicdani Red*, İstanbul: İletişim Yayınları, 95- 102.

Platon (2001) Sokrates'in Savunması, (çev). Berkez, N. İstanbul: Sosyal Yayınları.

Platon (1989) Phaidon, (çev).Yetkin, S,K & Atademir, H,R. Ankara: MEB Yayınları.

Rawls, J (2001) Sivil İtaatsizliğin Tanımı Ve Kapsamı. (Ed). Coşar, Y. *Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.54-67.

Robertson, R(1999) *Küreselleşme: Toplum Kuramı ve Küresel Kültür*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları

Rousseau, J,J (2006) Toplum Sözleşmesi, (çev) Günyol; V, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Saad, A (2006) *Kapitalizme Reddiye- Marksist Bir Giriş*, İstanbul: Yordam Kitap

Sander, O (2005) *Siyasi Tarih, 1918-1994*, Ankara: İmge Yayınları.

Selçuk, S (1993) Sokrates, Savunması ve Söylemi, *Argumentum*, Nisan, 33, 573-579.

Şenel, A (1996) *Siyasal Düşünce Tarihi*, Ankara: bilim ve Sanat Yayınları.

Şensever, F.L (2003) *Aşağıdan Küreselleşme Ve Küresel Direniş*, İstanbul: Metis Yayınları

Şentürk, Ü(2006) Küresel Yeni Sosyal Hareketler ve Savaş Karşıtlığı, C.U. Sosyal Bilimler Dergisi, 30,31-46.

Stahl, Roger (2010) *Savaş Oyunları A.Ş*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Starhawk (2004) DTÖ'yü Nasıl Kapattık. (Ed). Danaher, K & Burbach, R. *Dünya Ticaret Örgütü Ve Şirket Egemenliğine Karşı Mücadele* içinde. İstanbul: Metis Yayıncılık. 41-46

Suavi, A (2009) Toplumun Militarizasyonu: Zorunlu Askerlik Sisteminin ve Ulusal Orduların Yurttaş Yaratma Sürecindeki Rolü. (Ed). Çınar, Ö,H& Üsterci, C *Çarklardaki Kum: Vicdani Red*, İstanbul: İletişim Yayınları, 24-59.

Takaki, R (1993) *A Different Mirror: A History of Multicultural America*, New York: Little, Brown and Company

Tekeli, İ (2004) Tek Ve Çok Kademeli Demokrasi Kuramlarının Ontolojik Kabulleri Üzerine, *Doğu Batı Dergisi*,28,197-225.

Thoreau, H,D (2001) Devlete Karşı Sivil İtaatsizlik Üzerine. (Ed). Coşar, Y. *Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.28-53.

Thoreau, H,D & Gandhi, M,K(1999) Sivil İtaatsizlik Ve Pasif Direniş, (çev). C,H Arslan& F,Ünsal, Ankara: Vadi yayınları

Toker, N (2006). Anti-militarizm Sorumluluktur, *Birikim dergisi*,207,27-32

Toker, N (2008) Vicdani Ret, Sivil İtaatsizlik ve Antimilitarizm: İtaat Etmeme ve Direnme. (Ed). Çınar, Ö,H& Üsterci, C. *Çarklardaki Kum: Vicdani Red*. İstanbul: İletişim Yayınları, 79-94.

Tolstoy, N,L (2007) *Vatanseverliğe Karşı*, İstanbul: Yokuş Yayınları.

Touraine, A(1999) *Toplumdan Toplumsal Harekete, Yeni Sosyal Hareketler*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Üsterci, C& Yorulmaz, U (2008)Türkiye’de Vicdani Red.(Ed). Çınar, Ö,H& Üsterci, C. *Çarklardaki Kum: Vicdani Red*, İstanbul: İletişim Yayınları.217-234.

Yayla, A (2003) *Siyaset Teorisine Giriş*, Ankara: Liberte Yayınları.

Yılmaz. A (1993) T.C. Anayasalarında Devlet Anlayışı, *Argumentum*, Sempozyum Özel Sayısı, Temmuz, Aralık,36-41,693-690.

Yurdakul, Ö (2003) İnsan Kalkanlar Barış Yolunda, (Ed). Akınhay, O& Özen, Ö. *Dünyanın Bütün Sokakları İsyanda*, İstanbul: Everest Yayınları.323-339.

Yücel, K,T (2012) *Barış Hakkı Ve Hayata Geçirilmesi*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık

Wallerstein, I (1998) *Dünya Sistemlerinin Analizi*, İstanbul: Aram Yayıncılık.

Zürcher, E,J (2008)Hizmet etmeyi Başka Biçimlerde Reddetmek: Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Dönemlerinde Asker Kaçakçılığı.(Ed). Çınar, Ö,H& Üsterci, C. *Çarklardaki Kum: Vicdani Red*, İstanbul: İletişim Yayınları.59-68.

İNTERNET KAYNAKLARI

<http://www.egitimsen.org.tr>

<http://haber.sol.org.tr>

<http://www.aksiyon.com.tr>

<http://library.atilim.edu.tr>

<http://arsiv.ydicagri.net>
<http://www.jmo.org.tr>
<http://www.bianet.org>
<http://www.radikal.com.tr>
<http://www.evrensel.net>
<http://www.birgun.net>
<http://www.turkishjournal.com>
<http://www.samanyoluhaber.com>
<http://yenisafak.com.tr>
<http://www.haberler.com>
<http://www.bilgesam.org>
<http://www.savaskarsitlari.org>
<http://www.sendika.org>
<http://www.tbmm.gov.tr>
<http://www.unicankara.org.tr>
<http://www.unhchr.ch>
<http://www.vimochana.in>
<http://www.rawa.org>
<http://istanbul.indymedia.org>
<http://www.gazetea24.com>

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Muhammed KÖRLEGEN

Doğum Yeri : ANKARA

Doğum Yılı : 1984

Medeni Hali : Bekâr

EĞİTİM VE AKADEMİK BİLGİLER

Lise 1999-2003 : Mehmet Akif Ersoy Lisesi

Lisans 2005-2009: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi

Yabancı Dil : İngilizce